

ORIZONT

Revistă finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii și Identității Naționale

REVISTĂ A UNIUNII
SCRIITORILOR DIN
ROMÂNIA

SERIE NOUĂ, 32 PAGINI

AUGUST 2018

NR. 8 (1636)

ANUL XXX

1 LEU

www.revistaorizont.ro

8

CORNEL UNGUREANU, 75

La niciunul dintre criticii generației '60 nu este la fel de clară linia de partaj între scrierile de dinainte și cele de după 1989 ca la Cornel Ungureanu. După câteva zeci de cronici literare echilibrate, adunate în *La umbra cărților în floare* (1975) și în alte culegeri ordonate geografic și istoric, criticul manifestă, în deceniile din urmă, un interes aproape exclusiv pentru geografia și istoria literară, dar nu în sensul comun al termenilor, ci într-unul personal. Geografia literară, așa cum o concepe Cornel Ungureanu, studiază literatura Provinciei sau mai târziu pe aceea din Mitteleuropa ori pe aceea a exilaților, redefinind „centrul prin echivalențele cu periferia”. Istoria, la rândul ei, constă, în viziunea lui, în refacerea unor dosare privitoare la opere uitate, pierdute ori ignorate.

Nicolae MANOLESCU

**TIMIȘOARA
CAPITALĂ
EUROPEANĂ
A CULTURII**

Ion Pop și literatura română de azi

Cornel UNGUREANU

1. Poezia românească neomodernistă, cercetare monumentală, urmează unui șir de cărți pe care Ion Pop le-a consacrat avangardei, de monografii închinete unor mari scriitori români, de ediții dedicate unor autori importanți, de ieri și de azi. Prezență vie în viața literară a României, Ion Pop este unul dintre constructorii de seamă pe care i-a avut și îi are cultura română. Nu și-a arogat niciodată titlul de „întemeietor” al grupării *Echinox*. Întemeietori (va spune/ scrie de câte ori are ocazia) au fost alții: el a fost ales ca să garanteze seriozitatea revistei și a grupării. Debutase cu *Propuneri pentru o fântână* în 1966, era un tânăr de succes – făcea parte din desantul clujean al lui Ion Alexandru, Augustin Buzura, Ana Blan-

arăta că epopeea echinoxistă se scrie în continuare, și nu previzibil. În *Poezia românească neomodernistă*, în „Addenda”, Ion Pop face recapitulările necesare. Care ne ajută să înțelegem că există în literatura română de azi un triumghi „magic”: Nicolae Manolescu, Mircea Martin, Ion Pop. Sunt critici literari care au condus cenacluri, au format scriitori importanți, au dat liber unor direcții culturale, au scris cărți fundamentale despre literatura română de azi, au condus publicații de finitorii pentru devenirea și impasurile scrisului contemporan.

Dacă scriem despre Ion Pop – și despre el trebuie să scriem pe larg într-o *Geografie literară a României*, fiindcă el exprimă, ca și profesorul său, Mircea Zăciu, Nordul – să scriem că a început ca poet și își trăiește, generos, vocația de poet. Poate chiar în război cu cărțile de veghe. Bine zicea Gheorghe Grigurcu: „Poezia sa e in-

liniștesc mai târziu. Se liniștesc, după ce profesorul și-a scris cărțile despre poezie și despre poeți, despre admirabilii cu care s-a întâlnit el, cititorul de poezie. După ce le-a citit literele despre viață și trecere. *Litere și albine* e un minunat poem al inocenței, al scrisului și al împăcărilor. *Poezia unei generații* (1973) îl leagă de un proiect cultural major – aș spune de un timp al scrisului, de un moment înalt al spiritului tânăr.

3. Fenomenul Echinox numește nu numai disciplina universitară pe care doar Clujul o putea propune, ci și relația pe care liderul grupului o putea stabili. Nu știu dacă Ion Pop trăiește „într-o mansardă deloc săracăcioasă”, cu o deschidere către panorama Clujului, dar cred că poetul-director a creat în grupul revistei „o atmosferă foarte intimă”, cu o „tandrețe care permitea comunicarea...”. Cred că ideea de comunicare între pedagogul poet și literații de performanță ai tinerei generații, solidaritatea dintre profesor și studenți a realizat în orașul cultural un moment de referință. Că masivul volum consacrat *Poeziei române neomoderniste* nu face decât să dezvolte proiectul inițial.

Criticul e la zi, citește tot, și cărțile celor care au împlinit patru decenii de scris și cărțile celor foarte tineri – ale ultimului val. În primele profiluri din *Echinox. Vocile poeziei* (Dinu Flămând, Adrian Popescu, Ion Mircea), momentele confesive alternează cu judecățile profesorului. „Dinu Flămând deschidea cu versurile din *Apeiron* (1971) seria de cărți ale poezilor formați în cercul revistei *Echinox*, pe care o vor continua, în același an, Ion Mircea și Adrian Popescu. În această emblematică treime echinoxistă, în care unul din foarte tinerii confrăți anunța un mare, aproape ascetic elan purificator al

ființei fascinată de figura cristalină, astrală și muzicală a lumii, iar celălalt se închina cu o umilință franciscană în fața miracolului de fiecare zi al făpturii surprinse în proaspete și fragede trăsături de acuară, Dinu Flămând propunea o altă nuanță a ceremonialului liric: pătrunsă de seve telurice mai aspre....Strămoșul încă apropiat, Lucian Blaga, își suna astfel încă de trei ori cuvântul în ecouri puternic individualizate, arhetipalul impunându-și mai devreme sau mai târziu, pecetea asupra momentului existențial”. Ceea ce nu înseamnă că amintirile nu au încărcătura lor de superlative – desigur necesare.

Citește tot, cu îngăduință. Un cuvânt cheie care ocrotește judecățile, ironice, autoironice ar fi *cumințenie*. *Biata mea cumințenie*. „Cumințenia și cumințirea obsedează aceste prime poeme ale unui râvnit nonconformism”. Sunt poemele lui Virgil Mazilescu. O mare nedreptate i se face lui Cristian Simionescu „despre care se vorbește prea puțin”, așa că Ion Pop îi închină vreo zece pagini, cu analize imprevizibile. Poeții merită respectul lecturii integrale și nu respingerea grăbită. Ion Pop e mereu alături de scriitorii vremii sale și de cărțile lor, de creșterea și întemeierea lor, precum nici un critic de azi. În *Poezia notației*, de pildă, 35 de pagini sunt consacrate poeziilor lui Modest Morariu („Năzuința generoasă, fără mare uz de metafore, declarată iarăși, ce avea să se împlinească înainte de vreme. Căci poetul moare în 1988, după ce publicase în urmă cu trei ani, o ultimă carte - antologia cu puține texte inedite, *Nașterea nostalgiei*”), Florenței Albu, lui Toma George Maiorescu, lui Dumitru Mureșan și lui Sergiu Adam („Critica profesionistă a întâmpinat mai degrabă pozitiv această lirică de modestă penumbră elegiacă, apreciind constant simplitatea expresiei, sentimentalismul discret, prospețimea unor notații, sentimentul peisajului”)

Ion Pop scrie *Istoria poeziei românești*, din imediata apropiere a cărților ei. Și oferă un model de istorie a literaturii române contemporane.

Karaoke

Adrian BODNARU

Draga mea,

Azi-noapte,
de teamă că nu mai vine primăvara,
mi-am scris numele pe două rânduri,
ca un număr de motocicletă.

Am făcut fiecare literă
cu 120 de kilometri pe oră
între semafoare.

Când m-am trezit,
iarba crescuse deja prin rosturile gresiei.

M-am speriat
și am acoperit-o repede.

Bine că am scos înainte pisica din casă!

Acum e seară
și îți scriu în pauza de la serviciu:
lucrez în Manhattan,
pe post de vermut dulce,
și sunt fericit că ferestrele mele dau
spre o alee cu portocali ca-n Roma Antică.

Măine îmi duc copiii la școala de duminică.

diana, tineri scriitori care puteau schimba fața literaturii române. Și, fără îndoială, au schimbat-o.

Se număra și între tinerele speranțe ale istoriei/ criticii literare, era universitar de performanță. Într-o epocă a destinderii, era una dintre speranțele Clujului universitar, dar și ale orașului în curs de întinerire. Poeții revistei *Echinox. Antologie (1968-2003)* Vol.I, fac parte dintr-un epos echinoxist. Proiectul, ne lămurește în prefață autorul, e mai vechi și se baza pe același demers solidar...și eroic. Între precizările preliminare aflăm că „.....o primă versiune a acestei culegeri fusese pregătită încă în urmă cu două decenii, adică imediat după ce, în vara anului 1983, „tripleta” aflată atunci în fruntea revistei, adică Marian Papahagi, Ion Vartic și subsemnatul, fusese destituită din înalte ordine de partid. „Voisem, atunci, să facem un bilanț, înainte de predarea ștafetei....Dactilogramele aceluia proiect au rămas să îngălbenească, însă, în sertarele „Daciei” și ale mele, amânate de la an la an.....Cele două-trei vârste literare pe care le ilustrează, în solidaritate cu mișcarea națională și scrisul echinoxist pot fi, iată, mai bine marcate...”

2. Ion Pop amintește de fericitele vremi, dar și de șansa de a adăuga celor aproape 80 de poeți prezenți în antologie, mulți alții: poeții timpului său... Iar prefața vastului dicționar coordonat de Horia Poenar („Nebunia de a ridica monument *Echinoxului*. Locul îngust dintre limba istoriei și limba memoriei”), dicționar care a stimulat și alte războaie,

tențional antilivrescă. Biblioteca și cate-dra apar contrabalansate de tendința unei eliberări, de o respirație sufletească spontană, de o, am zice, gimnastică a spiritului ce-și extinde musculatura după îndelung păstratele poziții fixe, inconfortabile, la care s-a supus. Sătul de carte, poetul își ia față de ea distanța unei deriziuni”.

Observații subtile, care ne obligă să să scriem că numita „contrabalansare” e senină, plină de tandrețe: nu-i războinică, resentimentară, hrănită din furii lirice acute. Nu-mi amintesc de vreun pamflet, de vreo negație arborescentă scrisă/ rostită de Ion Pop. Poate că ar trebui să nuanțăm „intenționalul” numit mai sus, apelând la una dintre poeziile din volumul de debut al poetului, *Albastru care rămâne*:

„De-acum cerul se va lăsa mai jos,/ vom intra iarăși din vârful din nord/ ce cutreieră vechile lăzi de zestre/ rupând fâșii din hainele de nuntă ale bătrânilor,/ bandajându-le negrele răni mai noi”. Și, în final: „Mai repede-o să moară această parte a noastră/ și dintre toate va fi cea mai vie/ vom fi asemenea unei mănăstiri zugrăvite /ce mai păstrează chipuri doar pe ceilalți pereți// Pe-acesta va rămâne doar albastrul,/platoșa noastră dăruită, smulsă,/rugată-n preajma vântului din nord”.

Pozițiile inconfortabile nu sunt doar cele care îl confiscă în interiorul bibliotecii, sunt cele care îl îndepărtează de acel „nord al bătrânilor”. Poetul a plecat de acasă, din acel Maramureș al unei fabuloase geografii, într-o cetate a cărților. Recapitulările de la începutul anilor șai-zeci, cu adversitățile numite de critic, se

Arta zmeielor

Festivalul Internațional de Zmeie de la Timișoara propune un concept cultural unic, care face să interfereze artele vizuale și literatura cu arta mănuiirii și înălțării zmeielor.

Între 31 mai și 2 iunie, înălțători și creatori de zmeie din Germania, Marea Britanie, S.U.A., Elveția și Italia au fost la Timișoara pentru a-și prezenta creațiile, iar în holul Universității de Vest din Timișoara a avut loc vernisajul primei expoziții de zmeie de artă din România. Invitatul de onoare al festivalului a fost scriitorul rus Mihail Șişkin.

Ceea ce aduc artiștii plastici, scriitorii și creatorii de zmeie prezenți la acest festival provine din darul lor de a crea lumi în sine. În imagine, în simbol ei accesibilizează arta. O fac tangibilă. În calitate de însoțitori fragili ai vântului, zmeiele (în general) și zmeiele de artă (în special) au un mesaj profund uman: fac vizibilă partea nevăzută din noi. Sau nevoia noastră de iluzie. Un zbor transfigurator – pe care, fără a-i propune un traseu geometric, îl orientăm și căruia, fascinați, abia respirând la marginea istoriei, ne predăm.

Organizatori: Asociația Culturală Skyline și Fundația Herczeg. **(Marilena BRÂNDĂ)**

Jonathan X. Uranus și amneziile criticii literare

Marcel TOLCEA

Dacă ar fi să întocmesc un clasament al scriitorilor avangardiști nedreptățiți de critica literară, în fruntea listei l-aș așeza pe Marcel Mihail Avramescu. La mijlocul deceniului 8 al secolului trecut, Avramescu a reintrat în atenția criticii literare grație lui Cornel Ungureanu, cel dintâi care a așezat avangardismul sui generis al lui Jonathan X. Uranus în contextul unei culturi interbelice, într-un articol, „JXU”, apărut în *Revista de istorie și teorie literară*, nr. 1-2, din ianuarie-iunie 1985. A fost singura excepție din acei ani, în ciuda faptului că Sașa Pană îl selectase în celebra sa *Antologie a literaturii de avangardă*, din 1969. Cel mai important specialist al avangardismului românesc, universitarul clujean Ion Pop, nu are nicio referință la Avramescu în *Avangardismul românesc*, dintr-un motiv pe care, de altfel, mi l-a comunicat personal: Avramescu nu ar fi fost decât un epigon al lui Urmuz. Sigur, competența universitarului clujean nu poate fi pusă sub semnul îndoielii, dar, înainte de a spune câte ceva despre textele publicate de Avramescu în „Bilete de papagal”, aș semnala, în trecere, o provocatoare opinie a lui Alexandru George ce nu îl credita pe Urmuz cu valoare literară, ci cu originalitate. Dar și cu darul de a fi avut trei geniali emuli: Arghezi (cel din *Tablete din țara de Kutj!*), Eugen Ionesco și Leonid Dimov.

Dacă amneziile cercetătorilor puteau fi explicate cumva înainte de 1989, după această dată ele sunt mai greu de înțeles. Aș începe seria amneziilor notabile cu o lucrare postumă a lui Ovid. S. Crohmălniceanu, *Eveii în mișcarea de avangardă românească*, în care Avramescu nu era prezent. Așa cum este și cazul studiului *Literatura românească de avangardă*, semnat de Gabriela Duda. Nici alți cercetători, mai tineri, nu au zăbovit asupra textelor lui Avramescu și, ca urmare, ele nu fac nici măcar obiectul unor fugare menționări. Așa se întâmplă în studiul lui Dan Gulea, *Marginaliile avangardelor*. Doar Marin Mincu face excepție și, în ediția a doua revăzută și adăugită a cărții sale *Avangarda literară românească*, îl adaugă cu o excelentă selecție. Ba mai mult, în prefața antologiei, Marin Mincu scrie așa: „Textele lui Jonathan X. Uranus sunt surprinzătoare în latura lor teatrală și nu e nicio exagerare să spunem că-l <anticipează> pe Eugen Ionesco în *Ascensorul* și *Cum se face o casă*.”

La capitolul „amnezii”, aș mai aminti aici și faptul că în 2011 a avut loc la București simpozionul internațional „București-Zürich-Paris-Tel Aviv: Avangardiști români și evrei în spațiul cultural românesc”. Autorii invocați au fost Tristan Tzara, Max Blecher, Marcel Iancu, Artur Segal, M.H. Maxy, Victor Brauner, B. Fundoianu / Benjamin Fondane, Ilarie Voronca, Gherasim Luca, Claude Sernet, Jules Perahim, Jacques Hérold, Isidore Isou și Eugène Ionesco. Între absenți, desigur, Jonathan X. Uranus...

Nasmoale [2]

Călin-Andrei MIHĂILESCU

Cînd ploua – și la noi cînd plouă, plo-ua! – Nasmoale se dădea pe după plopî, nu ca oamenii. Venea acasă ciuciulete, mormă-ind tot soiul de prăpăstii. Poate că-i intra apă-n gură. Cică l-a întrebat odată mamă-sa, „Nasmoale, ce vorbești în dodii tătme-reu? Vrei să știe chiar toți că ești dus?” La care știți ce-a zis nebunu? A zis că „Fericiți cei săraci cu buhul!”

– De ce, fericiți, mamă?
– Că li s-a dus.
– Cum adică?
– Păi chiar așa ne-ntrebam și noi.
– I-auzi! Țsta nu s-ar fi aplecat o dată să culeagă vreo vorbă din bătrîni, să se înțeleagă cu voi.

– „Zicea că are spinarea dreaptă și că nu i se cade să se-aplece”, face Moș Apțic. „Nu doar pe ploaie. Tot mereu. Că, dacă-ți ții spinarea dreaptă, te pui pe tine pe ultimul loc; așa e bine.”

– De ce e bine așa? Să te pună și ăilalți la fundu cozii? Să te batjocorească?

– Noo, Nasmoale zicea că dacă te pui pe ultimul loc n-are cine să mai vină cu bita după tine. Știți cum e la țară.

– Dar părinții lui nu l-au învățat cum să fie și el ca alții?

– „L-or fi învățat, da' tac-su mai cu samă cu bătaia”, zice Ananuța. „Cînd era beat. Ei, și cînd nu era, da' nimeni nu l-a văzut treaz vreodată. Poate că se ascundea cînd era treaz. Tac-su îi spunea că mai întîi să-i lingă sprîncenele dușmanului, și abia după aia mai vorbim, și iar îi tragea o scatoalcă.”

– Și maică-sa?
– Maică-sa? Păi cu aia nu intra în vorbă nime.

– O fi puțit.
– Nu știu, că nu m-am dat aproape de ea. Da era și rea și-a dracu. Și despre fi-su zicea că l-a tot dus cu vorba și l-a tot întors cu gîndul. Darmite cu ceilalți! Ne feream noi ce ne feream de ea, da la-nmormîntare tot ne-am dus, tot satu.

– Aha! Auzi, moș Apțic, dumneata ai stat vreodată de vorbă cu Nasmoale?

– O dată. O singură dată. Aveam fo cinșpe ani. L-am întîlnit pe uliță. Eu mă întorceam cu o legătură de lemne din pădure, da el ieșea din sat. Era îmbrăcat ca un gine-re, avea și lămiuță. I-am dat binețe și l-am întrebat încotro se ducea.

– Plec în luna de muiere, măi băiete.
– Aia.. cum o cheamă? E de la noi?
– Prea ești sfredel.
– Țăă...?
– Curios, mă. Adică te bagi unde nu-ți fierbe nici toarta oalei. Da' ești cîrlionțat.

– Da?... Și cînd vă întoarceți.
– Peste-o lună, n-auzi?
– Și vă așezați aici la casa voastră?
– N-aș preaș.
– Păi, cum...?
– Care casă? Alcolo sfîrșim cu toții.

Ziua bună, mă băiete, că de noapte au alții grijă.

M-a lăsat năuc și-a plecat fluierînd. Da țin minte vorbele alea de parc-a fost ieri.

– Deci Nasmoale ăsta era bărbat frumos.

– De pica. Mureau muierile după el.
– Da de unde, Moș Apțic!, face Ana-nuța. Era o prăjină ciufulită. Și se mai și uita ponciș.

– Eu nu-l țin minte așa. Era ca un brad. Și parcă nu-i păsa de nimic. Țsta era chichirezu lui. Cică puteai să-l bălăcărești cît voiai, parcă nici nu auzea. Trecea prin viață ca un vodă. Și lăsa în urmă vorbe de care n-am mai scăpat de atunci.

– Apțic, mama mi l-a descris așa cum ți-am zis. Cum să greșescă dînsa, că era o sfîntă.

– Și de-aia a lăsat-o Nasmoale? De sfîntă? Poate c-a lăsat-o bisericii, că tare îi mai plăcea bătrînei acolo.

– Ai ajuns om bătrîn, Apțic, da de prostie tot n-ai scăpat.

– Bine c-ai scăpat tu de tinerețe, Ana-nuțo. Nu-i așa că maică-ti, cînd a lăsat-o, i-a spus „dau trandafirii-n clocot, lele. Fugi

de-i culege!”

– Mă scoți din sărite, moșule!
– Bine, bine... Dom'le, să știți că Nasmoale ăsta îi supăra pe toți. Pînă și pe păpă-ruge. Țlea își smulgeau părul din cap cînd începea să zică dume de-ale lui. Om de încredere, altfel. Îl scosese pe băiatul lui Aure din fîntînă, altfel murea ăla mic.

– Da, da chiar după aia l-a văzut pe Geoni pe uliță și i-a și zis că nu-i sînt toți îngerii acasă. „Bre, Geoni,” i-a zis, „vezi că ți-au căzut cițiva în fîntîna lui Aure”. Și Geoni s-a dus degrabă la Aure, da ăia i-au ris în față. S-a posomorît, a luat-o la fugă după Nasmoale și l-a luat la rost, că adică cum să-și bată joc de oameni, așa. La care Nasmoale i-a zis-o-n față: „Înc-o dată și-altă dată stă cireașa încordată”. Și a plecat, lăsîndu-l pe bietul Geoni trăznit în mijlocul drumului. Că nici atunci, și nici pînă azi nu a înțeles despre ce era vorba.

– Chiar așa: despre ce era vorba? Ce voia Nasmoale să spună? A înțeles cineva? L-ați întrebat?

– L-au întrebat toți. Da, unora le spu-ne „iar dormiți în cîmîtir?”, altora, mai ales bărbaților tineri, „să-ți iei sîrboaică la copil, că alfel nu-l mai înțarci”. Învățăto-rului i-a zis odată că cercul polar era pătrat pînă l-a făcut mă-sa ofițer.

– Și popii i-a șoptit că poate absorbi totul ca pe un burete. La care părintele s-a mîniat și i-a strigat să-l lămurească, că, adică, ce vrea să spună cu asta.

– „Nimic nu se întîmplă pînă la opt fix, părinte. Acum e prea devreme”, i-a spus.

– Păi nu i-a zis una de la obraz baba aia care trecea pe-acolo?

– Ba i-a zis-o, că nu așa se vorbește cu părintele. Da Nasmoale i-a și întors-o: „ți-a ieșit ditamai baboiul din gură, babo. Acum lasă-l să înoate în aghiasmă”. Baba s-a fă-cut foc, că-i obraznic, că n-are nimic sfînt... Dar Nasmoale i-a zis „că de-pe-cal, de-pe-cal. Nu că te-ai bilbii, babo, da fiecare lucru trebuie făcut de două ori toamna”.

– Bine, am priceput. Și ce s-a întîm-plat cu Nasmoale? A murit?

– Da de unde, domnu? A plecat la oraș. Ehehe, cît l-am mai plîns. Că ne-a lăsat singuri cu prostia noastră și vorbăria femeilor.

– Cum, a plecat, așa, pe nepusă masă?
– Cred că tot într-o lună de muiere a plecat, numai că nu s-a mai întors.

– Niciodată?
– Chiar deloc. Cică și-a schimbat nu-mele în Abajuru.

– Și s-a căsătorit cu femeia cu care a plecat? Sau nu știți?

– La oraș cică stătea la bloc. Acolo mergi cu liftu ca să împrumuți făină sau zahăr de la vecini. Da cu femeia aia n-a ținut mult. Cică a trădat-o de două ori.

– Cu două femei?
– Nu. Cu consierjăreasa de la alt bloc.
– Și aia era tot de la noi din sat, da plecase mai dămult.

– Și s-a însurat cu ea?

– Nu, că nu era ea de nasul lui. Da nu poți ști. Mai veneau vorbe de la el prin cîte unu care îl vedea pe acolo. Ba că d-aia era orașul plin de cîini pribegi, că erau hingheri reîncarnați; ba că îi plăcea mîncarea ocnă de cînd două vecine îi muriseră strivite sub un drob de sare; ba că, dacă nu mințim, ne plictisim. Mă rog, dom'le, de-al d-astea d-ale lui.

– Așa e. Odată chiar a venit un copi-landru de la oraș cu un steag roșu pe care zi-cea „Nasmoale vorbește din nou, Nasmoale e-al nostru erou”.

– Și se mai știe de el?
– Cică a plecat la America, da nu știm precis. Acum am rămas toți să vorbim ca el. Și copiii noștri.

– Și chiar îl chema așa, Nasmoale?
– Da.
– Adică nu era o poreclă?
– Ba da , dom'le.
– Și de ce l-au poreclit așa?
– Ei, dacă n-ați priceput pînă acum, ne răcirăm gura de pomană.

„Să scrii e ca și cum ai face o transfuzie de sânge”

Mihail ȘIȘKIN

Mihail Șişkin, marele scriitor rus, a fost (între 30 mai și 3 iunie) la Timișoara, ca invitat de onoare al celei de-a doua ediții a Festivalului Internațional de Zmeie, manifestare organizată de Asociația Culturală Skyline și Fundația Herczeg. Textul de mai jos este transcrierea unor fragmente importante din dialogul public pe care l-am avut în fața unui public numeros și generos în Aula Magna a Universității de Vest din Timișoara în data de 31 mai.

Cristian Pătrășconiu: Ce este pentru dumneavoastră scrisul? Actul de a scrie, ritualul de a scrie. Este infern, este purgatoriu, este paradis?

Mihail Șişkin: Eu cred că scrisul nu este nici iad, nici purgatoriu și nici paradis. Pentru mine, scrisul este posibi-

limba muzicii, în limba artei, a picturii și așa mai departe. Sau în limba limbii. Iar limba este dușmanul meu personal. Mereu mă lupt cu acest dușman, pentru că, mai întâi, trebuie să aduc la viață aceste cuvinte moarte și, abia mai apoi, cu aceste cuvinte reînsuflețite, pot să vorbesc despre iubire.

Însă cum să aduci la viață cuvintele, asta nimeni nu îți spune, nimeni nu te învață. Noi nu învățăm acest lucru la universitate. Oricâte cărți am scris, de fiecare dată trebuie să o iau de la zero, în fața fiecărei cărți. Pentru că, de fapt, nici acum nu știu cum să readuc la viață cuvintele.

— „Cărțile vin din copilărie”, spuneți. Ce anume, major, esențial, din copilăria dumneavoastră a intrat în romanele dumneavoastră sau, așa, ca un duh, plutește peste ele?

— Trebuie, din nou, să recunosc faptul că nu sunt un scriitor profesionist, pentru că nu știu să inventez nimic. Un scriitor profesionist este cel care elaborea-

alege între familie și carte -, o să răspund, cu siguranță: familia. Ca să răspund direct la întrebarea dumneavoastră despre copilărie: de unde să se tragă o carte a unui scriitor, dacă nu din copilăria lui, din tinerețea lui, din maturitatea lui, din bătrânețea lui?

— **Dumneavoastră faceți o distincție între „scrisul bolnav” și „scrisul sănătos”. Foarte pe scurt: ce este unul, ce este altul? Și dumneavoastră cum scrieți, cum ați vrea să scrieți – sănătos sau bolnav?**

— Desigur că este vorba de o metaforă. Scrisul „sănătos” este o metodă de a câștiga ceva bani pentru a trăi. Când vrei să vinzi ceva pe piață, sigur că vinzi ceea ce poți, ceea ce pot face mâinile tale. Unul vinde pâine, altul face pedichiură, altul scrie cărți. Și, sigur, acesta nu este un lucru rău – sunt scriitori care fac cărțile ca și cum ar face pâine, ca și cum le-ar coace. La ora șase dimineața, pâinea trebuie să fie gata. Eu îi admir pe acești scriitori, dar, în ce mă privește, nu sunt așa. Eu sunt scriitor doar atunci când trebuie să răspund la o întrebare care este extrem de importantă pentru mine. Și când cred despre aceasta că este o întrebare importantă pentru toți – când cred că fiecare om și-o pune.

Mai devreme sau mai târziu copilul se întreabă: mama moare, tatăl moare, și eu o să mor – și se întreabă: ce este cu moartea? Toată viața răspunzi, de fapt, la aceeași întrebare. Răspunsul, desigur, este diferit: unul este cel de la 16 ani, altul, cel de la 50 de ani. Iar pentru mine, răspunsul la această întrebare unică e răspunsul pe care îl dau eu întrebării la vîrsta la care am scris un roman sau altul. Când scriu ultima frază și pun punctul final unei cărți, atunci sunt fericit, sunt eliberat. Pentru că am răspuns la întrebarea respectivă și, pentru o vreme, pot să fiu un om liniștit. Trăiești mai departe, îți vezi de viață și îți dai seama că răspunsul nu a fost unul corect. Și atunci, mergi să cauți un alt răspuns, scriind un nou roman.

— „În proză, lucrul cel mai important e veridicitatea”, spuneți. „Cuvintele trebuie să fie demne de a fi crezute”. Cum li se poate da, prin ce fel de transfer, această demnitate? Ce anume credeți că este de făcut pentru ridicarea în rang a cuvintelor și a ceea ce spun ele? Ce faceți dumneavoastră în sensul acesta?

— Este o întrebare foarte bună. Dar nu cred că știu răspunsul la ea. Nu îți poți propune ca obiectiv să scrii o carte veridică. De fapt, nici nu îți poți alege ca obiectiv să scrii „o altă carte”. Așa cum nu poți să spui că îți propui să faci un copil – cu ochii așa, cu fața așa, cu urechile așa. Copilul se naște cum se naște, așa cum ești și tu. Și cu o carte este exact același lucru: când apare o carte, ea este ca și tine, nu poate să fie mai mult sau mai puțin veridică. Acea carte e ca și tine. Ceea ce înseamnă că dacă tu faci tot timpul compromisuri, atunci și cartea va fi o serie de compromisuri. Și dacă tu ești adevărat, atunci și cartea va fi una adevărată. Cartea este o reprezentare absolută a omului în momentul în care o scrie și

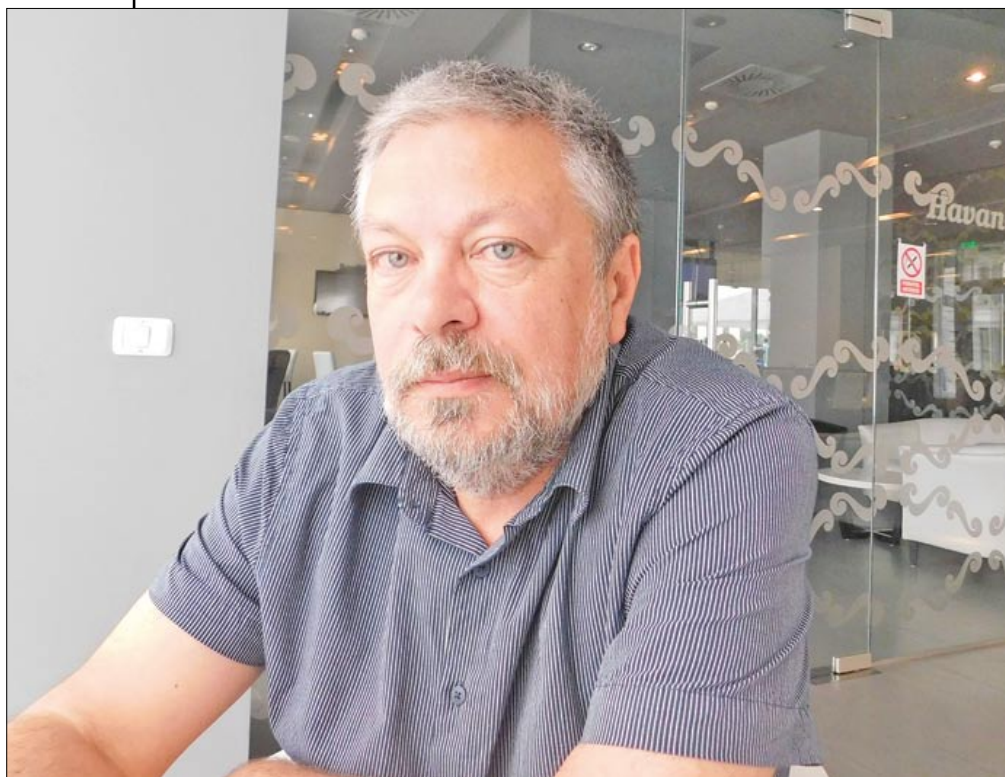
în care vorbește despre viața lui anterioară. Iar fiecare cititor, atunci când ia o carte în mână, își dă seama imediat dacă acea carte e veridică sau nu. Nu sunt neapărat criterii obiective de a stabili aceste lucruri; pur și simplu, ele se simt. În calitate de cititor, și mie îmi place ca în jurul meu să fie cărți adevărate, veridice.

Cu alte cuvinte, pentru mine, procesul de scriere a unei cărți poate fi asemănat cu acela al unei transfuzii de sânge. Fiindcă eu cred că scriitorul împărtășește cu cititorul ceea ce are el mai drag, mai adînc, mai prețios. Ceea ce este el cu adevărat, în viață. Dar, pentru ca acest transfer să poată avea loc, e nevoie să coincidă grupa de sânge. Dacă în sânge nu aveți o grupă de...carte veridică, imediat veți simți acest lucru la întâlnirea cu o carte adevărată. Și invers, desigur: dacă aveți așa ceva, grupa de sânge pentru o carte veridică, la întâlnirea cu o carte care nu e autentică, se va simți. Când aveam 16 ani, în școală a trebuit să citim romanul lui Șolohov, *Pământ desțelenit*, nu cine știe ce carte. Să obligi un copil la vîrsta aceea să scrie o compunere despre asemenea cărți e groaznic. Așa ceva poate distruge simțul pentru cărți bune al unui tînăr. Nu am făcut așa ceva, am refuzat să scriu. În același timp când ne obligau să îl citim pe Șolohov, am citit povestirile interzise ale lui Șalamov, *Povestiri din Kolîma*. Și atunci îți dai seama ce e viața-viață, îți dai seama că asemenea texte chiar spun ceva, chiar înseamnă ceva pentru tine.

— **O să vă pun o întrebare inspirată de o intervenție de-a dumneavoastră la o televiziune islandeză. Ați făcut o diferență, esențială, de nivel, între timpul real și timpul jurnalistic. Ce e unul, ce e celălalt și cum se poate face trecerea de la ceea ce pare a fi un timp inferior, timpul jurnalistic, la un timp autentic, real?**

— Ceea ce am vrut să le explic celor din Islanda despre timpul jurnalistic, o să explic și în fața dumneavoastră, a românilor. Trăim într-un timp nepotrivit, pe care eu îl numesc așa, timp jurnalistic. Fiindcă jurnaliștii ne spun la televizor sau în ziare: *uite, asta este important*. Iar a doua zi, acestea sunt știri deja perimate, „de ieri”, neimportante. Iar știrile vechi, la fel ca și zările vechi sunt simboluri ale morții. Cred că scriitorii, și nu sunt mulți ca ei, au această posibilitate, spre deosebire de jurnaliști, de a scrie despre lucruri durabile. Dacă scrie un scriitor, noutatea lui nu va fi mâine ceva vechi, ceva care a devenit deja trecut; va rămâne mereu ceva actual. În acest timp, care dă seama de un anume prezent, nu este moarte; totul se întâmplă concomitent și pentru totdeauna. Aceasta este, de fapt, diferența dintre arta cuvîntului și folosirea acestuia într-un sens și într-o direcție utilitară. Este lucrul pe care ziariștii nu pot să îl facă: să ia ceea ce este mai important în ziua de astăzi și să ducă mai departe, să facă în așa fel încît ceea ce au selectat astăzi să reziste și mâine și peste zece ani.

În timpul lui Pușkin existau foarte mulți jurnaliști și în fiecare zi aceștia scriau lucruri extrem de importante. Or, astăzi, din acea perioadă nu au rămas nici ziariști, nici ziare, nici costume, nici trăsuri; a rămas numai opera lui Pușkin. Și, cum a dat Dumnezeu, această perioadă

litatea de a fi împreună cu ceea ce este important. Să ai, bunăoară, o legătură mai bună cu muzica înseamnă să mergi la un concert de Rahmaninov și el, din nemurirea lui, te face și pe tine, măcar pentru o clipă, nemuritor. De altfel, în asta constă arta: te face să fii, pentru o clipă, nemuritor. Dacă îl citești pe Tolstoi, dacă vezi ceva din Tarkovski. Probabil că, în copilărie, dacă mama m-ar fi dus să fac niște ore de muzică, acum nu aș fi fost neapărat scriitor; poate că aș fi scris muzică. Eu nu știu decît să scriu și să citesc; de aceea, am devenit scriitor. Problema este că măreția, ceea ce este mare nu este cunoscut chiar de toată lumea, dar nu știu dacă ajungem pînă la acel nivel.

Mereu dau exemplu despre cum am dorit să fac prima mea declarație de dragoste: am dat să spun ceva, am deschis gura și deodată am înțepenit. Pentru că mi-am dat seama că aveam ceva de exprimat care nu se poate exprima prin cuvinte. Fiindcă toate cuvintele sunt moarte; prin limbaj nu poți să spui nimic. Tot ce e adevărat trebuie să fie transpus în

ză un subiect, cel care conturează personajele și aduce pe piață o carte anual sau măcar o dată la doi ani. Eu nu pot să descriu decît ceea ce s-a întîmplat cu mine, cu rudele mele, cu copiii mei. Sigur că aici sunt și probleme; de regulă, oamenii ascund ce se întîmplă în familie. Dar eu, în ce mă privește, vorbesc despre tot. Or, scriitorul aflat într-o asemenea situație este pus în fața unei alternative: ce este gata să sacrifice? Să sacrifice familia sau cartea? Firește că se poate ajunge la un compromis și, mai devreme sau mai târziu, se ajunge la așa ceva. Și în asemenea situații, rudele mele, cei din familia mea sunt un fel de prizonieri. Părinții, mama, tata, copiii mei nu sunt deloc vinovați; ei nu și-au ales nici fiul, respectiv, nici tatăl. Iar în privința soțiilor, sigur, eu sunt vinovat (*ride*); pentru că e vorba de o alegere liberă. Când eram tînăr și nu doream să fac niciun compromis, eram gata să îmi sacrific familia pentru o carte. Altfel, eu cred și acum că dacă nu tratezi lucrurile cu mare seriozitate, nu poți avea mari rezultate. Acum am părul cărunț și dacă mi se pune această întrebare – ce aș

chiar a primit numele celui care a făcut-o să fie, cumva, nemuritoare: este *epoca lui Pușkin*. Cuvintele pe care Pușkin le-a scris, practic, au înlocuit tot.

— **Permiteți, vă rog, o întrebare care se bifurcă. Mai întâi: la ce mari iluzii despre literatură ați renunțat și, dintre acestea, care au fost cele mai dureroase?**

— Când eram tânăr credeam că literatura poate influența lumea, că poate schimba lumea. Sigur, pentru mine, literatura era ca o religie, iar scriitorii erau, în viziunea mea, niște sfinți și mă închinam în fața lor. Cum bătrânele îi aprind, la biserică, lumânări Sfântului Nicolae, așa am avut și eu sfinții mei, cărora le aprindeam lumânări. Iluzia mea era că literatura era atotputernică, dar, în cele din urmă, s-a dovedit că ea era un „loser” și că ea nu poate să facă nimic. Marea literatură rusă a putut să anticipeze și mai ales să împiedice transformarea Rusiei în Gulag? Marea literatură germană a putut, oare, să îi împiedice pe cititorii lui Sefan Zweig sau pe cei ai lui Thomas Mann să-l urmeze pe Führer? Acei oameni de la 1930 care îi arestau pe nevinovați, care îi executau pe aceștia – și ei îl citeau pe Tolstoi. Literatura mare ne-a ajutat să supraviețuim în și cu Gulagul – dar acesta este singurul lucru pe care a putut să îl facă literatura.

O mare iluzie e, de asemenea, faptul că literatura se bazează pe scriitori și pe cititori, că se sprijină pe spatele acestora. Acum știu: nu se poate baza pe scriitori, nu poate avea încredere în cititori. Numai gândul că aceia care mi-au citit cărțile au strigat mai apoi în favoarea luării Crimei de către Rusia și „moarte fasciștilor ucraineni”, numai simplul gând îmi face un rău fizic. În general, nu cred că trebuie să te bazezi pe cititori, fiindcă întotdeauna se vor găsi unii oameni care să spună că tu ai salvat marea literatură rusă, iar alții că ai scris bazaco-nii și că pe acestea nu are să le citească nimeni. Iar alții, chiar dacă vor citi cartea, nu or să înțeleagă oricum nimic din ea. Eu compar uneori literatura cu un avion aflat în zbor. Am învățat la școală cum zboară, de ce zboară avionul. Avionul nu se sprijină pe aer; dacă ar face-o, ar cădea. Deasupra aripilor se creează un vacuum și avionul este absorbit în nori, în cer. Literatura nu se bazează pe cititori, ci este absorbită în cer. Și cititorul, dacă vrea, poate să zboare cu acest avion.

— **Partea a doua a întrebării mele compuse este aceasta: ce știți sigur că poate face literatura? Care este, din punctul dumneavoastră de vedere, puterea reală a literaturii, obiectivă, de nepierdut și de nenegociat?**

— Astăzi sunt convins: literatura nu poate mintui lumea, dar ea îl poate salva pe un om concret. Literatura m-a salvat și pe mine când aveam 16 ani. Imaginați-vă: veniți pe această planetă. Înainte, nu ați mai existat; după ce muriți, nu veți mai exista pe pământ. Și aveți două idealuri. La mine, unul dintre acestea două era să călătoresc, să văd toată lumea. Și al doilea: să public, să devin scriitor. Și, deodată, îți dai seama că părinții te-au trădat, că te-au născut într-o închisoare. Erau într-un fel robi și, născându-te, te-au făcut și pe tine rob. Așa gândeam: niciodată, nimeni nu mă va lăsa să plec din spatele sârmelor ghimpate și nicio-

dată nu voi putea publica, în robie, acele cărți pe care eu vreau cu adevărat să le scriu. Cum să redai, ca scriitor, această senzație că părinții te-au trădat, născându-te în această lume închisă? Cum poți să o faci? E o situație umilitoare pentru tine, ca om.

Singura situație în care demnitatea ta de om nu este călcată în picioare este atunci când citești cărți, atunci parcă ești într-un dialog ca de la egal la el, iar tu crești, ești *ridicat*. Trupul tău aparține puterii – care, dacă dorește, te poate trimite să fii carne de tun în Afganistan. Dar ei nu pot să ia ceea ce este în mintea ta. Și atunci, sufletul tău poate respira cu ajutorul cititului. Pe mine și, cu siguranță, pe foarte mulți alți oameni concreți, ca și mine, tocmai literatura a fost cea care ne-a salvat. Nimeni nu poate să scrie o carte prin care să poată să explice de ce și dacă ies oamenii în stradă și dacă și cum se poate schimba ceva. În ce mă privește, îmi place să cred și îmi doresc ca în acei oameni care aleg să citească volumele mele, cărțile scrise de mine va apărea sentimentul acela al demnității personale. Și, altfel, va fi libertatea acelor oameni de a decide dacă ies sau dacă nu ies în stradă.

— **Cum e o zi desăvârșită pentru scriitorul Mihail Șişkin? Cum arată o zi foarte bună pentru scrisul dumneavoastră?**

— În primul rînd, e foarte important să dorm bine. Nu reușesc să fac asta în fiecare dimineață, pentru că trebuie să duc și copilul la grădiniță. E important, de asemenea, să iau micul dejun în grădiniță. Să stau, apoi, la computer. Și, după ce am scris măcar o pagină, două, să mă joc din nou puțin cu copilul, să mai lucrăm ceva prin grădiniță, să ne plimbăm cu bicicleta. Îmi amintesc că, odată, m-a uimit foarte mult o discuție pe care am avut-o cu o scriitoare. Era despre cum scriem noi. Ea spunea așa: că, înainte de a se apuca de scris, trebuie să facă multă curățenie prin apartament, trebuie să rezolve toate problemele cu copilul și, când termină cu toate acestea, se apucă să scrie. Eu m-am îngrozit fiindcă, în ce mă privește, întâi trebuie să scriu pagina aia sau paginile alea două și abia apoi merg să fac restul treburilor.

— **Dar cum arată o zi grea, cu cazne, pentru scriitorul Mihai Șişkin și pentru scrisul său?**

— Puneți și dumneavoastră tot felul de întrebări...Nu-mi bat soția, nu-mi bat copiii, nu beau votcă. În Rusia se bea votcă; cînd eram tânăr, și eu beam votcă. Dar, mai apoi, m-am oprit. Așa că, într-o zi proastă, nu fac nimic rău.

— **Credeți într-un Dumnezeu al scrisului?**

— Probabil că așa ar trebui să răspund: înainte credeam într-un asemenea Dumnezeu, acum însă, nu.

— **Care sunt cele mai importante premii pe care le-ați primit în întreaga dumneavoastră carieră de scriitor? Și intuiția mea care are la bază o anume documentare e că acelea nu au nume neapărat. Dumneavoastră ați vorbit în câteva rînduri de două premii anume...**

— Eu cred că pentru fiecare om are o mare importanță momentul când i se spune că a făcut o treabă bună. Și, în acest sens, un premiu este, desigur, un lucru bun. Singura problemă e că nu fiecare scriitor primește un premiu. Când nu ai primit un premiu, începi să te gîndești cât de bine ar fi fost să fi primit

și tu acel premiu; și începi să te chinui. Eu cred așa: că e bine ca fiecare scriitor din lumea asta să primească un premiu. Și, după ce va primi acel sau acele premii, nu se va mai gândi la ele; se va gîndi de atunci înainte la literatură. În cazul meu, s-a întîmplat ca în Rusia să primesc toate cele trei mari premii importante. E ceva măgulitor pentru mine, desigur. Dar, cînd primești aceste trei premii mari, pentru mine sunt alte două mari premii importante, așa cum ați spus și dumneavoastră. Primul premiu este atunci cînd romanul vine la tine; al doilea, cînd ai finalizat un roman, cînd ai pus punctul final.

— **Cine v-a dat aceste două premii, cele mai importante, domnule Șişkin?**

— Dumnezeu acela al scrisului de care vorbeați, probabil. Nu știu...

— **Este vreodată un scriitor singur, complet singur?**

— De fapt, toți suntem singuri. Există o singură excepție: o femeie însărcinată; ea nu e singură. Să vă spun cum a venit la mine romanul *Scrisoror*. Simțeam o mare presiune că trebuie să scriu acest roman – și el nu venea, nu se așeza cum se cuvine. Era iarnă, eram la Berlin, la o casă de creație și era așa de frig încît lacul din preajmă a înghețat, se acoperise de gheață. Seara nu puteam să dorm și mă plimbam pe gheața acestui lac. Aș putea spune că eram însingurat, dar, de fapt, nu eram chiar așa: știam că aici, în apropiere, se sinucisese von Kleist. Se sinucisese pe malul lacului, este și statuia lui acolo. Și, cum mă plimbam, deodată am simțit că, sub picioarele mele, gheața a început să pîrîie. Am simțit imediat frică, poate chiar o frică de moarte. Și mai ales, ca și cum ar fi venit dintr-odată această stare, am avut senzația incredibilă de libertate.

Mi-am zis așa: o să mă scufund în apă dacă gheața se va rupe de tot și toată această presiune de a scrie romanul va dispărea. Și am simțit în sinea mea ceea ce simte orice om normal: *Doamne, nu sunt scriitor; Doamne, Dumnezeuule, oare ei au fost chiar așa de fericiți cum sunt eu acum?* M-am eliberat brusc de acea presi-

une, am plecat acasă foarte bucuros, am dormit foarte bine, scăpasem de această presiune și îmi spuneam că o să pot să mă comport ca un om normal. A doua zi m-am trezit și aveam în minte aproape toată structura *Scrisororului*. Și am început să scriu: jumătate de roman l-am scris în Germania, restul în America. Nu știu cine mi-a trimis acest roman...

— **Se poate scrie în afara unei tradiții, oricare ar fi ea?**

— Dacă cineva se naște în pustiu și crede că este primul om de pe pământ... Altfel, evident că nu. Toți trăim într-o tradiție, ne naștem într-o tradiție. Eu compar adesea literatura cu un copac. Rădăcinile acestui copac, dacă vorbim de literatura rusă, merg spre tălmăciri – mai ales spre traduceri din Biblie. Trunchiul sunt clasicii: Tolstoi, Dostoievski, Pușkin, Gogol, Turgheniev, Cehov. Și sus, așa, prin trunchi se ridică sevele și mai sus și se formează crengile și frunzele. Frunzele acestea sunt acele generații care apar periodic; vin, sunt puțin în atenție și apoi cad. De fapt, numai unele dintre aceste frunze continuă, mai apoi, creanga. E foarte important să stai pe acea creangă prin intermediul căreia copacul se îndreaptă spre cer. Sunt, uneori, și niște ramuri geniale – care însă nu se îndreaptă spre cer. Spre exemplu, Platonov. El începe cu sine și, mai ales, se încheie de la sine. Cred că ramura cea mai solidă e cea din secolul al XX-lea, crescută din Bunin, Nabokov, Sokolov. În ce mă privește, ca o frunzuliță ce stau în acest copac, trebuie să înțeleg – și înțeleg prea bine aceasta – că toată seva care a ajuns la mine, de fapt, a trecut prin tot trunchiul, prin toate rădăcinile.

Interviu realizat de
Cristian PĂTRĂȘCONIU

„Să scrii e ca și cum ai face o transfuzie de sînge”

interviu

Mulțumesc, Cornel Ungureanu

Octavian DOCLIN

„Subsemnatul Cornel Ungureanu îl recomand pe poetul Octavian Doclin-Chisăliță pentru a fi primit membru stagiar al Uniunii Scriitorilor din R.S.R. Susnu-

de Esenin, el reușește, în ultimul său volum, *Ființa tainei*, a fi un poet autonom, exultînd în numele lirismului pămîntului natal, al tradițiilor acestuia. Poezie cantabilă, impresionînd atît marele public, cît și degustătorii exigenți de literatură, literatura pe care o face Octavian Doclin are mari șanse de a dobîndi un paragraf al ei în cadrul istoriei literaturii române con-

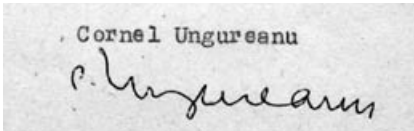

Cornel Ungureanu între Laurențiu Ulici și Octavian Doclin (stînga) și Felicia Giurgiu (dreapta), Reșița, 17 martie 1989

mitul este un poet al cărui profil conturat în două cărți și un grupaj substanțial de versuri impresionează mai întîi prin ton: o poezie tradițională, bine făcută, un lirism care recuperează o tradiție: este tradiția baladelor bănățene, care, de la Alecsandri încoace, atrage atenția tot mai mult creatorilor de artă. Poezia lui Octavian Doclin se impune prin felul în care scriitorul imaginează în marginea unui anume tip baladesc. Ea este, în același timp, sentimentală, patetică, bogată în metafore noi, de multe ori pline de prospețime. Influențat în primele sale producții lirice de Labiș și

temporane.

Îl recomand cu căldură spre a fi primit ca membru stagiar al Uniunii Scriito-

rilor, considerînd că poeziile sale de pînă acum definesc cu prisosință un scriitor”.

După cum lesne se poate înțelege, textul acesta este *Recomandarea* lui Cornel Ungureanu pentru subsemnatul, în

dosarul de primire în Uniunea Scriitorilor (1983). Celelalte două, obligatorii, au fost semnate de Ion Arieșanu (redactor șef al revistei *Orizont*) și Anghel Dumbrăveanu (secretarul Asociației Timișoara a USR). Pentru istorie, e bine să (re)amintim – nouă și tinerelor generații – că intrarea în Uniune, la vremea aceea, se făcea cu două cărți publicate (pentru a deveni membru stagiar!), cu trei recomandări ale unor personalități cu vechime, cu cronici în presa literară importantă, semnate de critici importanți.

Dar ce trebuie să ne aducem aminte cu adevărat sunt alte condiții, de-a dreptul aberante, dacă nu (aproape) imposibile pentru tinerii aspiranți. Iată una dintre ele: în trei ani de stagiatură era obligatoriu, pentru a deveni membru titular, să mai publici o carte, știut fiind, în același timp, că scriitorul român nu putea tipări o carte decît după doi ani de la apariția celei precedente, așa că aglomerația (plus cenzura atoaateveghetoare!) era, la toate editurile vremii, uriașă și disperantă pentru noi toți. Cu (un mic) regret, însă, ar mai trebui să spun ceea ce nu s-a prea scris și auzit, anume că primii cenzori ai cărților noastre au fost chiar colegii noștri, redactorii editurilor de pe atunci. Fapt ce, astăzi, pare, oarecum, de înțeles, unii dintre ei fiind de bună credință pentru a facilita, așa ciuntită, apariția unei cărți sau a alteia.

Să mai amintesc, tot pentru cei ce nu știu sau au uitat, că, la primirea (mea – dar și a altor tineri scriitori), Comi-

sia Uniunii a fost alcătuită din nu mai puțin de cincisprezece (15 !) membri, personalități literare dintre cele mai severe și de necontestat ale momentului, între care Ov. S. Crohmălniceanu, Mircea Ciobanu, Laurențiu Ulici, Laurențiu Fulga – vicepreședintele Uniunii –, Nicolae Manolescu. Dacă (votul era secret) aveai două voturi împotriva (o, iată o ciudată aritmetică a voturilor!), dosarul era respins! Am aflat că am obținut 14 (cel „împotriva” nu țin să-l... divulg!) după ce s-a cerut și o lectură din volumul de debut (*Neliniștea purpurei*, 1979). Se pare că membrul Comisiei, Ștefan Tcaciuc, cel care a citit „la întîmplare” din volum, a nimerit bine din moment ce impresia a fost favorabilă...

Așa cum am mai spus în alte multe împejurări, Cornel Ungureanu mi-a urmărit, încă de la debut, evoluția scrisului și, la rîndu-i, a scris de nenumărate ori despre cărțile mele, știind bine cum să mă și „sfătuiască”, discret și elegant, mi-a lansat, cu autoritatea sa incontestabilă, multe volume, în diverse întîlniri și locuri din Banatul nostru prea puțin prezent, altfel – și, vai!, nesemnificativ – în diverse istorii literare!

Așa că, prin *Literatura Banatului. Istorie, Personalități, Contexte*, dar și prin antemergătoarea *Geografia literaturii române, azi* (alături, să zicem, de Al. Ruja, cu demersul său critic *Parte din întreg*), Cornel Ungureanu redă contemporaneității și viitorimii valori literare perene ale ținutului Banat, denumit pe drept – chiar și cu orgoliu, de ce nu? – *kleine Europe*.

Pentru toate acestea și pentru ceea ce așeptăm în continuare să scrie și să citim sub semnătura sa,

Mulțumesc, Cornel Ungureanu! La mulți Ani!

În peste patruzeci de ani, de când stăm umăr la umăr pe bariadele culturii timișorene, i-am spus lui Cornel Ungureanu tot ce poți să-i spui unui magistru și unui prieten. N-a fost întotdeauna ușor. Astăzi, misiunea e simplă: La mulți ani! Și multă sănătate, inspirație și putere de muncă!

Mircea MIHĂIEȘ

Vreau să fiu Președinte

Marian ODANGIU

În urmă cu o jumătate de an, cam cu două luni înaintea alegerilor generale la Uniunea Scriitorilor, un coleg la care țin foarte mult și care este nu doar un scriitor remarcabil, dar și protagonistul unei cariere sociale și universitare de excepție, m-a provocat la un dialog despre ce presupune să fii, dincolo de îndatoririle din documentele oficiale, Președinte al unei filiale a Uniunii. Îi venise ideea să solicite votul membrilor timișoreni nu, neapărat, pentru a fi contracandidatul lui Cornel Ungureanu, ci cu un argument rațional perfect plauzibil: redutabilul critic ocupa această funcție de aproape treizeci de ani, ca să nu-i mai punem la socoteală și pe cei încă zece, în care fusese Vicepreședinte. După atîta amar de vreme, firește, orice organizație are nevoie de un suflu proaspăt, de o nouă atitudine și de un alt fel de respirație, pe scurt: de un nou *leadership*, în stare să genereze și să susțină asemenea schimbări.

Deși nu era nici pe departe primul cu dorința de a candida, avînd, îndeajuns, și imaginea, și poziția, și experiența necesare ocupării unei asemenea funcții, în prima clipă, intenția lui m-a descumpănit: în toți cei aproape patruzeci de ani petrecuți

în umbra *președinților în floare* ai filialei timișorene, de prea puține ori m-am gândit la ce are de făcut un Președinte. La regulile nescrise ale jocului. Magica formulă a lui Vincent de Gournay, *laissez faire*, a funcționat atîta timp fără cusur, încât mi se părea superfluu să trec prin filtrul detalierei ideea. Gîndindu-mă la ce a făcut, într-o asemenea postură, Cornel Ungureanu, întîi de toate, i-am explicat virtualului candidat că trebuie să fii o *interfață* între scriitorii de aici și Uniune; cu alte cuvinte, să îi reprezinți, să îi aperi, să îi susții și să pledezi pentru ei ori de câte ori e nevoie. Apoi, între scriitori și autorități, pentru a poziționa și a menține în atenția lor literatura *din imediata apropiere* ca o componentă esențială a culturii locale și naționale, cu dimensiunea și vocația ei europeană cu tot. Una care trebuie nu doar investigată, demonstrată, cunoscută, dar și promovată și sprijinită.

În alți termeni, să ai oricînd la îndemînă un proiect concret, plauzibil, fezabil, finanțabil. Între scriitori și partenerii din țară și din străinătate, în fața cărora e important să aduci întotdeauna argumente în favoarea creatorilor autohtoni. Să cunoști deci istoria literaturii cât toți la un loc și încă ceva pe deasupra, ceva ce ține de viața de fiecare zi a indivizilor. Îți trebuie, așadar, o *viziune* și, mai ales, o înțelegere complexă a literaturii în general și a lite-

raturii bănățene, cu precădere. O viziune întemeiată pe *atașanță*, pe acel fel de dăruire totală și de dragoste necondiționată care înseamnă situarea perpetuă înlăuntrul lucrurilor. Fiecare individ e unic și irepetabil, cu atât mai mult, scriitorii, care, deși sunt niște ființe obișnuite, au ceva cu totul special; prin urmare, pe ei trebuie, întîi și întîi, să-i știi, să-i înțelegi și să ți-i asumi fără rezerve, cu biografia lor, cu problemele lor, fie și mărunte, cu accidentele cotidiene, cu nemulțumirile, traumele, tensiunile, complexele și angoasele lor existențiale, cu eșecurile și speranțele lor, cu încrederea lor în tine.

Să-i ascuți întotdeauna proaspăt, cu desăvârșită răbdare și seninătate, să-i consolezi, dar și să-i încurajezi, uneori, chiar împotriva propriilor tale convingeri privind valoarea lor, să-i promovezi cu totală deschidere și să nu te îndoiești de șansa pe care o au. Să fii convins că numai Dumnezeu este proprietarul supremei evaluări și al ultimei decizii! Să nu te încrîncenezi niciodată, să le celebrezi victoriile și să te bucuri de ele, ca și cum ar fi ale tale. Chiar dacă, de multe ori, te dezamăgesc. Să ai puterea de a nu le reproșa niciodată investiția făcută în ei și, prin urmare, să ai capacitatea de a o lua mereu și mereu de la început, când se întorc să-ți ceară din nou sprijinul. Pentru ei și, nu arareori, pentru urmașii lor.

Sigur, asta înseamnă să fii generos mai presus de sine, să fii, fără senzația neplăcută a unui sacrificiu, exact acolo *unde, când și cum* e necesar. Să poți susține, în orice moment, indiferent de dispoziția ta sufletească, un discurs sincer, inteligent și documentat, *despre*: un autor, o carte, un eveniment, o întîmplare artistică, o împejurare culturală, fie și, uneori, nefastă, precum funeraliile... Iar generozitatea se poate traduce aici și prin a fi un etern parior pe destinele literare ale celorlalți: ceea ce, de multe ori presupune să scrii *avant la lettre*, în imaginație, cărțile pe care cei din fața ta nici măcar nu au visat să le scrie, dar, după dialogurile cu tine, se pun cu osîrdie pe treabă. Să-i însoțești cu discreția unui *ecleror* grijiului până la capătul drumului. Pe scurt, să pui la dispoziția colegilor *timpul vieții tale*, iar în răgazul rămas, să-ți scrii propriile volume, să-ți construiești și să-ți realizezi propriile proiecte. Dar mai presus de toate, a fi Președinte înseamnă să ai puterea interioară și grația de a nu-i împărți pe scriitori între *ai noștri* și *ceilalți*... Pe măsură ce explicam, am constatat că, în fond, acestea sunt regulile nescrise pe care ilustrul critic le dusesse la desăvârșire...

Interlocutorul meu a renunțat la ideea de a candida, iar Cornel Ungureanu a obținut aproape optzeci la sută din voturile scriitorilor timișoreni...

La mulți ani, deci, domnule Președinte!

Niciodată NU

Brîndușa ARMANCA

Acum cinci ani, când a împlinit șapte decenii de viață, am scris despre mentorul meu, Cornel Ungureanu, că pentru mine și pentru o întreagă generație de publiciști, oameni de litere și scriitori întâlnirea cu el a fost providențială. Notam în ediția aniversară că „doctorul textelor” noastre „era mentorul generos care își pierde timpul cu debutanții, le diagnostica scrisul, îi pune la treabă”. A continuat să o facă timp de alte decenii ca pe o misiune autoimpusă, rezultată din loialitatea față de soarta culturii din partea asta de lume. *Mitteleuropa* sa, pe care a cercetat-o și a descris-o, contribuind la înțelegerea spiritului ei alături de Jacques le Rider, Tony Judt, Konrád György, Czesław Miłosz, Adriana Babeți, Jaques Rupnik, Vladimir Tismăneanu, Danilo Kis.

Undeva, în buricul acestei Europe desluate, stă Timișoara, stă Banatul, doldora de povești fabuloase, de personaje dispărute, dar resuscitate de istoriile și geografiile literare ale lui Cornel Ungureanu, dintre care ultima, *Literatura Banatului. Istorie, personalități, contexte* începe așa: „Despre sentimentul spațiului trebuie să scriem mai întâi atunci când ne ocupăm de primele pagini scrise în Banat de Gerard de Cenad, de Iosif de la Partoș, de Ioan Slavici, de Sorin Titel sau de Petre Stoica. Scrisul lor aparține acestor locuri. Prezența lor, aici, numește un centru. Arată cât de mari erau distanțele dintre Timișoara și București, Belgrad, Budapesta, Viena, Paris și Londra”. L-au urmat pe acest itinerariu, Daniel Vighi și Viorel Marineasa, cu talentele lor scriitoricești, într-un tandem scormonitor după istoriile turcești, austriece și ungurești

de prin orașele și satele bănățene, Dan Negrescu cu poveștile sale din Mehala, Smaranda Vultur cu iscodirile sale de istorie multiculturală recentă prin familii, meșteșuguri, minorități, Dana Anghel sau Constanța Marcu, în romane evocând vremi și familii ale Banatului și încă mulți alții.

Ce aș putea scrie azi, la aniversarea de 75 de ani a lui Cornel Ungureanu, petrecută de Ziua Timișoarei, când scenele din Piața Operei sunt animate de trupe rock și pop bubuind tocmai sub ferestrele sărbătoritului nostru, locatar de-o viață al Centrului? Dacă șampaniile s-ar fi deschis pentru ca miile de timișoreni adunați la concerte să-l celebreze pe el în 3 august, treaba l-ar fi pus în mare încurcătură. Cei care îl cunosc știu că ar fi căutat un coridor de scăpare și ar fi dispărut, intimidat de ovații, felicitări și laude. Cornel Ungureanu a practicat și a menținut o etică a modestiei în lumea literară locală și națională, năpădită adesea de fricțiuni, cârcoteli, vanități, fracturi ideologice și obediențe de partid.

N-a refuzat pe nimeni, n-a respins, n-a exclus. Începători sau seniori în ale scrisului au avut mereu parte de cuvinte bune, de prefețe, de lansări cărorora prezența prestigioasă a criticului și istoricului literar le-a conferit un fel de validare publică. Dealtfel, nici cărțile și cronicile sale din revista *Orizont* care cartografiează regiunea culturală nu sunt construite pe criterii de excluziune, ci pe ideea că un tărâm literar se compune din valori mari și mici, din contribuții diverse, care descriu laolaltă un context literar viu. Perspectiva nebelicoasă asupra criticii literare, așa cum le-a transmis-o Cornel Ungureanu discipolilor săi, este lăpidar formulată într-un interviu: „verdictul critic presupune dialogul, buna înțelegere

într-o atmosferă literară respirabilă”. Incapabil să spună NU, Cornel Ungureanu a devenit protectorul etern al fericților și nefericiților care se încumetă pe teritoriul literelor.

L-am văzut îngrijorat vorbind într-un studio de televiziune despre Timișoara Capitală Culturală Europeană 2021, unde se afla într-o companie nepotrivită cu statura sa de mare cărtu-

rar, tot datorită acestui fel de a fi care transmite că nimeni nu e detestabil atât timp cât are un licăr de spirit. Se întreba cum va arăta în viitor lumea care azi disprețuiește cartea, cum vor crește nepoții noștri într-un univers dominat de imagini perisabile, fără vraja mării literaturi. Zic să avem răbdare. Discutăm peste douăzeci de ani, cu datele, sondajele și infograficele în față.

Pe profesorul Ungureanu l-am cunoscut pe vremea cursurilor de la *A Treia Europă*, unde abordările inedite, erudiția incontestabilă și întrebările mereu surprinzătoare și provocatoare mă obligau nu doar să ies din zona de confort anglo-francofonă, ci să mă scufund cu plăcere și interes sporit în noi și necesare explorări literar-geografice. Formator de școală, mentor pentru generații întregi de scriitori, Cornel Ungureanu rămâne, la orice vârstă, un reper indispensabil al Timișoarei culturale. La mulți ani!

Cristina CHEVEREȘAN

Domnului profesor, cu dragoste

Tudorel URIAN

Există o categorie de oameni pe care îi cunosc de zeci de ani, alături de care am străbătut vremuri mai bune și mai rele, am pierdut și am câștigat războaie de tot felul, față de care am o uriașă afecțiune, dar pe care, în pofida încurajărilor lor insistente, nu am fost niciodată în stare să îi tutuiesc. De la prima întâlnire mi-au impus un respect covârșitor, pe care apropierea sufletească reală nu l-a putut niciodată converti în familiaritate de comportament, iar atunci când, la sollicitările repetate ale celor în cauză, am cutezat, să le spun, o dată sau de două ori pe numele mic, am simțit un disconfort interior vecin cu impostura. Nici măcar faptul că oameni de vârsta mea sau mai tineri decât mine au trecut cu ușurință acest prag nu m-a putut determina să schimb formula de adresare fără ca, prin aceasta, afectivitatea mea pentru persoanele respective să fie în vreun fel obturată.

Una dintre aceste persoane cu totul speciale pentru mine este domnul Cornel Ungureanu. Îl cunosc de mai bine de treizeci și cinci de ani, îl simt mereu aproape în sufletul meu, dar niciodată

nu m-am putut referi la persoana sa altfel decât cu apelativele „Domnul profesor” sau „Domnul Ungureanu”. Inclusiv în discuții la care nu era de față. Culmea este că nu mi-a fost niciodată profesor la catedră, dacă scot din discuție coordonarea lucrării mele doctorat, dar percepția mea asupra rolului său în viața mea a fost aceea a unui profesor care mi-a marcat decisiv destinul.

Deși îl cunoșteam destul de bine, încă din studenția de la începutul anilor '80, ca urmare a vizitelor pe care le făceam la sediul revistei *Orizont*, fie cu Ioan T. Morar (care atunci, ca și acum, era prietenul cel mai bun al lui Mircea Mihăieș), fie cu Ioan Buduca (atunci când venea în Timișoara) nu m-am simțit niciodată tentat și capabil să public texte de literatură în prestigioasa revistă de cultură timișoreană. De câte ori mă vedea, Cornel Ungureanu îmi cerea câte un text pentru *Orizont*, eu îi spuneam „sigur că da”, apoi, ieșit pe ușă, uitam instantaneu și îmi vedeam de ale mele. Publicistica de la *Viața studențească* îmi era suficientă pentru nevoile mele de exprimare. În vara anului 1984, după terminarea facultății și repartizarea mea la Odorheiu Secuiesc, Cornel Ungureanu mi-a explicat că de la primul meu loc de muncă nu voi mai avea cu ce să colaborez la *Viața*

studențească și m-a îndemnat să scriu o cronică literară pentru revista *Orizont*. I-am spus că nu am scris în viața mea așa ceva, a insistat cu un soi de blândețe în ideea că „hai să vedem ce iese”, mi-a dat și un termen fix pentru o recenzie la un volum de povestiri al lui Nicolae Velea.

Așa că, vrând, nevrând, mai mult de rușine, în ziua respectivă am venit cu textul. Nu mi-a spus nimic, dar pe la mijlocul lunii august acel text a apărut în revista *Orizont*. În ziua respectivă, aproape că mi-a fost frică să ies din casă. Mă simțeam de parcă ar fi trebuit să ies în pielea goală pe bulevard. Când veneam la București, Ioan Buduca mă purta cu el pe la restaurantul Uniunii Scriitorilor, prin cenacluri, pe la tot felul de discuții cu scriitori, așa cum la Timișoara ne vedeam cu Șerban Foarță, Livius Ciocârlie, Daniel Vighi, Mircea Mihăieș. De aceea, eram perfect familiarizat cu termenii sarcastici în care erau comentate articolele de prin gazetele literare, aparținând criticilor consacrați, pe care îi studiasem în școală și universitate. Cu cât criticul era mai cu faimă, cu atât hazul era mai mare. Mă gândeam că, dacă despre ăia discută așa, cum ar putea să arate în ochii lor primul meu articol de critică literară. Aproape că ajunsesem să mă rog ca el să treacă neobservat.

Nu mai am articolul respectiv, dar și acum, când mă gândesc la el, mă trec fiori reci pe șira spinării. Când ne-am revăzut, domnul Ungureanu nu mi-a spus niciun cuvânt despre cronică. Mie mi-a fost frică să întreb, iar el nu a simțit nevoia să comunice. Dar mi-a cerut ca, până la o altă dată precisă, să scriu cronică la o carte de povestiri a lui D.R. Popescu. A apărut și asta, apoi mi-a cerut alta, pe care am trimis-o de la Odorheiu Secuiesc. Mi-a confirmat primirea și, în aceeași scrisoare, mi-a cerut să scriu despre alta și tot așa vreme de cinci ani, până în decembrie 1989. Între timp, începuse să mi se ceară texte literare și de la alte reviste (*Amfiteatru*, *Viața studențească*, *Vatra*), așa că la căderea comunismului mulți începuseră să mă ia de critic literar. Fără insistențele lui, probabil nu aș fi scris niciodată și aș fi devenit un profesor provincial preocupat mai mult de excursiile dintr-o zonă mirifică, de ciupercile, slănina, pălînca și fetele superbe din secuime. La douăzeci de ani, viața e plină de ispite seducătoare.

La 3 august 2018, Cornel Ungureanu a împlinit 75 de ani. Deși mi-am făcut un obicei din a-l suna în fiecare an la 3 august, nu am știut niciodată ce vârstă are. Nici în 1984, când mi-a schimbat viața, nici în ziua în care m-a sunat Adriana Babeți să scriu acest articol. Pentru mine este „omul etern” care mi-a călăuzit destinul și pe care îl port în permanență în suflet! La mulți ani, din toată inima, dragă domnule profesor!

la aniversară

Ultimul carnet de bal macabru

Vasile POPOVICI

Bine a zis cine-a zis să te ferească Dumnezeu de bârfa slugilor. Sunt cele mai rele de gură.

Dacă-i citești azi pe cei ce i-au tă-mâiat ieri pe Nicolae și Elena Ceaușescu nu te poți elibera de senzația neplăcută că ai nimerit în mijlocul unor bârfe. Ce altceva ai putea afla în plus din come-rajele lor decât ce știai deja ca martor al vremurilor prin care ai trecut ?!

Lavinia Betea, istoric al comunismului autohton, a lucrat o vreme (1987-1989) la *Flacăra Roșie* din Arad și a fost tentată de o carieră în activismul de partid. Apoi s-a aflat mereu unde te așteptai s-o găsești, la *Adevărul* din primii ani de după revoluție, pe când acolo se înjurau par-

sonală, latura clevetitoare fiind astfel garantată ; și mai cu seamă punea în scenă toate personajele obsedante din cercul ultim al puterii.

Dacă agenda Elenei Ceaușescu ar fi fost confruntată minuțios măcar cu ce s-a publicat despre ultimul an al regimului în materie de document și dacă Lavinia Betea și-ar fi luat în serios rolul de cercetător și ar fi căutat adânc în arhivele CC, rezultatul ar fi putut să fie pe măsură. Așa cum a procedat însă, reproducând agenda și adăugând propriile ei comentarii din care reiese pe fiecare pagină că autoarea habar n-are de fapt de ce au fost chemați interlocutorii la Cabinetul 2, rezultatul mi se pare mai degrabă o păcăleală. Mult mai plin de interes și mai onest intelectual ar fi fost ca Lavinia Betea să publice un volum de facsimile după agenda tovarășei, cu minime comentarii, intervenind doar acolo unde putea să aducă o informație sigură, dacă nu și inedită, și tot ar fi fost mai cinstit decât acest praf în ochi.

Las complet deoparte (sper să mă pot ține de cuvânt) multe observații pe care le am față de modul superficial în care autoarea și-a conceput cartea pentru a mă opri doar la ceea ce aflăm din agenda tovarășei, lucruri ce confirmă sau infirmă imaginea publică a Elenei Ceaușescu.

Din domeniul „mica istorie” revelată de agendă face parte legătura tovarășei cu fosta ei noră, Poliana Cristescu. O primește zilnic. Sunt, de regulă, întrevederile cele mai lungi în comparație cu toate celelalte, între o jumătate de oră și o oră, uneori și mai mult. Are timp pentru ea și atunci când totul se prăbușește în jur, în lagărul socialist, într-o atmosferă de Berlin sub asediu. Zoia, propria ei fiică, nu s-a anunțat și n-a fost chemată nicio-dată, pesemne era suficient cât se vedeau în privat. Valentin nici el. Nicu doar din când în când. Semnificativ însă, cu cât ne apropiem de decembrie și când Nicu începuse să pară mai mult ca oricând drept o soluție de mare avarie, întâlnirile cu el prind să se multiplice, chiar și în cursul aceleiași zile. Dar și atunci sunt mai scurte decât întrevederile tovarășei cu fosta ei noră. Cauți figura Poliane pe internet, ca și cum ai putea înțelege din fotografii secretul inexplicabilei afecțiuni și descoperi o figură de elevă silitoare, fără șarm, încălțată în pantofi plați cu beretă. Replica pusă în gura lui Nicu atunci când câte un membru al familiei i-o lăuda cu intenție pare de înțeles : „*Știi place ? Ia-o tu !*”

Fiindcă agenda marchează cu precizie, cum e normal, ora și minutul intrării și ieșirii la și de la tovarășa, e straniu să vezi că de multe ori programul nu lăsa loc pentru pauze. Atunci când ai idee cum funcționează configurația unei zile la nivelul acesta, te aștepti să existe totuși lungi momente de lectură a rapoartelor, a nesfârșitelor materiale ce vin inevitabil spre cabinete, telegrame, momente de conversație telefonică, de reflecție (chiar și-n cazul ei)... Iată însă că sunt zile în șir când acestea lipsesc cu totul. Tovarășa

trăia într-o lume rural-orală, nicidecum într-una urban-scrip-tică. Era ceva de comunicat : se spunea. Semnăturile pe documente erau exclusiv pentru ceilalți, să le citească ei. În rest, totul se rezolva ca la țară, de la om la om, prin contact direct.

Prezența miniștrilor Sănătății și a medicilor personali ai tovarășului arată că lucrurile stăteau rău de tot. Avu-sese loc, la birou, un atac grav de diabet. Tovarășul intrase în comă diabetică. Nu fusese singurul atac de acest fel. Cuprinși de panică, el și ea decisese că nu se administrează insulină. Se înțelege că această chestiune reprezenta un secret de stat mai bine păstrat decât însuși programul în curs – cât se poate de real – de producere a bombei atomice naționale. Esența perpetuării puterii atârna la absolut toate nivelurile de starea de sănătate a tovarășului, fiindcă de asta depindeau controlul asupra partidului, autoritatea în fața instituțiilor de forță, imaginea publică internă și externă, atât în lagărul comunist cât și în afara lui. Un tovarăș slăbit sau agonizant dezlanțuia urgia dezorganizării și a jocurilor subterane de putere.

Or, în condițiile date, în 1989, tovarășul nu mai putea asigura, cum asigura-se, un control eficace asupra unui partid ce se pregătea pentru congres, într-o lume complicată enorm de reformele introduse de Gorbaciov și într-o Românie sleită de aberațiile economice multilateral dezvoltate, exasperată de lipsuri și propagandă. De aceea, transferul de putere dinspre el spre ea avusese loc cu adevărat, în bună măsură. Iar oamenii care asigurau controlul puterii – Emil Bobu (organizatoric), Iulian Vlad (Securitatea), Silviu Curticeanu (șeful Cancelariei, principala curea de transmisie a întregului mecanism), Constantin Olteanu (propaganda), Vasile Nicolicioiu (protocolul), Constantin Mitea (presa) – erau conștienți de asta și acționau ca atare. În caz de divergență între indicațiile tovarășului și cele ale tovarășei, primeau acestea din urmă.

Poți să măsoari distanța enormă ce apăruse între modul cum se derulau ședințele conclavului restrâns al puterii (Comitetul Executiv al Comitetului Central rebotezat Comitet Politic Executiv al CC, CPEx) din primul deceniu de la preluarea puterii în 1965, când tovarășii își mai spuneau părerea, îndrăzneau – cu măsură – să aibă puncte de vedere proprii, și modul tot mai expeditiv în care se derulau ședințele CPEx din 1989, reduse la un monolog sumar și fără conținut, așa cum reies lucrurile, la modul indirect, din agenda Elenei Ceaușescu. Nici tovarășul nu mai avea energia să asculte intervenții goale de conținut și nici figuranții nu mai avea curajul să se pronunțe. Filmul acestei evoluții incipiente, dar inexorabile, există deja schițat în formidabila întreprindere de selectare și interpretare

Zmeu, de Bogdan Rață

a documentelor PCR efectuată la modul cel mai profesionist de Mihnea Berindei, Dorin Dobrinu și Armand Goșu.

De interes ar fi fost să se compare agenda tovarășului cu agenda tovarășei. O serie de presupuneri ar fi fost astfel eliminate. Am fi avut astfel sub ochi baletul primirilor și ieșirilor de la unul la altul, aspect semnificativ, atunci când alte surse lipsesc.

Multe nu învățase tovarășa, dar ceva tot ajunsese să stăpânească la perfecție după atâția ani cât a stat alături de tovarășul și mai ales din momentul când a început să exercite controlul direct asupra unor domenii importante. A învățat cum se promovează cadrele și cum se organizează alegerile în partid, chestiuni care contează fundamental pentru perpetuarea puterii.

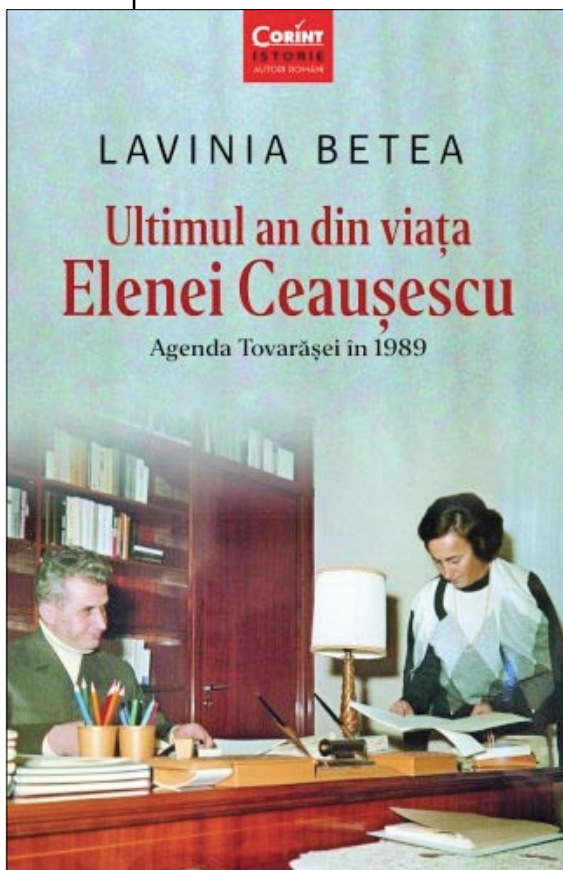
Pe agenda tovarășei trei nume prezintă o importanță capitală : Bobu de la Organizatoric, Iulian Vlad, izvorătorul de dosare, ca să nu ne înșelăm asupra cadrelor, și Curticeanu, sforarul cel ductil.

Educația ? Cercetarea ? Producția ? Sănătatea ? Aprovizionarea populației ? Sunt probleme secundare când era vorba despre alegerile interne la partid.

Acestea însă au fost perfect organizate, la milimetru, la cel de-al XIV-lea congres. Tovarășa devenise cu adevărat o expertă. Nimic, nici o scăpare, nici o greșeală, nimeni nu mișcase în front. Lucrurile ar fi putut dura așa încă un mileniu dacă sănătatea tovarășului ar fi îngăduit. Iată însă că peste nici o lună perfecțiunea realizată de tovarășa cu atâta migală și reală pricepere s-a năruit în doar câteva în câteva zile, ca și când nici n-ar fi fost.

De joi 21 decembrie carnetul de bal al tovarășei amuțește definitiv.

Lavinia Betea, *Ultimul an din viața Elenei Ceaușescu. Agenda Tovarășei în 1989*, București, Editura Corint, 2018.

tidele istorice și Regele, apoi la *Jurnalul Național*. Între timp lua distanță față de trecut. Însă fascinația de ieri pentru cercurile înalte ale puterii roșii i-a rămas intactă. Azi caută, cu aceeași fascinație, în reziduurile puterii, uneori luând de bun ce înalții slujitori ai puterii comuniste, Ion Dincă, Ștefan Andrei, Silviu Curticeanu, Dumitru Popescu, au considerat că pot spune fără să se acuze prea mult pe ei înșiși.

O găselniță de ultimă oră a Laviniei Betea a fost să facă o carte pe baza agendei din ultimul an de viață al Elenei Ceaușescu, 1989, zi de zi și oră de oră*. Ideea în sine nu e rea. Dar nici atât de simplă cum s-ar părea și cum a luat-o autoarea. Din punctul ei de vedere proiectul avea totul pentru a-i întreține pasiunea : se focaliza pe o personalitate (mă rog !) care se presupune că i-a motivat propriul trecut de ziarist și activist ; se situa în mod fericit la intersecția dintre evenimentul istoric și mica istorie per-

Confuzia, chemarea, contemplarea

Alexandru ORAVIȚAN

Cronica unui Roman sub acoperire

De la bun început, trebuie spus că *Roman sub acoperire*¹, recentul op al lui Nicolae Prelipceanu, nu este nici pe departe o proză convențională. Despre poezia lui Prelipceanu s-a scris mult, în termeni laudativi. Proza sa, în schimb, a rămas într-un nemeritat con de umbră al receptării critice. Volumul de față oferă o potențială explicație asupra acestui fapt: natura experimentală a prozei lui Nicolae Prelipceanu îngreunează orice încercare de așezare într-un cadru rigid a textelor sale odată contemplate printr-un filtru analitic. Cei care vor căuta un fir narativ de care să se agațe, care vor miza pe descoperirea unor teme și motive ori pe vivisecția unor personaje atent conturate vor rămâne fără prea multă materie primă citind *Roman sub acoperire*.

Așa cum sugerează și prin titlul volumului, Nicolae Prelipceanu pariază pe mult mai mult. Mici nuclee epice alternează cu veritabile poeme în proză, majoritatea centrate pe un du-te-vino amețitor, pe o pendulare constantă între aparență și esență și pe o senzație de vertij regășibilă și în absurdul unor Beckett sau Ionesco. Textele lui Prelipceanu poartă cu prisosință amprenta (post-post)modernității literare sub toate aspectele. Prăbușirea centrului narativ, senzația de operă neterminată, în continuă metamorfozare, trecerile bruște de la dialog, interogații susținute, succesiune rapidă, voit dispartă, de întâmplări la ruminări interioare dominate de un lirism seducător, parcă menite pentru a fi citite cu voce tare, întăresc caracterul eteroclit al cărții. Tonul este, de asemenea, contrariant: o aparență pasivitate se transformă rapid în aciditate ravisantă, plină de (auto)ironie.

Miza cărții lui Nicolae Prelipceanu pare a fi, așadar, atingerea nucleului fluid și alunecos al haosului existenței și înfățișarea rolului de nestrămutat pe care îl ocupă limbajul în ecuația cotidianului. Fără a fi calofil, autorul oferă o percutantă meditație asupra încărcăturii de cuvinte și a sintaxei ce subminează constant ordinea îndelung căutată ori inventată pentru a justifica un sens. Adesea centrat asupra sinelui, discursul personajului-narator devine instrumentul unei deconstrucții a reacțiilor, gândurilor și sentimentelor deseori lipsite de un sens evident. Lui Nicolae Prelipceanu îi reușește un lucru rar: cu cât personajele vorbesc mai mult despre sine, cu atât discursul lor se concretizează într-o relativizare accentuată a instanței narative. Rezultatul e o suprapunere de voci în perimetrul unei singure expresii.

Mai există și o pregnantă dimensiune metatextuală, care îi demonstrează cititorului că tocmai o confuzie voită ar fi intenția autorului, iar ceea ce citește nu este un verbiu lipsit de control: „(...) perfecțiunea ce să mai fi însemnat altceva decât o reordonare a întregii mele vieți, o recapitulare a ei în oglindă și nu atât de rapid pe cât se zice că se petrec lucrurile când mori, ci cu încetinitorul, asemenea cursoarelor de pe marginea ferestrei de la calculator care se tot micșorează și devin dreptunghiuri minuscule, ori numai niște linii, după cât ești în stare să lungști textul, tema și ideea”. De asemenea, schimbarea percepției cadrului spațio-temporal

contribuie la sporirea senzației de confuzie, iar lungimea frazei îngreunează concentrarea atenției într-un singur punct pe parcursul lecturii: „Oglinzile au început, într-adevăr, să-mi arate forma corpului meu, expresia feței mele, la diferite vârste ale lui, dar nu în ordinea de altădată, de la naștere la prezent, ca să nu spun direct la moarte, ci dinspre prezent spre începuturi, așa cum se alcătuieste ceea ce mai instruiții mei colegi numesc «siviul european».”

Roman sub acoperire nu este o lectură ușoară. Însă este una edificatoare pentru abilitatea lui Nicolae Prelipceanu de a jongla cu mecanismele scrisului, mai ales în ceea ce privește stabilirea unei granițe fluide între poezie și proză.

Poezia gândirilor și imaginilor

Pornind de la un motto din Mihai Eminescu („Cu gândiri și cu imagini/ În-negrit-am multe pagini:/ Ș-ale cărții, ș-ale vieții,/ Chiar din zorii tinereții.”), Cassian Maria Spiridon oferă în volumul *Cu gândiri și cu imagini*² o poezie meditativă asupra imbricării complicate dintre țesătura vieții și cea a naturii. Atitudinea adoptată de poet e una solomonică: așază la un loc resorturile fine ale unei existențe ajunse în poziție demiurgică și granițele mereu în expansiune ale universului, conferindu-le expunere egală în versurile sale. Poezia lui Cassian Maria Spiridon e una a situații eu-lui în deplină consonanță cu o componentă gravă a existenței, o dimensiune predilectă pentru ruminări organice, dispuse în pagină sub forma unui flux al conștiinței. Dispunerea grafică a textului evocă o înșiruire de cugetări aparent dispartate, însă, la o privire mai atentă, migălos așezate în pagină. Efectul e totalizator: instanța poetică devine sinonimă cu vocea unui demiurg ce împărtășește taine de sorginte cosmică.

Un puternic filon spiritual străbate versurile lui Cassian Maria Spiridon: „în drumul nostru fără țintă/ avem la capăt nesfârșită/ ca ochiul ce ne priveghează/ întinderea de ape”. În universul său poetic, geneza și apocalipsa sunt congruente într-o atemporalitate ce sugerează vârsta infinită a materiei. Răspunsurile edificatoare pentru o validare a existenței întârzie să apară. Un loc central e ocupat de toposul munților și, mai ales, al mării, spații prin excelență înălțătoare, ce îndeamnă la depășirea granițelor sinelui: „printre munții cei negri/ marea își arată obrazul/ și nu se aude nici o chemare/ de acolo de unde suflul/ cu înțelepciunea necesară/ așteaptă”. Istovirea cotidiană își caută sensul, iar sinele pare mereu incapabil de depășirea limitelor impuse de traiul în carcasa de carne și os: „acum vom face zgomot/ în fapt pentru nimic/ doar către smintirea de inime amorfe/ și minți încremenite/ spre trezirea/ trupului în care duhul și are adăpost”.

În fața acestui asalt al nimicniciei, poetul transformă o „chemare” care se lasă așteptată într-un leit-motiv al întregii sale creații. Când aceasta întârzie să apară, soluția e întrezărită în perimetrul apocatastazei: „să întorci timpul/ precum acele marelui orologiu/ victorios/ către clipele vii”. Prilej de meditație devine contemplarea naturii, concretizată într-o reinventare a pastelului cu o solidă componentă metafizică. Anotimpurile curg unul în altul într-o perpetuă goană către un liman al misterului, la finalul căreia „avem sufletele arse și pielea înroșită”. Însă disoluția materiei nu echivalează cu moartea, ci cu o potențială înviere mereu amânată, mereu așezată cu un pas mai departe în tumultul existențial.

Astfel, în volumul de față, cititorul va descoperi o poezie a vieții contemplată ca așteptare, a ființării situate între lumi, epoci, gândiri și imagini: „strivit sînt de nopți și zile/ cu detașarea trecerii/ din lumea vegetală/ între pietre/ cu tot curajul/ celui care își pierde/ a căta oară/ încrederea în clipa care nu mai vine”.

Cezar Pârlog reușește să cuprindă în paginile sale mai mult decât simple istorii amoroase. Naratorul său nu se sfiește să contextualizeze și să lase spațiu de desfășurare în favoarea celorlalte personaje. În contemplarea personajelor feminine, naratorul adoptă o expunere fără perdea și fără retușuri inutile: „Amica mea, care accidental avea și o pisică, a început să-mi ceară bani pentru sex. A spus că trebuie să se gândească la viitor, că sistemul de pensii e la pământ, că Dragnea fură, și că-n horoscop scrie că taurii sunt instabili în sentimente.” Însă, în subiactentul

Zmeu, de Incze Mozes

Agenda iubirilor trecute

O carte a timpurilor moderne este *Ce mult te-am iubit*³, semnată de Cezar Pârlog, apărută în condiții grafice remarcabile. Textul e completat periodic de ilustrațiile demne de semnalat ale Luciei Ghegu. Prozele scurte reunite aici alcătuiesc un volum hibrid, jumătate agendă telefonică, jumătate jurnal intim, ce ilustrează parcursul amoros al unui narator complex, avid de atenție, misogin pe alocuri, cu veleități intelectuale („sînt un om informat, citesc zilnic Cancan-ul”). Două sunt dimensiunile definitorii ale cărții: capacitatea de a contura abil personaje feminine în câteva rânduri și umorul specific, tăios, câteodată macabru, al lui Cezar Pârlog.

Titlul cărții poate pune cititorul pe o pistă greșită. Deși trecutul este foarte bine ales, căci întreaga carte este construită pe o înșiruire de cuceriri mai mult sau mai puțin întâmplătoare, patetismul exortației nu este întâlnit nicăieri pe parcursul lecturii. În fapt, nu de iubire este vorba în izbutitele portrete ale unor Alina pisi, Anka, Cami, Crina, Dalia, Dna V, Eva, Isha, Liliana, Mami, Ofelia, Ochi verzi, Paty, Profa, Teo ori Vica, ci despre un sarcasm atent dozat al unei figuri donjuanești contemporane. Astfel, în ciuda originalității formulei de prezentare, cartea este ancorată într-o tradiție solidă la nivelul literaturii universale.

textului, nu poate fi ignorată impresia că toate personajele feminine nu sunt decât proiecții ale naratorului însuși, o serie de măști menite să evoce multiple fațete ale dorinței unui eu aflat în perpetuă explorare erotică.

Pe alocuri, această dorință se materializează în mici poeme în proză ce subliniază acuitatea percepției: „Lumina care se strecoară printre ramurile copacilor, nederanjată de claxonul nervos al unei salvări grăbite spre Municipal, mă face să văd aievea exact ce visasem până în acel moment. Adică cei doi gândaci de bucătărie care și-o trăgeau în farfurioara albastră de pe noptieră. Indiferenți la jumatea aia de brișă, care încă mirosea bine. Întind mâna până la țâțele Ishei, model 2017, adusă direct din State. Viața asta chiar că ție să fie frumoasă câteodată!”

Ce mult te-am iubit! iese din sfera ordinarului. E o carte scrisă cu mult umor și care reușește să poarte cititorul dincolo de granițele deseori apăsătoare ale cotidianului.

¹ Editura Cartea Românească, București, 2018, 150 p.

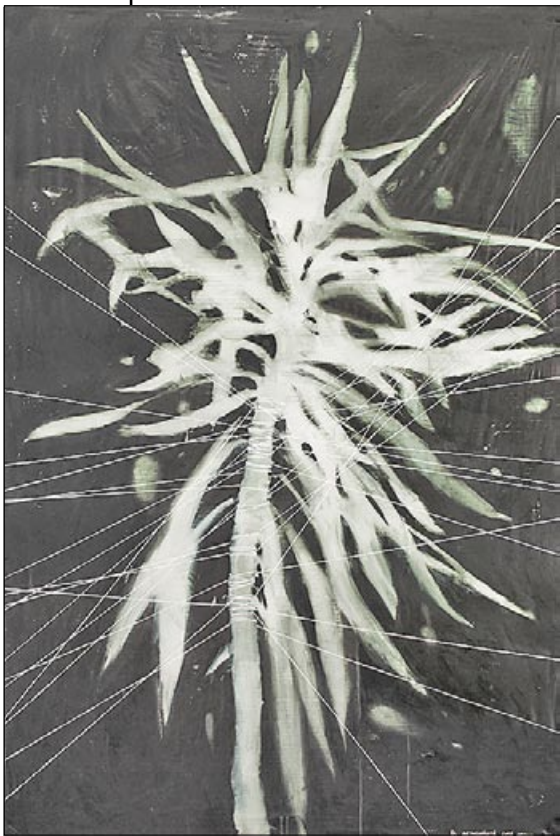
² Editura Cartea Românească, București, 2018, 152 p.

³ Libris Editorial, Brașov, 2018, 141 p.

Sus inima!

Grațierea BENGĂ

Oricine e interesat (cu seriozitate) de istoria comunismului românesc și de consecințele lui ajunge, mai devreme sau mai târziu, la contribuțiile Ruxandrei Cesereanu. Înainte de a explora reprezentarea politică sau evadările, înainte de a stimula analize despre *ipostazele ghe-toizării* în (post)comunism sau despre *fratricidul național*, cercetările mentalitare recuperează amprente solitudinii,

Zmeu, de Diana Serghiuță

dar și ale solidarității. Oricine urmărește (cu stăruință) literatura română de după 1990 se întâlnește, mai repede ori mai greoi, cu poezia și proza Ruxandrei Cesereanu – ambele inconfundabile prin unghiul șarpantei tematice și prin consistența metodică a fantasmelor. În timp, poeta s-a lăsat sedusă de experimente; a scris poeme-roman alături de Andrei Codrescu (*Submarinul iertat*) și Marius Conkan (*Ținutul Celălalt*). Și-a oglindit senzualitatea, și-a reprezentat anxietățile. Poemele din *Zona vie*, *Kore-Persefona*, *California (pe Someș)*, dar și narațiunile se irigă prin aceleași capilare care traversează un țesut interior supus caznelor, nevrozelor, obsesiilor. Nu fuga de sine e proiectată, ci asumarea spaimelor și năzuințelor – oricât de năvalnice. Fără eschivă, fără rest.

Cu toate acestea, ar fi o greșeală dacă am înghesui cărțile Ruxandrei Cesereanu între limitele unor categorii calpe, năuciți de marota raționalismului ori de amplitudinea imaginarului individual. Preocupări în aparență divergente se întâlnesc și conviețuiesc (cu limbaje diferite) prin modul în care idei, imagini și neliniști trec din literatură în eseuri sau studii, în timp ce parcurg și sensul invers – într-un mecanism care, dincolo de înșelătoria fractură ce desparte obiectivarea academică de metabolismul psihic

și afectiv, dezvăluie nu numai experiența cunoașterii, ci și fenomenul propriei regăsiri.

La poezie s-a întors de curând Ruxandra Cesereanu, păstrând punctele de tensiune în jurul cărora i s-a cristalizat, de-a lungul anilor, efortul: istoria recentă și imaginarul românesc. Dar și interesul de a distinge lucid slăbiciuni, fără ca decuparea lor să vină dintr-o aspră distanțare. Din acest punct de vedere, *Scrisoarea către un prieten și înapoi către țară – un manifest* (Editura Paralela 45, 2018) se dovedește un amplu poem de dragoste, numai că de această dată efluviul erotic e înlocuit de un veritabil atașament patriotic. Nu chipul idealizat al țării conturează poemul, ci profilul unui spațiu profund vulnerat și, totuși, nu mai puțin robust. O țară care, abia răsuflând, are nevoie de consistente retușuri – din partea celor care o iubesc suficient ca să îi vadă metehnele și să trudească, sânguincios, pentru a-i transforma potențialul în părunzătoare realitate.

Însă o astfel de iubire nu poate eluda substratul politic al cotidianului. Poem politic devine *Scrisoare către un prieten...* pentru că, deși are rădăcina într-un răspuns emoțional, se extinde prin reacțiile la o temă exterioară subiectivității propriuzise. Greu de obținut efectul literar într-un asemenea discurs, de vreme ce stă sub amenințarea retorismului patriotard sau sub biciul emfazei critice. Din literatura română îmi amintesc, fără să stau pe gânduri, de *Bosnia. Partaj* a Mirunei Vlada, exemplară pentru modul în care politicul declanșează resortul poetic, cu ce are el mai substanțial. În *Scrisoare...* cauzele care au ecorșat palierele realității nu rămân în afară; dimpotrivă, se asimilează și se transformă (patologic) în stare: „șoptește-mi pe chat cum mai ești/ în timp ce țara se duce de răpă!/ îți amintești cum Dumnezeu/ îl întreabă pe Hristos,/ într-una din evangheliile imposibile,/ dacă i-a vestit pe cei adormiți?/ țara e ca o jupuitură acum,/ dar dincolo de piele nu se mai vede carnea,/ ci un drapel găurit/ care miroase a vechi și bătrân./ tu ești captiv în oasele tale craniene/ iar țara stă lângă noi ca un cățel părăsit./ depresia personală și depresia de țară/ sunt niște azilante/ pe o bancă, în poarta casei, sub un cireș jerpelit,/ în vreme ce pe drum trec camioane/ și autobuze prăfuite,/ pe geamurile lor un copil călător/ a scris cu arătătorul/ mami te iubesc tati mi-e dor de tine./ depresia de țară se poate preschimba în depresie personală,/ iar Mr. Hyde are o șapcă de proletar,/ arată ca un căpcăun cu buze din fibre de sticlă./ deci i-ai vestit pe cei adormiți așa cum scrie/ într-o evanghelie interzisă?”

Odată activat, mecanismul epistolar deschide poarta spre teritoriul analogiilor - cu precădere senzorial configurate. Notația abruptă, aflată nu o dată în preajma derizoriului, se răsucesce încât să îngăduie surprinderea agoniei umanității. Sau a unui timp muribund. Bu-năoară, „o scenă dintr-o duminică printre blocuri” include cerșetori care „fug după credincioși când/ aceștia aprind lumânările”, dar și farmacia deschisă

pentru că „oamenii-s viermișori bolnavi mai toată viața lor”. Poemul Ruxandrei Cesereanu nu este o copie a realului - murdar, apăsător de mediocritate agresivă și răvășit de expansiunea disoluției. În curgerea vertiginoasă a versurilor (care amestecă sentimentul elegiac, revolta și vizionarismul), reprezentarea realului este îmbogățită de energia autentificării.

Pe de-o parte, reclamă dinamica înșelătoare a condițiilor incluziunii și a accesului la adevăr: „navetiști între orașele de graniță știu ce e limita,/ iar cei aflați la granița propriei tige/ cunosc falia./ în mijlocul patriei, provincialii au inima pusă/ la bătaie,/ zăbind pigmenți stelari printre vârtejuri de pixeli”. Pe de altă parte, resoarbe pluralitatea dimensiunii temporale – cu locul ei în conștiința individuală și colectivă, cu istoria presărată de întâmplări atroce sau cu un prezent revoltător (marcat de „roșu, galben și dezastru,/ [...] omofagia e înscrisă în constituția de laborator”). Însă și cu un orizont pe care cei împietriți în somn nu au cum să-l distingă.

Prin rememorarea poetică a unor intervale-cheie (ceașismul, revoluția, Piața Universității, mineriadele, Colectiv, protestele recente - cu „ochii acoperișurilor” care „sunt acum ai rebelilor cu cearcăne”), discursul simptomatic deslușește anxietățile și deznădejdea provocate de exuberanța diverselor forme ale urii – inclusiv aceea care i-a alungat de-acasă pe țărani ascunși în munți, cu „femei gestante în peșteri sau în copaci, dar cu inima zvâcnitoare și atât de roșie/ încât Dumnezeu îi iubea mai mult ca pe îngerii/ săi preaiubiți/ și tocmai de aceea i-a lăsat să moară/ aceasta e rapsodia română, extremă și fatală”.

Dincolo de disponerea secvențială, cursivitatea poemului se întemeiază pe ordonarea circulară a materialului epistolar, reîntors (cu necesare nuanțări) la doi piloni esențiali: înfățișarea/ interpretarea „rapsodiei române” și mesajul evanghelic. De natură metaforică, ambele structuri expresive imprimă sensul unor contexte care au legătură cu evoluția și percutanța privirii. Desprinsă din magma biograficului, *Scrisoarea...* denunță răul și îl domesticește. Exorcizarea răului nu avea cum să evite plonjonul în registrele stilistice ale cotidianului (inclusiv prin inserarea unor sloganuri politice, economice, etice) ori ale imaginarului brutal (prin formulele lui punitiv-exterminatoare). Trecând de la însemnarea denotativă la mijloacele ingenioase ale figurativului, ambitusul expresiv redefineste o parte din specificul decriptat în *Imaginarul violent al românilor* – de la diapazonul subuman până la cel putrid. Punțile mobile aruncate de poem spre reflexiile imaginarului colectiv se prelungesc și către *Un singur cer deasupra lor*, într-un dialog indirect cu acest roman-frescă în care istoria țării de după 1944 e rememorată prin intermediul unor biografii reale și personaje fictive.

Nefalsificat, înfățișat în toată colosală lui toxicitate, timpul răului și al disperării se convertește în fulguranță sistematică și incandescență a nădejdi. Cu dispozitivele de reiterată des-cen-

trare, cu transferul de semnificații de la fizic la metafizic, dar și de la text la imagine fotografică, *Scrisoarea...* înregistrează lupta (încercătoare) pentru ce ar putea fi persoana, societatea, țara. Și încă un lucru: arată că, dincolo de controversile pe care le alimentează (prin faptul că vrea să expună, să impulsioneze, să convingă) manifestul își poate câștiga, individual, dreptul la existență în ansamblul neîndoelnic al literaturii.

Închideri, deschideri

O lirică a fragmentarului cotidian propunea Vasile Rodian la începutul anilor '90, în *Jefuirea templului*. Tulburat de viziunea spațiilor în care s-ar putea etala, pe poet părea să-l descumpănească amplitudinea, așa cum îl neliniștea adâncimea. Versurile erau menite să surprindă îndoiala și, în cele din urmă, pulverizarea – așa cum „viermele roade pe o poliță/ un dar al celui plecat”. Cu *Surâsul potecii ascunse. Din Babilonia* (2003), *Sigilii, peceti* (2006) sau *Calendarul nisipurilor și al ierbii* (2007), s-a văzut că tema predilectă a lui Vasile Rodian rămâne crepusculul - străluminat, în răstimpuri, de o intarsie culturală. Autorul plachetelor nu trecea de etapa unei dezorientări progresive, determinate de exasperanta configurare lumească. Dădea proba singurătății, hărțuit când în închisorile lăuntrice, când de insignifianța suprafețelor. Aduna cioburile unei realități dureros fragmentate și le reconfigura prin exercițiu poetic: „ochiul de lună/ ca un țipăt în pereți se cojește/ cu ale noastre focuri în mâini”.

Plecarea din muzeu (Editura Marineasa, 2015) aduce o împropățare a atmosferei și o certă intensificare a plasticității. Poemele caută să surprindă acele mutații ale gândului pricinuite de eroziunea realului, de vătămarea afectelor și de vulnerabilitatea unei ordini imaginate: „la ieșirea din groapa de tramvaie/ închide deschide ușile și cuvintele/ o escortă pentru propria-mi ființă”. Din notațiile sincopate, de parcă variatele imagini ale realității s-ar rostogoli disputându-și violent întâietatea, se creionează alunecarea complicată pe întinderea unei geometrii plane, dar și pe muchiile interiorității.

Crescut în geografia lirică a cnaclului „Pavel Dan”, autorul *Plecării din muzeu* preferă să descopere un nucleu mirabil în insignifiant. Oarecum în siajul lui Petre Stoica, uzualul și uzatul devin subiectul unei reabilitări fluctuante – acoperind largul evantai care desparte sacrul de frivol. Vasile Rodian nu e poetul zborului și al levitației, așa cum le prelucra scenariul liric dominant în generația '60. Levitația „oaselor pe câmpuri” face parte dintr-o regie a cărei vitalitate maschează grimasa elegiacă păstrată în memoria colectivă. Iar dacă smulge un detaliu din singuratica biografie personală, vocea poetică virează spre o autoironie care nu exclude sensibilitatea imaginilor și (in)determinările. Luciditatea etică și repetatele interogări ale conștiinței individuale leagă poemele lui Vasile Rodian de creația lui Ion Monoran. Le despart, în schimb, gradul de alertă a percepției estetice și paradigma discursivă: tendința spre ermetizare la Rodian, euforie non-conformistă la Monoran.

Dormind cu lupii

Christian CRĂCIUN

Iată o carte despre care epitetul *excepțională* trebuie spus din prima frază. Asta și justifică semnalarea ei într-o revistă de cultură, deși subiectul – lupul, firește – ne-ar face să imaginăm un studiu specializat de biologie, strict științific. De fapt, *este mult mai mult decât atât*, este o monografie cu ambiția de exhaustivitate asupra acestui *animal cultural* care este lupul. Firește, în relația lui extrem de complicată cu omul (ordinea cuvintelor din titlu nu este întâmplătoare). Monografia masivă, aproape 700 de pagini format mare, la origine o teză de doctorat care ar fi fost cu mult mai mare, este greu de încadrat într-un domeniu anume, pentru că încearcă să le cuprindă pe toate: biologie, etologie, ecologie, istorie, mitologie, istoria artelor și istorie pur și simplu, folclor, etnografie, antropologie, imagologie, psihanaliză, climatologie, lingvistică... Dacă lista v-a năucit, citiți tomul, vă asigur că este mult mai lungă. Remarcabil este că lucrarea se citește cu sufletul la gură. Nici cele mai specializate pagini nu sunt aride, în ciuda cascadei de informații științifice este o lectură palpitantă, în primul rând pentru că și se sugerează permanent că subiectul este inepuizabil și că lucruri mult mai interesante vor urma. E un suspans științific de cea mai bună calitate.

În al doilea rând, interesul e provocat de faptul că autoarea scrie cu o neascunsă *patimă*, antropologica observație participativă se traduce aici printr-o francă *dragoste* pentru subiectul abordat („îngerii afectuoși” îi numește de exemplu pe puii de lup după ce au mâncat), o dăruire totală care răzbate din fiecare rând și care, departe de a altera caracterul științific îi dă o incandescență de roman de idei. Nu cred că exagerez, pentru că nu numai despre lupi este cartea, ci despre noi, oamenii. Personal, nu ader la ecuația tip Animal Planet, pe care o consider simplistă: animalul = bun; omul = rău. Și, deși monografia de față ilustrează cu numeroase exemple aceste echivalențe, complexitatea cazului și onestitatea științifică o fac pe autoare să nu se supună ecologismului ideologic, să se transforme în personaj al cărții.

Apropo de personaje. Lupoica Alpha, pe care o salvează de la Zoo unde o puma îi devorase o labă, pe care o crește într-un spațiu special amenajat și o plimbă prin pădure și pe dealuri, căreia îi urmărește cu maximă atenție reacțiile, ca și ale oamenilor cu care, într-un fel sau altul, interacționează, devine un fel de protagonist tragic al cărții, cu care este imposibil să nu empatizezi, de care este imposibil să nu te îndrăgostești². Scade prin asemenea strategii retorice și de poziționare a cercetătorului caracterul „științific” al cărții? Dimpotrivă, abia astfel ea devine fundamentală. Pentru că definește *relația* inefabilă, *subtilă* o numește dintru început autoarea, între cele două specii. Logica demonstrației este impecabilă, de fiecare dată când este lansată o ipoteză și sunt urmărite toate consecințele, alternativele de interpretare, controversale bibliografice.

Nu există, e limpede, nicio altă specie animală care să aibă o astfel de *încărcătură culturală* precum lupul. Avem, noi ca specie, față de el o *ură* – *fascinație* teaurizată într-un fond de mituri și credințe de o bogăție inimaginabilă. Explicația este căutată de-a lungul în-

tregii lucrări. Autoarea este obsedată să destructureze toate miturile (în sensul, aici, de prejudecăți) despre lup: că atacă omul, că e un ucigaș crud, că ucide copii, că nu poate întoarce capul șamd. În același timp, toată arhitectura imaginară despre lup, din cele mai vechi mărturii până astăzi, este reconstituită pe epoci și meridiane: „Lupul, în accepție comună, strict simbolică, este violența reprimată din omul civilizat, nepuțința și totodată dorința lui ascunsă de a se recunoaște ori de a se întoarce la propria natură”. Iată o frază din inițialul „cenotaf” care sintetizează întreaga miză psihologică și chiar filosofică a monografiei. Relația om – lup este o „relație subtilă”, cum se precizează în „Preambulul” care merită numai el o discuție. De ce, ne lămurim după ultimul punct. Intenția lucrării este de a pune față în față realitatea biologică și cea simbolică.

Teza are două mari compartimente: „Lupul real” și „Lupul imaginar”. Am încercat să-mi dau seama de la care spre care s-a plecat la originea travaliului, evident fără reușită. *Lupul real* ne prezintă „biologia, etologia și ecologia lupului”. Sunt tot felul de date interesante și nu trebuie omisă ilustrația foarte bogată și expresivă. Nu este, spuneam, o lucrare „de bibliotecă” (deși istovește bibliografia temei), ci una ivită din observație și cunoaștere directe. Sunt adevărate pagini de roman care descriu, de exemplu, reacția oamenilor când o vedeau cu lupoica Alpha. Sigur că secvența secundă, *Lupul imaginar*, prin abundența materialului și efortul enorm de a-l disciplina, impresionează. O parte substanțială este dedicată Lycantropiei, de la mitologia ancestrală, trecând la cea antică, un popas îndelung asupra cultului lupului în spațiul daco-getic, lupul în creștinism, până la aspectele moderne. Capitolul „Lupul în cultura română” este o lucrare în sine, analizând simbolurile, practicile rituale, credințele, superstițiile, calendarul lupului, lupul psihopomp sau taumaturg, aspectele apotropaice, lupul în folclorul literar, paremiologia și lexicografia legate de lup, ca și aspecte etnografice: dintele

de lup sau prezența lui în heraldică. Ultimele capitole sunt dedicate lupului în literatură, de la basm la roman, sau în artele vizuale și cinematografie.

O lectură *à rebours* poate fi făcută pornind chiar de la ultima frază din carte. „...căci orice facem, oricum evoluăm, noi oamenii devenim tot mai lupi iar lupul devine, prin perspectiva schimbării noastre, tot mai om”. După care urmează o amprentă, o *urmă* de lup. Astfel de provocări în sensul intelectual sunt pretutindeni în carte și dau palpitul lecturii. A muta lupul înapoi, din fantastic la statutul de simplă ființă naturală, mamifer carnivor etc. este evident o imposibilitate. Multi-milenarul proces de „iconicizare” a lupului nu este reversibil. Pozitivitatea acestui excepțional demers de hermeneutică stă în a ne „vindeca” de lup, în sensul părții de umbră, de instinctualitate criminală din noi. Un slogan reprodus la p. 39 spune: „The wolf inside you wants out to play”. Dacă este adevărat, cum susțin unele cercetări, că vizionarea excesivă de programe TV afectează în primul rând paleocortexul, atunci e limpede cum stăm cu lupul din noi. Partea de studiu și redactare s-a încheiat în 2006, ca ambiție constructivă. Prof. Ion Cuceu spune, în scurta *Prefață*, că studiul este unic în lume. Atât de insolit, încât mă întreb dacă vreunul dintre forurile științifice ori culturale îl vor premia, așa cum ar merita cu asupra de măsură. Ne aflăm în fața unei lucrări cu ambiții de cultură majoră cum nu apar multe în spațiul nostru cultural.

„Dualitatea naturii umane nu se lasă deconspirată decât prin metaforă. Dacă clasicul simplisim conflict universal dintre Bine și Rău face ca lumea să înainteze într-un echilibru iluzoriu convenabil, omul acceptă pentru sine doar partea denumită de el pozitivă. Restul, «celălalt», nu este perceput ca jumătatea opusă a prăjinii necesare funambulului, fără de care contactul între Reperul cardinal dedus și materia interioară a sinelui, intuit, n-ar mai controla prin balans propria sa stabilitate. Răul este perceput mai degrabă ca hăul absorbant de dedesubt. Abisul

înfruntat”. Avem aici miza etică, filosofică a cercetării. „Am ales lupul drept întruchipare a tot ceea ce nu suportăm la noi”, se citează dintr-un documentar.

Zmeu, de Doina Mihăilescu

Într-o vreme în care natura, biologicul omului sunt, paradoxal, negate ca fiind simple „constructe mentale” o cercetare riguroasă ecologică de acest tip asupra „fratelui lup” ne poate ajuta, poate, să ne înțelegem mai bine pe noi înșine și să ne integrăm *pașnic* în eco-sistem.

¹ Adriana Strâmbu, *Lupul și omul. Imagini și transfigurări în mentalul colectiv, realitate și confabulație. Studiu interdisciplinari*; ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2018, 670 p.

² Autoarea atrage atenția că o „modă” de a face din lup animal de companie este total condamnată: este foarte periculos, presupune o responsabilitate deosebită și...esențial, *animalul trebuie să trăiască în habitatul lui*.

Muncitor cu duhul

Dorin Liviu Zaharia (1944-1987) este o legendă. Puțini din generațiile mai tinere îl știu. Cei care l-au cunoscut însă și au lucrat cu el au fost pentru totdeauna amprentați de personalitatea lui fabuloasă. S-a născut într-un timp nepotrivit, pe care a încercat să-l spargă, scriind, compunând, cântând, lucrând asupra oamenilor. El „veneă din alte bolți”, ca să parafrazez versul arghezian, decât contemporanii săi întru socialismul real-ceaușist și acut cenzorial. Puține înregistrări audio sau video s-au păstrat, iar editura Eikon a făcut un gest cultural admirabil oferind un prim extras¹. din manuscrisele sale (foarte multe păstrate, se pare) și din evocările celor care l-au cunoscut.

Iată portretul sintetic parabolic cu care îl fixează Dan C. Mihăilescu: „Acest talent fabulos, cuprins cât se poate de limpede, de sălbatic și halucinant de nebunia divină a vechilor magicieni. Poet, compozitor, simfonist, desenator, povestitor, actor, anarhist, patriot, mistic yoghin și credincios ortodox, amestec de suprarealism, onirism, budism, rock haiducesc, underground, numerologie și tot ce furia lui turbionară putea absorbi în frenezia demoniei sale angelice...”. „Norocul” lui au fost cele vreo patru filme a căror muzică total atipică pentru epocă a compus-o. Avem astfel o bună idee despre ce ar fi putut deveni această formidabilă energie creatoare în condiții de libertate.

„Complet inclasabil”, cum spune Andrei Oișteanu, Chubby deschide orizonturi, fiind, inexplicabil în condițiile regimului, perfect sincron cu pop cultura mondială, ba chiar anticipativ. După un model să-i spunem brâncușian, el deschide drumuri prin întoarcerea la rădăcinile arhetipale. Folclor e prea puțin spus. E ceva mai mult, un *suflet* original pe care îl caută. Poeziile sunt

total diferite de ceea ce se scria în epocă, un fel de „experimente” de limbaj bazate pe o competență lingvistică extraordinară (uneori aduce cu Șerban Foartă): „Da, Nemo e aghiotantul lui Iona,/ Iar acesta e un hagioceanograf:/ Rânduiește reducerea la scară a balenelor/ După dimensiunea din graaf.// Deci Iona nu mai permite osanale chiților,/ Și cum chit pe chit până la urmă-s toți chit,/ Iona scoate din pânțele lor/ Cuvântul, liber și însuflețit.”. Ar fi, cum îi spune el, un fel de *inexistențialism*: „Să nu fiu vesel,/ Să nu fiu trist,/ Să fiu optimist:/ SĂ NU EXIST/ Ca și cum aș exista.// E singura scăpare”.

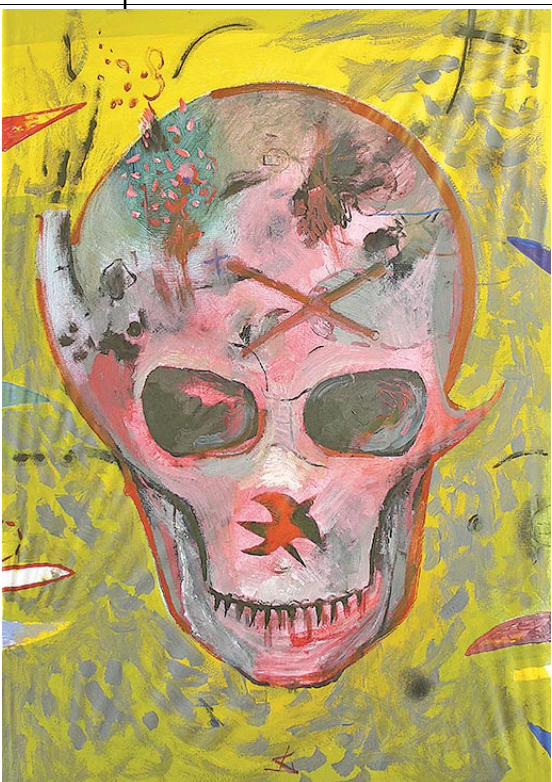
Închei cu acest fragment dintr-o scrisoare a lui I.P. Culiianu, dintre cei profund marcați de personalitatea lui Chubby, care spune totul despre *importanța* acestui artist total și ieșit din timp: „Ce mai face Chubby? E singurul care n-a dat niciun semn și nu-l înțeleg. S-a rupt de voi, considerând că nu mai are ce vă da? Pentru că, așa cum știi, el dădea totul într-un sacrificiu etern. Ultima oară când l-am văzut predica într-un bar – minunată incongruență! Dar se depărtase de înțelegerea omului obișnuit. Mi-e dor de el și de toți, dar el îmi lipsește cu precădere – mi-a dat tărie vreme de doi ani. Dintre toți, el singur se va pierde în lumină. Poate și eu voi obține liniștea pe care o râvnesc, dar nu merit lumina. El va dispărea liniștit, firesc, așa cum a apărut – și cred că nimeni n-o să-și dea seama de absența lui, fiindcă nu-și «cânta» prezenta (...). Nu există nicio victorie, decât în afara istoriei, a iluziei și a timpului. În *taină*, ca Chubby...” (Ch.C.)

¹ Dorin Liviu Zaharia, *Anarhetipul sau... un frate tânăr*, ed. Eikon, 2017;

În faldurile nimicniciei

Marian ODANGIU

Oricâte trimiteri, filiații și/ sau arii de influență am putea stabili, de la A.P. Cehov și Ivan Bunin, la „clasicii” prozei scurte americane din secolul al XX-lea: Kurt Vonnegut, Raymond Carver, Charles Bukowski, John Updike ori John William Cheever, și de la I.L.Caragiale la Karel Čapek, e o certitudine că debutul literar al lui Bogdan Varvari este unul dintre cele mai redutabile din ultimul deceniu. Cartea sa de „povestiri”* îl așază pe autor în linia din față a noului val de prozatori afirmați după 2010, creatori cu un suflu narativ de forță, proaspăt, original, cu un profil estetic bine definit de la bun început, care, prin similitudinile ce îi apropie, dar și prin diferențele și particularitățile fiecăruia, au impus, în sfârșit, o direcție inedită în proza scurtă autohtonă.

Zmeu, de Adrian Sandu

Îi leagă, pe lângă această cu totul neașteptată familiaritate cu tehnici prozastice dintre cele mai variate, stăpânite și manevrate cu o uimitoare nonșalanță, dezinvoltura și efervescența cu care se apropie de realitatea cotidiană, indiferența față de orice false pudori, restricții ori tabuuri (istorice, lingvistice, culturale, etice, morale), degajarea cu care tratează micile ori marile teme și dileme ale actualității, capacitatea de a analiza și de a descifra, din/ în numai câteva linii, profilul individului uman contemporan, idiosincraziile, obsesiile, angoasele și fricile sale, întreaga patologie, în același timp, sofisticată și derizorie, a ființării lui.

Sunt, apoi, fără excepție, ca să zic așa, oameni cu/ de carte, pentru care librăria și biblioteca nu constituie doar un spațiu comercial sau o piesă de mobilier: inter, infra și metatextualitatea, formulele autoreferențiale, veridicitatea fac parte, de aceea, în modul cel mai firesc, din felul lor de a fi și a scrie, de a gândi, a explora și a așeza lumea înconjurătoare în spațiul restrâns dintre titlul și finalul unei povestiri, schițe ori nuvele. De a trata o temă exact atât *cât* și *cum* trebuie, cu o coerență și o fluentă epică remarcabile, fără excese, fără ieșiri în decor, fără sărituri peste rânduri. Au proprietatea scriiturii și logica argumentației, uneori acestea - chiar asumându-și riscul de a părea cinici, necruțători, resentimentari.

În acest context, în *Nu uita să arunci viermii*, Bogdan Varvari propune do-

uăzeci și două de povestiri impecabil scrise, dure și delicate totodată, a căror frumusețe constă, dincolo de stilistica impecabilă, în calmul aparent al relatării, în precizia și acuratețea portretisticii, în plasticitatea imaginilor și, nu în ultimul rând, în dramatismul discret al fiecărei narațiuni în parte. Textele lui Bogdan Varvari aduc în spațiul prozei secvențe de realitate nu neapărat inedite, dar abordate într-o manieră foarte personală: *Zi scurtă azi, Cârpa, Dimineața gunoierilor, 6 din 49* țin de ceea ce s-ar putea numi *proza obiectivă*. O voce auctorială ubicuă decupează dintr-un cotidian flasc, derizoriu, insignifiant, scurte episoade lipsite, aparent, de semnificații majore, din viața unor personaje banale, care „duc o viață de nimic”, prinsă în „vârtejul marginal”; majoritatea sunt pensionari care refuză să se ofilească, să cedeze, creându-și tot timpul pretexte ce le dau iluzia unei existențe în continuare active. Traiul mărunț, derizoriu, anost este radiografiat cu finețe, silit să exprime esențe surprinzătoare.

Existența, pledează Bogdan Varvari, înregistrează uneori coincidențe neașteptate și șocante, care induc efecte pe măsură ce seamănă cu o eternă întoarcere în punctul de plecare; se conturează astfel o adevărată fenomenologie a tragismului accidental, a ispășirii nedrepte, a izbăvirii printr-o pedeapsă niciodată meritată. Regăsim această vagă infuzie de influențe din Emil Cioran și în *Fără bilet* sau *Sânge rău*, unde monotonia,

platitudinea și vulgaritatea existenței obișnuite, traiul într-o realitate care se repliază docil „în faldurile nimicniciei”, transformă confesiunea auctorială într-o necruțătoare autoflagelare. Perspectiva, cu evidente rezonanțe din *Pe culmile disperării*, definește o marcă foarte puternică a prozei lui Bogdan Varvari: *mizerabilismul* ca o doctrină a zădărniciiei, derivată din exasperanta și demobilizatoarea senzație a „baterii pasului pe loc”, a inutilității.

Despre incapacitatea individului de a se adapta într-o astfel de lume a ipocriziei și a minciunii generalizate, stranie uneori, absurdă, alteori, vorbește și povestirea *Un om sucit*, un veritabil recurs la nuvela din 1897 a lui I.L.Caragiale. Dincolo de debutul aproape identic al narațiunii („A fost odată un om care toată viața lui nu s-a putut potrivi cu lumea - un om sucit” - la autorul *Scrisorii pierdute*; „A fost odată ca întotdeauna un om care nu-și găsea locul pe lume” la Bogdan Varvari), textul modifică radical perspectiva: aceasta nu aparține societății, ci chiar individului în cauză, autorul insinuându-se, prin dialogul nemijlocit cu cititorul, în spatele lui, pentru ca, spre final, să intre în chiar „pielea personajului”, prin același mecanism al „întoarcerii la începuturi”: „Să-l mai privim o dată pe omul nostru, doar pentru a ne lua adio de la el. La drept vorbind, n-avem nimic de învățat din întâmplările penibile și neînsemnate prin care trece. Ar fi inutil să-l însoțim mai departe [...] Până la urmă întinde mâna spre noptieră după

caietul lui cu coperti decolorate și roase. Îl răsfoiește, rupe câteva pagini, apoi îl așază pe genunchi și începe să scrie: *A fost odată ca întotdeauna un om care nu-și găsea locul pe lume*”...

În *Cutia cu bomboane*, Bogdan Varvari păărăsește perimetrul abordării directe, frontale a realității imediate, pentru a se așeza, surprinzător, în buna tradiție a „prozei de război” a lui Ernest Hemingway, Henri Barbusse, Ernst Junger ori Sven Hassel, cu o parabolă, în egală măsură tandră și cinică din timpul *Ofensivei Von Rundstedt*, de la sfârșitul ultimei conflagrații mondiale: o parabolă a straniei competiții dintre viață și moarte într-un context limitat, ce resemnifică derizoriul balans al disperării și supraviețuirii. Neverosimilul devenit verosimil invadează și *Piața*, una dintre cele mai bune povestiri din volum: un personaj se angajează într-o ciudată negociere cu o statuie care îi solicită să-i țină temporar locul de pe soclul dintr-o binecunoscută piață timișoreană. Dialogul e sclipitor prin simplitate și precizie, la fel ca și paralelismele dintre grupul statuar și puținii trecători prin piață. Iar finalul: „A mai rămas o săgeată. Mi-o înfig în inimă cu un gest brutal și rapid. Durerea e atât de mare încât aș putea-o ușor confunda cu o bucurie” face loc unei parafraze definitorii pentru proza lui Bogdan Varvari: uneori într-o bucurie se ascunde toată complexitatea unei disperări absolute.

*Bogdan Varvari, *Nu uita să arunci viermii*, povestiri, Editura Tracus Arte, 2017

Poli(c)romii estivale

Claudiu T. ARIEȘAN

(I) Acest episod vărtic al incursiunii noastre lunare în universul cărților bune și foarte bune va fi alimentat de câteva remarcabile apariții aparținând teascurilor livrești ale importantului trust editorial ieșean Polirom, devenit sinonim de ani buni cu performanță și excelență în domeniu. Vom începe cu un volum tulburător din cadrul colecției „Document”, inițiate de Andrei Pippidi: *Mihai Botez. Trei schițe de portret. Documente*, editor Radu Ioanid, pref. Dennis Deletant, 2018, 443 p. „Critic moderat al regimului comunist din România, Mihai Botez a testat cu relativ succes limitele acestuia. Dar disidența lui Botez, care nu a fost imaculată, nu ar fi durat fără sprijinul guvernului SUA și al Europei Libere”, constată îngrijitorul ediției, justificând astfel introducerea unor documente desecretizate recent de rețelele americane de informații și de putere (Departamentul de Stat, FBI, INS) sau regăsite în arhivele postului de radio mai sus evocat.

De altfel, cele trei schițe de portret iau în considerare tocmai aceste paliere din existența și relaționările celui analizat – juxtapuse, dar totuși atinse de imixțiuni reciproce: autoritățile române, cele americane și Europa Liberă. Prefațatorul remarcă faptul că criticile lui Botez îl vizau mai degrabă pe Ceaușescu însuși, focalizând pe lipsa lui de competențe și viziune în domeniul economic, mai degrabă decât să înfiereze regimul comunist, al cărui vâstar privilegiat pare să fi fost, până la un punct, ca protejat al lui Mircea Malița și bursier în State prin 1975-1976. Disidența lui, începută în 1979 printr-o scrisoare către Vlad Georgescu, reprezintă un episod semnificativ, pe alocuri pitoresc și vrednic de studiat al unui fenomen est-european major, în care și țara noastră are o istorie sau măcar un capitol, chiar dacă nu extrem de ramificat și consistent.

(II) Altă excelență colecție „poliromică”, dedicată aspectelor mai puțin frecventate și mai insolite, este „Hexagon. Istorie” – ajunsă la a 33-a apariție, din care mai mult de jumătate au fost monografii de caz ale prolificului și controversatului (ca probitate științifică și acuitate istoriografică) agent sovietic refugiat în Anglia Victor Suvorov. Un titlu de maximă atractivitate și o cercetare pe măsură ne oferă acum Mark Forsyth, *Scurtă istorie a beției. Cum, de ce, unde și când s-au îmbătat oamenii, din Epoca de Piatră și până în prezent*, trad. Cristian Culaș, 2018, 264 p. Este un șirag de informații insolite ce ne relevă cotloane absolut nebanuite despre acest domeniu care îi făcea pe vechii egipteni să simuleze transa mistică, pe vikingi să regăsească sursele originare ale poeziei, pe tinerele americance de la începutul veacului XX să caute un model cultural de emancipare, iar pe femeile băștinașe

din vestul Africii să asocieze momentul descoperirii fermentării berii cu cel în care omului primitiv i-a căzut definitiv coada de maimuță. Desigur că și repere culturale mai bine cunoscute, precum symposium-ul grecesc și omologul său roman, botezat prin calc lingvistic aproximativ *convivium* sunt cuantificate cu vervă și gust al senzaționalului în acest volum compact, sintetic și savuros pe alocuri precum un șpriț tradițional, o gură de tărie sau o senzațională bere craft.

Firește că nu forță și relevanță științifică trebuie așteptate dintr-un atare tom de amuzantă popularizare, ce trăiește prin echilibrarea civilizatorie a unor subiecte cu aparență de trivialitate prin retușarea lor jurnalistică și plasarea într-un context de sensibilitate post-modernă. E o documentare insolită, cu alură de înaltă comedie fantastă, venită din partea unui gazetar britanic preocupat în principal de etimologii năstrușnice și cultivarea limbii, un amuzament delectabil și util istoriei mentalităților de pretutindeni.

(III) O carte pentru toate anotimpurile, din familia acelor tot mai rare volume referențial-enciclopedice care cată să reformuleze la moduri sintetice și cu limbaje moderne problematici monumentale și teme clasice, perene adică, este J. M. Roberts, Odd Arne Westad, *Istoria lumii din preistorie până în prezent*, trad. Cătălin Drăcșineanu, 2018, 1055 p., nu întâmplător încadrată în majestuoasa (ca formă și conținuturi) colecție „Historia” condusă de Mihai-Răzvan Ungureanu. Este pur și simplu o incântare să rememorezi delicile întâlnirilor peste decenii cu opere de erudiție imense ca dimensiuni și impact precum cele datorate unor titani ai istoriografiei de orice fel, precum Th. Mommsen, Pierre Grimal, Henry Chadwick, A. Momigliano, Mircea Eliade, Ronald Syme e.a., acum vivificate și agiornate de imensa reușită a oxfordianului dascăl J. M. Roberts (1928-2003), pe care a completat-o și a adus-o la a șasea ediție, în colecția Penguin Books, savantul norvegian Westad.

„Pe lângă marile civilizații și figuri istorice sunt analizate perioadele de transformare, transferurile de influență și putere și progresele care au modelat lumea așa cum o cunoaștem astăzi (o lucrare remarcabilă prin puterea de sinteză, o cronică universală a vieții oamenilor obișnuiți, dar și a celor aflați la putere, care surprinde într-o manieră originală diversitatea existenței umane”. Mai mult decât atât, o lucrare minunat concepută, considerată o capodoperă încă de la apariția primă din 1976, redactată și șlefuită artistic, impecabilă compozițional, ușor detașată de evenimente ca ton general, extrem de accesibilă publicului larg, dar neobosită în formularistica ei îndrăznească. Poate de aceea foarte mulți critici din ultimele decenii o socotesc cea mai bună istorie universală scrisă vreodată în engleză. Citiți ca să vă convingeți, fiindcă nici în versiunea-i românească nu sună deloc rău!

Între ficțiune și nonficțiune

Snejana UNG

Indiferent de natura lor, actualele studii de etnologie nu au cum să treacă cu vederea contribuțiile pe care le-au avut cercetători de seamă din interbelicul românesc. Numele de referință din acest domeniu se coagulează în jurul Școlii Sociologice de la București. Inițiator nu doar al unei școli, ci și al unei metode – metoda monografică – Dimitrie Gusti reprezintă una dintre figurile emblematice ale etnologiei românești și unul dintre numele care reverberează atât la nivelul cercetărilor de specialitate, cât și la nivel ficțional. O dovedește Doina Jela, al cărei roman, *Efectul fluturelui*¹, reprezintă și o „plimbare” retrospectivă în tulburătorii ani din timpul și de după perioada demersului gustian.

Doina Jela e cunoscută îndeosebi pentru studiile de specialitate (*Cazul Nichita Dumitru. Încercare de reconstituire a unui proces comunist, Această dragoste care ne leagă. Reconstituirea unui asasinat, Drumul Damascului. Spovedania unui fost torționar*, dacă e să amintesc doar câteva). În acest inventar bibliografic își fac însă loc și două romane – *Villa Margareta* (apărut în 2015) și *Efectul fluturelui*, cea mai recentă carte a autoarei, publicată anul acesta, la Polirom.

Oricât de paradoxal ar părea la o primă vedere, traseul bibliografic al Doinei Jela este unul consecvent. Trecerea de la nonficțiune la ficțiune reflectă în acest caz nu atât o schimbare majoră în scriitura autoarei, cât o bătorire în registre diferite a acelorași teme serioase și grave: Holocaustul, destinul celor din Școala gustiană. Efectele unei astfel de continuități sunt multiple. Pe de o parte, prezența realului, a istoriei în ficțiune conferă verosimilitate acesteia din urmă. Pe de altă parte, prezența istoriei ca punct generativ al ficțiunii conduce la cunoașterea celei dintâi altfel decât prin rigorile academice. Este un joc cu două direcții în *Efectul fluturelui*.

Cu toate acestea, inserția realului este doar o parte din roman. Cealaltă parte gravitează în jurul unei monografiste imaginare, Alexandrina-Iordana Pantazopol, și a familiei ei: Maria (fiica ei), Codruț Stamatou (ginerel), Tatiana (sora ei) și Buni (mama sa). Acestora li se adaugă Vladimir Louis Auerbach, poreclit de Maria Fiodor Mihailovici. O altă figură reprezentativă este Larisa Vartolomei, o tânără cercetătoare interesată de problema antisemitismului, dar a cărei teză de doctorat este respinsă. Contururile pe care portretele lor le primesc sunt rezultatul fie al introspecției, fie al observației întreprinse de celelalte personaje ori de vocea naratorială, care, așa cum aflăm la sfârșitul primei părți a volumului, este cea a Doinei Jela. Densitatea personajelor este amplificată prin atribuirea de tot atâtea perspective, fapt ce face din roman o construcție al cărei filon epic se complică: „fiecare dintre locatarii casei pline de fantome din casa Decebal îl percepea pe celălalt altfel decât se percepea el însuși și era perceput din afară”.

Drama psihologică este, așadar, una multidirecționată. O viață conjugală precară (cea dintre Maria și Codruț), o poveste de dragoste irealizabilă (dintre

Maria și Fiodor Mihailovici) și o distanță relație dintre mamă și fiică coexistă în același areal restrâns: casa de pe strada Decebal, numărul 4 bis. Căci, la urma urmei, toate personajele sunt legate într-o anumită măsură de această casă. Dacă Maria, Codruț și doamna Pantazopol sunt locatarii, Fiodor Mihailovici este ultimul urmaș al proprietarilor, familia Panici, dispărută aproape în totalitate în urma scufundării vasului Struma, în urma căreia singura supraviețuitoare a fost Rebeca, mama lui Fiodor.

Lectura „dificilă” e determinată de succesivele fragmentări ale narațiunii, fragmentări care sunt, la rândul lor, efectul utilizării unui număr semnificativ de strategii textuale. Pseudofișa biografică cu care debutează volumul Doinei Jela are un rol anticipativ și rezumativ, ea reunind principalele elemente din care se constituie și care definesc întreaga acțiune. Mai apoi, arhitectura romanului constă și în inserarea unor documente justificative, cum sunt scrisorile ori fotografiile. Chiar și scrisoarea nepediată a lui Buni, simplă și neglijentă din punct de vedere gramatical, este redată ca atare în roman, fapt ce nu poate să marcheze altceva decât minuțiozitatea și atenta structurare a cărții. Atenția pentru detalii reiese și din reluarea lor într-un alt stadiu al acțiunii. Deși contribuie la încetinirea ritmului lecturii, fragmentele eliptice câștigă ulterior, atunci când piesa lipsă este adăugată, întregind imaginea de ansamblu. Maniera în care sunt gestionate detaliile (apariția și reapariția lor), precum și fotografiile ori scrisorile cu valoare documentară reprezintă atuurile acestui volum.

Nu același lucru se poate spune despre intertextualitate, a cărei prezență ajunge să fie supărătoare. Evidentă de la bun început, aceasta revine constant pe parcursul întregului roman. Pseudonimul cu care e introdus Vladimir

Auerbach este o trimitere directă la F.M. Dostoievski. Mai apoi, din caietul cu citate pe care îl ascunde Maria sunt redat pagini întregi de exemple: „La T: «A trăi înseamnă a pierde timpul» (Borges) sau „La E: «Ereziile de care trebuie să ne temem sunt cele ce se pot confunda cu dreapta credință»”. Cu alte cuvinte, nu prezența caietului în sine deranjează, cât insistența asupra conținutului său. Un alt joc intertextual este dialogul cu primul roman al autoarei: „Am fost în

(„Nimic nu se uită. Nimeni nu e uitat”, respectiv „Istoria veche nu se poate scrie pentru că nu avem destule documente, iar istoria modernă pentru că avem prea multe”) sunt reluate la nivel textual, regăsindu-se în opiniile, preocupările și precizările referitoare la istorie ale Larisei. Despre ea știm că e de părere că „toate așa-zisele amintiri și memorii sunt construcții *post-factum*. Nu ne amintim trecutul, îl construim”. Tot ea este cea care nu lasă ca nimeni și nimic să fie ui-

Zmeu, de Sorin Nicodim

mai multe rânduri tentată să dezamorsez tensiunea, întrebând-o direct: ai citit sau n-ai citit cartea mea intitulată *Villa Margareta*?”.

Plasarea la limita dintre realitate și ficțiune e susținută de discuțiile incitante și conflictuale ce vizează probleme grave, reale din perioada interbelică. Dar dincolo de rolul lor informativ, astfel de discuții sau observații pe marginea polemicilor fac din *Efectul fluturelui* o carte cu mesajul la vedere. Caracterul permanent, dar totodată relativ al istoriei, trăsături identificate în motto-urile ce precedă romanul

tat, fapt ce reiese din doctoratul ei controversat. Și tot ea e cea tentată să facă „o antropologie a memoriei, a felului cum se modificau amintirile de la un deceniu la altul, odată cu chipul și înfățișarea celor care le povesteau”.

O lectură ce necesită timp, un roman dens, provocator și care vine în si-ajul celorlalte opere ale autoarei (fie ele nonficioanale sau ficționale). Astfel s-ar defini *Efectul fluturelui*, cel mai recent roman al Doinei Jela.

¹ Doina Jela, *Efectul fluturelui*, Editura Polirom, 2018.

O lume la îndemână

După volumul coordonat în 2016, *Cum (să) îmbătrânim*, apărut la Baroque Books, Marina Dumitrescu revine anul acesta cu o altă carte, una în care sunt reunite o parte din eseurile pe care autoarea le-a publicat începând cu 2013 în „Revista 22”. Dar nu numai. „Addenda”, ultima parte a recentei apariții editoriale, însumează și texte din „Dilema Veche”, „Idei în dialog” și „Lettre internationale”. Așadar, un volum ce reia eseuri deja cunoscute. Textele nu sunt încadrate tematic, ci, dimpotrivă, sunt redat în ordinea apariției lor în presă, așa încât autoarea să poată ilustra, după cum ea însăși afirmă, „modul spontan în care textele s-au ivit, în dinamica experiențelor și a opiniilor mele”.

Trăind printre voi, cu atenție² este un volum care ia pulsul realității. Temele, interesele Marinei Dumitrescu sunt desprinse din viața cotidiană, din social și cultural. Subiecte precum problema câinilor fără stăpân ori poveștile de viață ale oamenilor străzii coexistă cu altfel de subiecte, unele ce provin, aș zice, din surplusul unei existențe „normale” (risipa mâncării, turismul, lipsa valorificării Crăciunului într-o lume a consumerismului). Asupra acestora din urmă, autoarea nu ezită să se raporteze critic, semnalând (uneori cu ironie) toate aceste neajunsuri.

Însă socialul e constant acompaniat de cultural. Experiența carcerală din comunism sau deportarea sunt subiecte la care autoarea ajunge prin literatură, oprindu-se asupra vieților și operelor câtorva figuri reprezentative. Destinul cărții Aniței

Nandriș-Cudla, *20 de ani în Siberia*, și poezia carcerală a lui Demostene Andronescu sunt câteva astfel de exemple. Ba mai mult, chiar și la probleme sociale, cum e cea a oamenilor străzii, se ajunge, în fond, tot pe cale livrescă, punctul de pornire al acestui text fiind volumul *Maturii străzii. 15 biografii fără domiciliu*, realizat de Ciprian Voicilă.

Dar livrescul cunoaște și o altă fațetă. Dincolo de literatura testimonială și poezia carcerală, volumul Marinei Dumitrescu trimite și la rigori de natură lingvistică, prin discutarea sensurilor sau etimologiei unor cuvinte („eutanasiu”, „discreție”). Nu în ultimul rând, o importanță aparte o au trimiterele biblice, acestea servind deseori drept argument sau exemplu. Alteori, religia e văzută drept o formă de libertate și o cale (singura) de salvare: „În schimb, e uimitor să realizăm că, în plină paradigmă *sans-frontières*, tinerii noștri pornesc la drum... privați de libertate. De cealaltă libertate, cu adevărat dezamăgitoare, a credinței în Dumnezeu”.

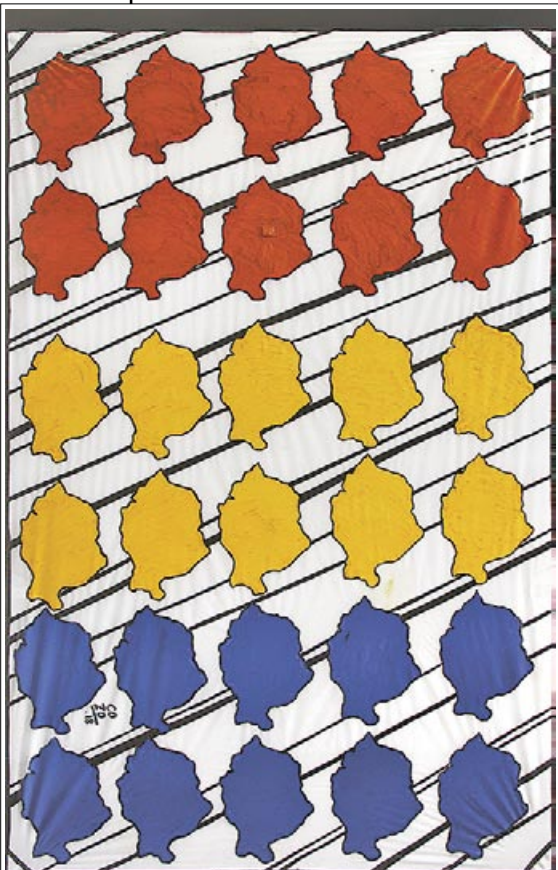
Volumul de față este un periplu prin lumea din jurul nostru, așa cum este ea: socială și culturală, cu ajunsuri și neajunsuri. Parafrazând titlul cărții, aș spune că Marina Dumitrescu trăiește printre noi, cu atenție, fiind atentă nu doar la imaginea de ansamblu, ci și la detaliile vieții de zi cu zi. (S.U.)

² Marina Dumitrescu, *Trăind printre voi, cu atenție*, București, Vremea, 2018.

Născut în anul Marii Uniri: Eugen Todoran (2)

Alexandru RUJA

Eugen Todoran, *Scrieri I. Studii și articole* (1937 — 1956) — *Scrieri II. Studii și articole* (1957 — 1966). Ediție critică, text stabilit, studiu introductiv, tabel cronologic, notă asupra ediției și bibliografie de Viviana Milivoievici. Vol. I — 334 p; vol. II — 330 p. Prefață de Crișu Dascălu. Colecția *Bibliotheca Banatica*, 44, 47.

Zmeu, de Cosmin Paulescu

Exegat al operei eminesciene. Între temele referitoare la creația eminesciană care l-au preocupat de timpuriu pe Eugen Todoran a fost legătura poeziei cu creația populară, relația cu mitul și dimensiunea romantică a creației (geniu, demon, titan), legătura cu filosofia. Ocupându-se de motivul dorului (*Eminescu: suflet și natură*, (în) „Curțile dorului”, 1941) văzut ca expresie a sentimentului tragic al existenței românești, Eugen Todoran consideră că „în perspectiva viziunii sale tanatice se întrevade sensul morții mioritice...”. Dimensiunea cosmică a peisajului din *Mai am un singur dor*, seninătatea în fața morții („Mai am un singur dor:/ În liniștea serii/ Să mă lăsați să mor/ La marginea mării/), esența metafizică a dorului, relația cu fenomenele cosmice, toate acestea conduc spre sensul morții mioritice. La fel ca în poezia *O, mamă...*: „Când voi muri, iubito, la creștet să nu-mi plângi/ Din teiul sfânt și dulce o ramură să frângi,/ La capul meu cu grijă tu ramura s-o-ngropi; [...]/ Iar dacă-mpreună va fi ca să murim,/ Să nu ne ducă-n triste zidiri de țințirim;/ Mormântul să ni-l sape la margine de râu./ Ne pună-n încăperea aceluiași sicriu;/ De-a pururea aproape vei fi de sânul meu.../ Mereu va plânge apa, noi vom dormi mereu...”.

Moartea și somnul veșnic în natură, îngemănarea cosmică trimit spre viziunea mioritică. Criticul mai citează: *Freamăt de codru*, *Adio*, *Dorința*, *La mijloc de codru des...*, *Floare albastră*, *Pe lângă plopii fără soț*, *Când amintirile* — și concluzionează: „Sensibilitatea lui Eminescu l-a înclinat spre problemele existențiale, ea l-a apropiat de extazul dionysiac prin care sufletul nostru popular își stabilește atitudinea în fața morții printr-o nuntire mioritică.”

Hyperion, *demonic* este un studiu mult mai elaborat, care pornește tot de la relația poeziei eminesciene cu folclorul, determinată și motivată de romantism. Textul publicat în „Revista Cercului Literar” este doar un fragment din teza de licență elaborată sub conducerea lui D. Popovici. Amendând cercetări anterioare asupra poemului *Luceafărul*, Eugen Todoran apreciază că pentru o interpretare justă nu este necesară o cercetare a izvoarelor, a miturilor, ci mai ales a ideii fundamentale pe care se construiește și a gândirii filosofice implicate, pentru că „valoarea poemului nu se stabilește prin motivele inițiale, ci prin simbolul elaborat din ele”. Pornind din mit (coagulat în basm — *Fata din grădina de aur*), Eminescu îi va da o interpretare alegorică în spiritul propriei viziuni poetice și filosofice, în relația Luceafărul-Hyperion-Geniu. În cheia de descifrare a sensurilor demoniacului în *Luceafărul* criticul nu eludează sugestia poetului însuși privind interpretarea alegorică a poemului. Studiul *Hyperion, demonic* arată arealul cultural larg pe care se mișcă Eugen Todoran, dinspre critica literară spre filosofie, dinspre mitologie spre cosmologie.

Demonismul lui Hyperion nu ar consta atât într-o revoltă împotriva Divinității (cum îndeboste rezultă în romantism prin imaginea demonului și titanului), cât, mai ales, într-o încercare de „îndumnezeire”, prin scuturarea de „rezidurile htonice”, de tot ceea ce ține de lumea pământească. Hyperion ar fi, deci, „Nu un Satan în luptă cu Divinitatea, ci un demon în luptă cu natura proprie.”

Studiul *Hyperion, demonic* stă la baza amplei monografii a operei eminesciene, publicată mai târziu. Deși elaborat în coordonarea lui D. Popovici, ideile sunt din *Daimonion* de L. Blaga, unde filosoful culturii vorbea de mit și gândire, oameni demonici, demonicul ca fatalitate, interpretări ale demonicului, demonicul și filosofia culturii. În capitolele despre Luceafărul (*Luceafărul — simbol și alegorie*) și despre demonism și titanism (*Demonul și titanul*) din ampla exegeză de mai târziu — *Eminescu* (Editura Minerva, 1972) — Eugen Todoran va cizela interpretarea privind demonismul hyperionic, va plasa mai larg interpretarea în viziune mitică și mai exact în contextul orientării romantice. Volumul *Eminescu* reprezintă o amplă și complexă monografie a operei eminesciene și o altă perspectivă de abordare a operei lui Eminescu.

Până la această lucrare, exegeza eminesciană era dominată de viziunea lui G. Călinescu din *Opera lui Eminescu* și orice nouă lucrare care a apărut pornea

din ideile călinesciene. Prin lucrările lui Eugen Todoran și I. Negoitescu exegeza eminesciană se desprinde de influența lui G. Călinescu, uneori strivitoare, distanțându-se și de modalitatea folosită de T. Vianu. I. Negoitescu urmărește fața *plutonică* a creației eminesciene, accentuând „tonul original” al poeziei. Folosind, după cum spune el, termenii unei *geologii estetice* se poate numi *neptunică* acea parte a lirismului oferit de antume care își are originea „în straturile mai tangibile ale spiritului”, iar *plutonică*, acea poezie a convulsiilor creatoare de adâncime, a profunzimilor, o poezie a straturilor genezice — „dorul imensității elementare, vârsta de aur, inconștientul beat de voluptate al somnului, umbra tragică peste un tărâm de palori, decorul halucinant mirific, magia și mitul, implicațiile lor oculte, iată universul plutonic, metafora infernală”. Poezii ca *Mureșanu*, *Demonism*, *Miradoniz*, *Memento mori*, *Povestea magului călător în stele*, *Diamantul Nordului*, *Gemenii* sunt considerate poeme ce se constituie în coloane ale poeziei eminesciene.

După *Poezia lui Eminescu* (1968) de I. Negoitescu, lucrarea lui Eugen Todoran este a doua contribuție importantă care se distanțează de perspectiva interpretării călinesciene și caută o altă cale a exegezei eminesciene. Se detașează și de Negoitescu (chiar prin unele accente polemice), deoarece Eugen Todoran apreciază că „poeziile postume concură cu cele antume într-o construcție ce continuu se zidește” și nu pot reprezenta două planuri ori profiluri distincte. Deci, Eugen Todoran vede poezia lui Eminescu într-o construcție organică, așa cum poetul însuși a conceput-o și a realizat-o și cum, în timp acestea au fost publicate, antum sau postum. Criticul nu admite o ruptură în structura personalității poetice eminesciene (cum face I. Negoitescu: *neptunic și plutonic*) prin plasarea antumelor și postumelor în două „tărâmurii” diferite. Pentru că urmând metoda genezei gândirii poetice, privește „opera mai întâi nu ca expresie *fnită*, ci ca un *tot interior*, niciodată găsit în întregime din «dărâmurile viitorului» în întregul operei”.

Originalitatea lucrării lui Eugen Todoran este evidențiată și prin accentul pus pe funcția filosofică a metaforei în interpretarea poeziei eminesciene și nu pe o filosofie poetizată. Descifrarea felului în care se organizează conceptele gândirii poetice urmează un drum ce este propriu descoperirii imaginilor poetice și nu de evidențiere a procesului de elaborare a conceptelor. Ideile din ultimul capitol — *Structura poeziei și fenomenologia poeticului* — sunt reluate printr-o dezvoltare mai adâncă a interpretării în studiul *Eminescu sau geneza gândirii poetice din Secțiuni literare* (1973).

Cercetarea operei eminesciene se întregeste cu sinteza viziunii mitice din *Mihai Eminescu — Epopeea română* (1981), care dezvoltă capitole din volumul *Eminescu* (1972). Raportul poezie — filosofie este clarificat de Eugen Todoran pentru o bună înțelegere nu doar a suportului filosofic pe care îl are poezia eminesciană, dar și a încărcăturii filosofice pe care

poezia însăși o conține. Există o filosofie a poeziei fără ca să se substituie una alteia, după cum conceptele fundamentale ale poeziei eminesciene — univers, lume, viață, moarte, natură, devenire, unitate, infinitate, absolut, timp, spațiu, istorie, creație, nimic, geniu, etc. — sunt și ale gândirii raționale, dar în poezie acestea își revelează sensurile după o logică poetică „prin substituirea lor cu ideile-imagini”, nu după logica rațiunii obișnuite. Perspectiva de lucru a lui Eugen Todoran în actul de exegeză și de înțelegere a poeziei lui Eminescu este aceea de descoperire a *genezei gândirii poetice*.

„**Înainte, cu Maiorescu!**” Până la ampla monografie a operei maioresciene — *Maiorescu* (1977) —, Eugen Todoran a scris mai multe articole/ studii prin care și-a format, și-a calrficat, și-a consolidat viziunea și concepția asupra exemplarei opere a lui Titu Maiorescu. Preocupările pentru Maiorescu sunt foarte timpurii, din perioada liceului, debutând cu un articol despre Maiorescu. Într-un studiu din „Pagini literare” — *Teoria critică a lui Titu Maiorescu* — Eugen Todoran esențializează teoria lui Maiorescu, mai ales pe latura originii în filosofia germană, în special teoria esteticii lui Hegel, din care s-a dezvoltat, în mare parte, estetica maioresciană. De fapt, Todoran insistă pe teoria frumosului, ca bază a esteticului, așa cum Maiorescu a teoretizat-o în *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*. Aprecierile sunt continuate tot într-un studiu din „Pagini literare” (1941) — *Asupra criticii lui Titu Maiorescu*.

Eugen Todoran își structurează monografia maioresciană pe trei capitole, reprezentând tot atâtea direcții fundamentale ale activității lui Titu Maiorescu: estetica, critica, filosofia. În cadrul esteticii maioresciene problemele pe care le are în vedere exegetul se referă la limbă, valoare, poezie, artă. În teoria sa despre limbă, Maiorescu are în vedere viziunea și concepția lui Humboldt, care vedea limba ca „organism” al vorbirii, fiind „un tezaur de cuvinte și un sistem de reguli”. Numai că teoria lingvistică a lui Maiorescu depășește această limită și anticipează teorii mai noi care fac distincția între *limbă* și *vorbi*. Descifrând sistemul limbii și funcțiile limbajului prin teoria lui Maiorescu, Eugen Todoran ajunge până la structuralism și semiotică, încărcând inutil explicarea teoriei lui Maiorescu, care era logică și clară.

Fără a face o critică a izvoarelor, Todoran, pe întinsul întregii monografii a operei maioresciene, întreprinde o identificare a acestora, nu pentru a se fixa pe o interpretare sursologică, ci pentru a contextualiza, pentru a relaționa, mai ales cu spațiul cultural european. Adevărată monografie a operei maioresciene, amplul studiu al lui Eugen Todoran arată în ce fel a devenit și de ce este Titu Maiorescu *criticul exemplar, întemeietor* de școală, *creator* al direcției noi, de modernizare a culturii române, văzută ca îngemănare a valorilor naționale cu mișcarea culturală europeană. Și dacă nu mai pot fi valabile astăzi îndemnuri ca „Înapoi, la Maiorescu!” sau „Înainte, de la Maiorescu!”, pentru că au fost consumate unele etape ale criticii literare iar modul de înțelegere al adevărului artistic într-o teorie estetică a fost depășit, „rămâne mereu actual în dialectica interioară a spiritului critic, ca spirit modern al culturii, îndemnul «Înainte, cu Maiorescu!»”.

Empathia Magna

Mădălin BUNOIU

Mi-a revenit în memorie o întâmplare care s-a petrecut acum mai bine de zece ani, pe drumul care leagă Târgu Jiul de localitatea Runcu din județul Gorj, în dreptul comunei Lelești. Era o zi de 15 august, în care creștinii o sărbătoresc pe Sfânta Maria. Călătoream cu mașina când, pe partea dreaptă a străzii, am zărit un om întins pe jos. Date fiind numărările petreceri, praznice și nedei (aceasta este denumirea regională a rugii bănățene), exista o probabilitate foarte mare ca persoana în cauză să fi ajuns în acea stare din motive lesne de presupus. Am oprit mașina, m-am apropiat de bărbat și am constatat că se găsea în plină criză de epilepsie. Ne-am ocupat de el cum am știut mai bine, alături de cei cu care călătoream, dându-i primul ajutor. Am sunat, bineînțeles, și serviciul de ambulanță.

Întâmplarea s-a încheiat cu bine, dar ea mi-a revenit în minte citind *Bonobo și Ateul. În căutarea umanismului printre primat*. Autorul, Frans de Waal, doctor în zoologie și etologie, cu o operă publicistică de anvergură în domeniul studiului comportamentului primatelor, e considerat de către revista *Discover* printre primii cincizeci cei mai influenți oameni de știință. M-am întrebat adesea ce resorturi interioare îi împing pe oameni să-și arate altruismul, compasiunea, solidaritatea față de semenii lor și față de ființele vii în general. Sunt aceste sentimente și calități dobândite în timpul vieții? Ne naștem cu ele și ne sunt transmise genetic de-a lungul evoluției noastre? Sunt ele caracteristice doar oamenilor sau le regăsim și la alte specii care împart planeta cu noi?

Frans de Waal răspunde în paginile cărții sale la toate aceste întrebări, purtându-ne într-o călătorie care nu are cum să nu ne facă măcar un pic mai buni decât suntem. Sigur, fiecare carte sau fiecare rând citit ne face mai buni, dar până acum nu am regăsit atât de condensat și puternic o pledoarie pentru empatie, moralitate, prietenie, loialitate, altruism, compasiune, devotament și solidaritate.

Doru Valentin Căstăian¹ a dezvoltat o serie din ideile lui Frans de Waal din perspectiva curentului umanist. El s-a axat în principal pe aspectele ce privesc religia, ateismul sau agnosticismul secular. În ce mă privește, mă voi referi în rândurile următoare cu precădere la sentimentele enumerate mai sus.

Vremea Răzbunării (*A Time to Kill*, 1996, cu Matthew McConaughey, Sandra Bullock, Samuel L. Jackson, regia Joel Scumacher) reprezintă pentru mine creația de referință atunci când mă gândesc la empatie. Matthew McConaughey ne duce în situația de a trăi, prin capacitatea de a ne transpune în pielea victimei, drama prin care a trecut fetița afro-americană de zece ani violată de doi bărbați albi. El încerca astfel să motiveze gestul tatălui de a-i ucide pe cei doi. Urmărind de-a lungul a zeci de ani, în cercetările sale și ale altor oameni de știință, modul de viață al diverselor comunități de populații de bonobo și cimpanzei, De Waal scoate în evidență și exemplifică faptul că aceste comunități de primat, cât și oamenii, nu iau conștient decizia de a deveni, periodic sau ocazional, empatici. Ei, pur și simplu, sunt.

Empatia, coroborată cu compasiunea – definită drept imboldul natural de a-i ajuta pe alții —, ne pune adesea în situația de a face lucruri care, dincolo de utilitatea lor obiectivă, ne dau, ca oameni, un senti-

ment de satisfacție infinit. Abraham Lincoln, ghidat de reacțiile sale emoționale, generate de starea precară și de nefericirea populației negre din Statele Unite ale Americii, a decis abolirea sclaviei într-un gest care a umanizat și a adus la normalitate o societate care de atunci încoace a început să prospere neconținut. Fără a intra în detalii tehnice, empatia are două componente. Una pasivă – ca reflex al sensibilității și al contaminării emoționale (exemplul clasic al acestei situații este vorbitul în public), și una activă – compasiunea (exemplul cel mai elocvent este cel al „bunului samaritean”).

Ne naștem pentru a fi buni? Se pare că evoluția a avut grijă ca lucrurile să se întâmple astfel încât să elimine din comunități indivizii care nu posedau caracteristicile acestei însușiri. De exemplu, cimpanzeii au capacitatea de a-și inhiba pornirile violente. Chiar dacă au forța fizică de a-și rupe, la propriu, unii altora oasele, acest lucru nu se întâmplă niciodată în cadrul grupului din care fac parte. Nu pot să nu mă gândesc la manifestația din data de 10 august 2018 de la București și să nu mă întreb dacă cei prezenți în Piața Victoriei, români cu toții, aparțin sau nu aceluiași grup uman. Pentru nimeni nu este niciodată prea târziu să învețe, chiar și de la cimpanzei. Ne naștem cu principiile moralității sau le dobândim? Moralitatea, văzută cel mai simplist ca modalitatea prin care facem bine sau rău, nu facem rău semenilor, este cel mai adesea pusă pe seama religiei și a Celor zece porunci. Vă invit la un exercițiu de memorie *ad-hoc*: știți care sunt Cele zece porunci? Chiar dacă nu ni le aducem aminte pe toate, ne considerăm a fi persoane morale. Asta însemnând că, totuși, morala e mai mult decât un set de reguli pe care ni le însușim memorându-le.

A mai rămas foarte puțin spațiu pentru bonobo. Această comunitate simpatcă și neagresivă, care-și rezolvă toate problemele prin afecțiune, dragoste, sex, devotament, o regăsiți descrisă prin exemple culese în zeci de ani de cercetări în cartea lui Frans de

Zmeu, de Camil Mihăiescu

Waal. Ea ar trebui să devină o lectură obligatorie pentru toți cei care cred că pot rezolva problemele uzând de bastoane, gaze lacrimogene și gloanțe. Mesajul meu pentru ei e pe cât de simplu, pe atât de ferm: nu violență, ci empatie!

¹ <http://www.contributors.ro/cultura/%E2%80%9Cbonobo-si-ateul%E2%80%9D-cateva-ganduri-despre-umanism/>

Bulversarea valorilor

Vladimir TISMĂNEANU

Asemeni lui Mircea Cărtărescu, eu cred că toate campaniile isterizante prin mass-media din ultimii ani au avut ca principal scop, dar și ca efect, amuțirea vocilor critice la adresa corupției, a moștenirilor securisto-comuniste, bagatelizarea și denigrarea opțiunilor pro-occidentale și pe linia statului de drept. S-a născocit chiar o expresie stigmatizantă, „intelectualii lui Băsescu”, care mai este încă folosită, spre stupoarea noastră, a tuturor, în studiourile trustului de presă al penalului Voiculescu. Așa au fost „cadorisiți” cei care au refuzat și refuză înregimentarea neo-FSN-istă drept inamici publici. Autonomia de gândire a fost și este defăimată drept servitute, obediență, lichelism, pupinism, sinecurism, etc. Adevărata lașitate docilă este însă la urmașii lui Ion Iliescu, cozile de topor ale condamnatului penal de Teleorman...

Ce s-a petrecut în toți acești ani? S-a organizat, practic și în chip sistematic, ceea ce Dan Tăpălagă a numit cândva bulversarea valorilor. A fi decent, a te exprima onest, a verifica informațiile prin cel puțin două surse, toate aceste minime, dar indispensabile imperative ale unui jurnalism decent, au ajuns să fie privite drept aberații. Dar asta ține, sau ar trebui să țină, de deontologia profesiei și mai puțin de gusturile mele sau ale tale. Insultarea intelec-

tualilor însă a devenit în timp un fel de sport favorit pe diversele canale media, nemaivorbind de mizeriile proferate pe varii forumuri (citiți unele din reacțiile pestilențiale la ce scriu intelectualii critici). Te-ai aștepta apoi ca organizații specializate în asanarea vieții publice să reacționeze cu promptitudine. Aiurea!

Pe scurt, dacă ai fost vreodată taxat drept „intelectual al lui Băsescu”, se poate spune despre tine absolut orice. Contextul nici nu mai contează, cuvintele îți sunt răstălmăcite, desfigurate, întoarse pe dos. Sudalma cea mai josnică este considerată mod de adresare legitim. Numele îți este schilodit. Biografia îți este siluită. Un fost general de securitate, Aurel Rogojan, azi pensionar SRI, ultimul șef de cabinet al generalului Iulian Vlad, el însuși ultimul șef al Securității, publica la un moment dat o carte în care se spun enormități și se proferează calomnii despre Horia-Roman Patapievici și despre mine. În cazul lui H.-R. Patapievici, este călcat în picioare numele părintelui său. Se sugerează că amândoi am fi agenți ai unor puteri străine. Despre mine, pornind de la o fișă publicată cândva de Mihai Pelin, se brodează scenarii rocamboești. Evident, autorul n-a avut acces la sutele de pagini din dosarul meu, dar își permite să speculeze acolo, cu deplină rea-voință, scornind tot felul de aiureli. Cartea apărea la editura „Compania” condusă pe atunci de Petru Romoșan și Adina Kenereș. N-am văzut nici până în ziua de astăzi vreo analiză în paginile revistelor culturale și politice care să demonteze aceste

mistificări apărute la o editură socotită în epocă drept respectabilă. Sub ochii noștri, discursul vademist al defunctului menestrel ceașist a migrat spre centrul vieții culturale, iar observatorii culturii românești tac. Același Rogojan lansa în iunie 2018, la Muzeul de Istorie Suceava, volumul „Iulian Vlad-confesiuni pentru istorie”. Obscenitatea publică nu cunoaște limite!

Alt exemplu: Ioan Scurtu, istoric oficial al sistemului Iliescu, cândva consilier al fostului președinte, scria că aş împărtăși cu Mihail Roller aceeași „fibră spirituală”. I s-a răspuns vreodată, în vreun fel? Tăcere sepulcrală. Analogia cu fostul satrap al istoriei românești a fost și este aberantă: niciuna din cărțile mele, de autor ori coordonată, nu este lectură obligatorie, „manual unic”, etc. Nu eu, ci dl Scurtu a domnit ani de zile peste Arhivele Naționale ale României, făcând tot posibilul să împiedice accesul tinerilor cercetători, sub cele mai năstrușnice pretexte. Ce-ar urma să spun eu, că dl Scurtu este plămădit din aceeași „fibră spirituală” cu Mușat și Ardeleanu, pontifii istoriografiei sub Ceaușescu? Să-mi folosesc imaginația comparativă pentru a scrie despre o nouă Constanța Crăciun a României? Din păcate, în locul unor normale reacții morale la atâtea ofense aduse adevărului și bunului-simț, mi s-au servit povețe înțelepte de genul „Cine seamănă vânt, culege furtună”. Insinuarea este privită până în zilele noastre ca sofisticare, calomnia drept acuratețe, limbajul trivial drept franchețe, iar inventarea de citate drept erudiție academică.

Sărbători în absența protagoniștilor

Viorel MARINEASA

Prin grila lui Rudolf Steiner

M-am prezentat, în februarie 1969, la postul ce-mi revenise prin repartitie guvernamentală. Încă simțeam în talpă bătaia pasului de front, pe pistele de

că or fi avut și un pic de răchie la bord, ca și în straițe. S-au oprit lângă un lan de porumb, i-o fi stimulat și apropierea miezului nopții. Peia a dat tonul, au cântat *Deșteaptă-te, române* și *Trăiască Regele*. Profitând de seara limpede, cântările interzise s-au lătit peste sat, acolo unde noua stăpânire n-o fi avut somn, dar mai degrabă cineva din interior i-a turnat, cum se obișnuiește.

Nicolae Peia n-a mai prins anul 1970. Oricum, era din altă lume. Aveam să mă conving curând că ratasem o mină de aur. M-am apucat (împreună cu doi colegi, Octavian Gruia și Ioan Seracin) să dau de urma pulberii dispersate din care s-ar fi putut reconstitui părți dintr-un neverosimil trecut recent. O mostră ar reprezenta-o nenumăratele „cluburi steineriste” ce au funcționat în perioada interbelică prin zona rurală a Banatului, membri fiind țărani luminați precum Nicolae Peia și precum consăteanul Ioan Ciucurel, cel care și-a vândut vitele și câteva loturi de pământ pentru a ține pe picioare timp îndelungat *Cuvântul satelor*, gazeta înființată de el. Preocuparea lor pentru doctrina filosofico-pedagogică a lui Rudolf Steiner atinge un moment intens în anii 1930-1931, atunci când dirijorul de coruri și de fanfare publică în săptămânalul sus-amintit amplul articol *Sport prin plugărie și recreație prin muzică*, iar gazetarul-plugar dă la iveală romanul *Transformarea* (Timișoara, Tipografia „Rapid”), scris în cifru steinerist, eroul său fiind convins că omul este cetățean a trei lumi prin trup, suflet și spirit, iar Marea Adunare de la 1 Decembrie 1918 înseamnă pentru el apoteoză și iluminare în corelație cu lumea spiritelor după moarte. Încă un mod de a fi al Europei Centrale.

În ce mă privește, nu m-am dat niciodată în vânt după teoriile antroposofului austriac. Mi-a priit mai degrabă pasajul mușcător pe care i-l consacră Franz Kafka în *Jurnal* (1911), care-i surprinde poza și precaritățile lumești atunci când îl vizitează. Dar prozatorul nu trebuie să fie în consens cu ce crede eroul său. Spun asta deoarece, peste ani, multe dintre datele personalității lui Ioan Ciucurel au intrat în fibra eroului principal (Achim Beca) din romanul meu *Litera albă* (Facla, Timișoara, 1988), iar prima parte a cărții reprezintă o re-scriere, o „completare” de pe alte poziții a cărții prozatorului-țăran, un dialog romanesc în care să se audă, *rudolfsteinerian*, și vocea de după moarte a primului dintre cei doi autori, în mare măsură și protagoniști în textul ce încă se scrie. Am preluat de la Ioan Ciucurel mulțimea de semne prevestitoare survenite între anii 1910-1912, rele și grele în mentalul popular, din lumea mare și din lumea mică, de aproape și de departe, și, pe cât mi-amintesc, am pus și de la mine: apariția cometei Halley, scufundarea Titanicului, războaiele balcanice, revărsarea Bârzavei și a altor râuri din Banat,

consecințele legii Apponyi (maghiarizare forțată, desființarea școlilor confesionale din Transleithania, partea ungară a imperiului), un amor interetnic local sfârșit cu o crimă sau cu o sinucidere etc.

Dar greutatea debutului cade (în ambele romane!) pe zborul lui Aurel Vlaicu la Vârșeț (astăzi, un oraș din Banatul sârbesc; pe atunci, o așezare importantă și pentru români), asta însemnând desprindere, dar și transgresarea granițelor nefirești ale unui imperiu în agonie. Veți zice, bine, dar să n-aud de simboluri d-astea. Aveți dreptate, numai că, nu uitați, ne aflăm în 1912. A survenit, în anul următor, zborul eșuat al lui Vlaicu peste Carpați, dovadă că „nu erau coapte condițiile”. Poemul pe care dascălul de țară/ „anchetatorul apatic” (Mircea Mihaieș dixit!) din cartea mea l-ar fi găsit în 1970, într-o casetă îngropată de însuși Achim Beca în fundul grădinii, „de teama năvălitorilor de tot felul pe care istoria îi poate fabrica la minut”, poartă datele unui naționalism ponderat și știutor, Blajul și Alba Iulia fiind interșanjabile cu intenție, în sens superior, nu din necunoaștere, precum în cazul politicianilor recenți: *La Blaj./ deasupra Țării adunate pe Întinsul Libertății./ a zburat Vlaicu, mai aud zornăind/ lanțul ce-l cutremură-n pământ./ Și Alba Iulia trebuie să fie la Blaj./ Mihai ca un făt neștiutor rumpel dunga-nchipuită în aer românesc./ Când văzduhul vrăstat de minunea lui Vlaicul/ s-a opintit ș-a chemat: „Noi vrem să ne unim cu Țara!”/ se făcuse 1918, decembrie întâiu/ și-n Alba Iulia se lungea umbra zvârlită de Mihai./ În roata osândeii ard spițe de lumină.*

Ca o contrapondere la capitolul cu Vârșețul, am creat încă unul cu titlul „La zbor” („în limbajul bănățean aduce ideea de adunare, de persoane ce convorbesc într-o dulce simpatie, *zborâm* și noi, *stăm la zbor*, nu flecăreală, ... aș da un ton mai greu, de conlucrare, de afundare în rosturile noastre cele adevărate, de zbor răsturnat, dacă vrei”), menit să surprindă momentele în care a încolțit ideea unor *foi*, a unor *țaitunguri* (citește: publicații periodice, gazete), menite să ducă la „răbufnirea unei luminate conștiințe de breaslă la plugari”. Par să se întretaie aici izuri sămănătoriste și narodniciste, dar mai degrabă e vorba de un reflex întârziat, încă pricinuit de anii când Banatului, aflat într-o margine a imperiului polietnic, i s-a sortit experimentul iluminist.

În 1959 mă aflam la Lipova, elev în clasa a VIII-a (prima de liceu, după model rusesc). În toamna care trecuse, armata sovietică de ocupație tocmai părăsise burgada de pe Mureș. S-a desfășurat și o serbare cu acest prilej. Iată, de-abia trecuseră câteva luni și, de 24 Ianuarie, s-a dat voie să se cânte și să se joace Hora Unirii. Dacă mi-amintesc bine, textul lui Vasile Alecsandri pătrunsese în manual puțin mai înainte. Bag seama, trebuia să procedăm cu tact, ca să nu-i supărăm

pe tovarășii sovietici, cărora nici Unirea mică nu le pria. În ziua respectivă ne-au dus *cu șirul* la Casa de Cultură, au venit și oameni din oraș, mulți părinți de-ai noștri, iar domnul Uncheașu, profesorul nostru de istorie, un oltean bonom, a ținut o cuvântare punctuală. Sărbătoream un eveniment la care ai noștri nu fuseseră părtași. De 1 Decembrie, nici pomeneală. Ioan Ciucurel n-a mai prins schimbarea de macaz. Fusesse la târgul de toamnă de la Bocșa, i s-a făcut rău când s-a dat jos din tren și a murit în carul unui consătean care se oferise să-l ducă acasă.

Cam așa s-a sfârșit și Achim Beca, personajul meu. Era anul 1955. Ce se întâmplase până atunci? „Spițele de lumină” pe care le întrezăriseră laolaltă, prototip și erou, își arătau adesea jocul înșelător. Un act de asemenea proporții precum Unirea se cerea însoțit de „unificarea sufletească nerăsturnată, pace și bunăvoință între frați”, numai că a intervenit instantaneu „politicianismul blăstămat și păcătos, ... vremea slujbii buzunarului și a căpătuiei cu partidele de la putere”. După împrăștierea țăranilor, statul nu a gândit, asemenea țărilor din Apus, un proiect național de emancipare. Oamenii politici și cei de cultură au tot behăit liric (câte doctorate, câte discursuri academice!) în mult prea lăudata perioadă interbelică, închinând ode țăranului român, dar nu au fost în stare să-l aducă la standardele Danemarcei sau ale Olandei, de pildă.

Dar să revenim la Marea Adunare de la Alba Iulia. Cum să scrii despre un fapt de asemenea importanță fără să-i pomeniști pe promotorii săi? E adevărat că, după faza internaționalistă de obediență sovietică a comunismului, ne românim în stil dejisto-ceaușist, însă rămâneau o mulțime de interdicții. Anumite nume nu se puteau pronunța: Iuliu Maniu, Iuliu Hossu, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad, Sever Bocu, Onisifor Ghibu ș.a., că doar aceștia pieriseră sau pătiseră în temnițele regimului, cum naiba să-i omagiezi. Ioan Ciucurel în persoană fusese un indezirabil. Nu a acceptat să scrie la comandă, în revista *Albina*; l-au închis atunci sub pretextul unui deficit la predarea cotelor; ca să scape de șicane, și-a predat pământul ce-i mai rămăsese după lunga aventură gazetărească și astfel și-a câștigat un loc de portar la o fabrică din Arad. Trebuiau distruse elitele din toate straturile societății. Nu vă împuiez capul cu felul în care am rezolvat capitolul respectiv. L-am lăsat pe Achim Beca să penduleze singuratic și solidar în noaptea dinainte, recapitulând secvențe de pe front și de acasă, o plimbare penitentă, marcată de vinovăția de a supraviețui atâtor persoane dragi, de asaltul amintirilor copleșitoare (și cea cu spițerul care se sinucide – Geldl, Schimscha, Schmadl, cum l-o fi chemat - atunci când se trezește cu 70 de răniți zbătându-se în juru-i), dar alternând cu clipe întăritoare când dai la câte-un colț peste femei îmbrobodite ce scot din măsăie jimble, pituțe calde încă, iar câte-un bărbat îți întinde o cană cu vin fierț.

Zmeu, de Alexandru Pasat

cărțile centenarului

abia turnate la Otopeni, după noul regulament, unul patriotic, emancipat de sub influența sovietică. Iar în cap mai îmi tresăreau fragmente din discursul pe care Ceaușescu l-a rostit în 21 august 1968, după ce trupele Pactului de la Varșovia năvăliseră în Cehoslovacia. Omul providențial de la Scornicești își va arăta în curând mărginirea. Se cam alesese praful din comunismul cu față umană. Deci profesor de țară cu armata făcută. Într-una din pauze pică în cancelarie un țăran ca de operetă, aproape moș, îmbrăcat în port de sărbătoare, cu o retorică de tribun și cu o zicere apăsător literară, el ne ia la refec pe noi, dascăli tineri, că am părăsit misia sfântă, de apostolat, a predecesorilor noștri, că ne comportăm ca niște lefegii ai unui sistem inert. Iată, se arată gata de a ne împărtăși liniile unui program cultural verificat în perioada interbelică, ne ajută cât poate, are un oratoriu despre memorandiști, lucrează la o operă avându-l ca vedetă pe Iovan Iorgovan. M-am distrat, l-am luat drept un zărghit.

Ceilalți m-au lămurit că am dat nas în nas cu unul ce instruisese coruri și fanfare în multe sate, dar și în fabrici din Banat. Pe poartă își pusese o plăcuță inscripționată astfel: *Nicolae Peia – agricultor, dirijor, compozitor*. Făcuse și un pic de pușcărie prin anii '50: s-a întors cu coriștii satului Șoșdea dintr-o deplasare. De la gară până-n sat e ceva drum, fără îndoială

Nu știu dacă Achim Beca alias Ioan Ciucurel împrumută ceva din rețeta antroposofului, dar e de presupus că autorul romanului face o concesie din moment ce, după periplitul fiecăruia în lumile corporale și sufletești, admite o întâlnire în orizontul spiritual, „pentru ca iarăși s-o strămute în lumea pământească”. Și asta, cu toate că nu moare de dragul lui Rudolf Steiner. A, să nu uit, în ultimul rând al episodului apare un nume, singurul, al unui lider din generația Marii Uniri: Vasile Goldiș. Avusese prudența să moară în 1934.

E greu să refaci firul memoriei după ce comunismul de tip stalinist a mistificat cu sistem, a distrus repere morale și standarde patriotice, iar apoi național-ceaușismul, pentru a se legitima, a recurs la revizuirea betege. Asta o resimte „anchetatorul apatic” din cartea mea (chiar dacă în plan imaginar regăsește corespondențe cu plugarul-prozator-gazetar care s-a topit în derădere și în uitare), și așa trebuie că s-a întâmplat cu mulți dintre compatrioți. Ca s-o mai dregem, iată un fragment din romanul *Transformarea* al lui Ioan Ciucurel: „Este noaptea de 1 Decembrie 1918. Trenul în care era suieră o dată prelung când intră în gara din Alba Iulia. Un chiot formidabil de glasuri, de «Trăiască România Mare!» și «Ura!» izbucni din pieptul românilor care veneau în vagoanele ticsite, pe scări și pe coperișuri. Când fură pe peronul gării, cineva îi opri și subț steagurile tricolore începură să cânte cu toții în liniștea nopții *Deșteaptă-te, Române!*”

Woodrow Wilson și ploile din Iablanița

Iablanița este o comună din județul Caraș-Severin. I se mai spunea și „Poarta Țării Almăjului”. Aici s-a născut tatăl meu. L-am invidiat pentru asta și, drept consecință, i-am declarat dirigintelui, în clasa a V-a, că locul meu de baștină e Iablanița, iar el m-a crezut și a completat ca atare în catalog. Curând, falsul avea să fie descoperit, drept pentru care am încasat puniție multiplă. Casa mătușii Mărioara fusese ridicată în parte pe vremea regimentului grăniceresc valaho-ilir/ român-bănățean, pus de strajă de împăratul de la Viena la granița cu Imperiul Otoman. Cică, iablanicenii, militaroși și cu mult respect pentru împărat, tare s-ar fi mândrit cu găitanașele și cu diagonalele încrucișate de care atârnavu sabia și pistolul. Grigore Trailovici a participat la descoperirea coroanei maghiare, ascunsă de Kossuth la Orșova, apoi a făcut parte din garda care a dus-o la Budapesta.

Anii se duc, vine *bătaia cea mare* și aproape că trece, iar comunitatea satului se supune altui puls: „Românii Iablanicenii, conștii de datorința ce li se impune în aceste vremuri istorice și de mare însemnată și pentru neamul românesc, acum când războiul mondial s-a terminat, acceptându-se condițiile de pace ale marelui bărbat al lumii și președinte al Statelor Unite din America, libertatea popoarelor, respectiv dreptul de a decide și croi liber fiștecarea popor soarta în vi-

itor, acum, când stăm înaintea judecății lumii șă când se va împărți dreptatea și se vor libera toate popoarele subjugate dintre carii face parte și neamul românesc – s-au prezentat într-un număr considerabil fiind însuflețiți până la es-trem.” (PROTOCOL luat la adunarea populară din Iablanița, 4/17 noiembrie 1918; reprodus în Dumitru Terfeloagă, *Monografia satului Iablanița*, Timișoara, 1997). Se înțelege că e vorba de un document emis în pregătirea Marii Adunări, iar trimiterea la proiectul de pace în 14 puncte al președintelui Woodrow Wilson este una explicită. Printre cei 11 lideri ai satului care au semnat protocolul în numele comunității s-a aflat și un stră-unchi al meu, Zaharia Cloșan.

De pe urma lui mi-a rămas un carnet cu însemnări începând cu anul 1882, care, în maniera lui Radu Petrescu, par să negligeze (cu mici excepții) evenimentele mari ale timpului, concentrându-se pe mărunțișuri cotidiene: „Am curățat niște mlădițe de pruni. Am tras gardini la o cumpănă a lui Ion Grivei.” „Am tras o măsea lu Iovan Țiganu acas la el în grădină, lucram la o ușă, nu mi-au dat nimica.” „Mi-am cumpărat o coasă nouă.” „În ziua de Sf. Dumitru am băut la vâru Mitru cu popa și prânz am prânzit la Nemuc. Am fost câta cam beat.” „Luni dimineața a plouat așa de frumos încât a fost de un drag să te uiți pre lume.” Zărie Cloșan fusese episcop la biserică, voacnăr (=rotar, tâmplar), dentist improvizat, dar vedea și de fânețe, de livezi. Am scris despre el în capitolul „Cartea funciară” din volumul *O cedare în anii '20* (Paralela 45, Pitești, 1998).

Însemne ale vechii Românie

Pe Sever Bocu l-a arestat Securitatea în noaptea de 5 spre 6 mai 1950, exact în anul în care ne-am mutat la Lipova. Două zile și două nopți au ars cărțile din biblioteca sa. Rapid, școala a încercat să ne inoculeze ideea că Bocu a fost un individ cumplit, reprezentant tipic al cercurilor exploatoare burghezo-moșierești. Probabil că venise vreo circulară în acest sens. Judecând după ce se șoptea pe acasă și prin burgadă, credeam și nu credeam. Cei maturi preferau să tacă, deoarece o puteai păți și pentru mici scrășneli. Treceam pe lângă Casa Bocu, un timp ferecată, cu un amestec de spaimă și sfială. Apoi s-a deschis acolo o școală pentru copiii ofițerilor sovietici. În poarta masivă stătea, zi și noapte, un ostaș înarmat.

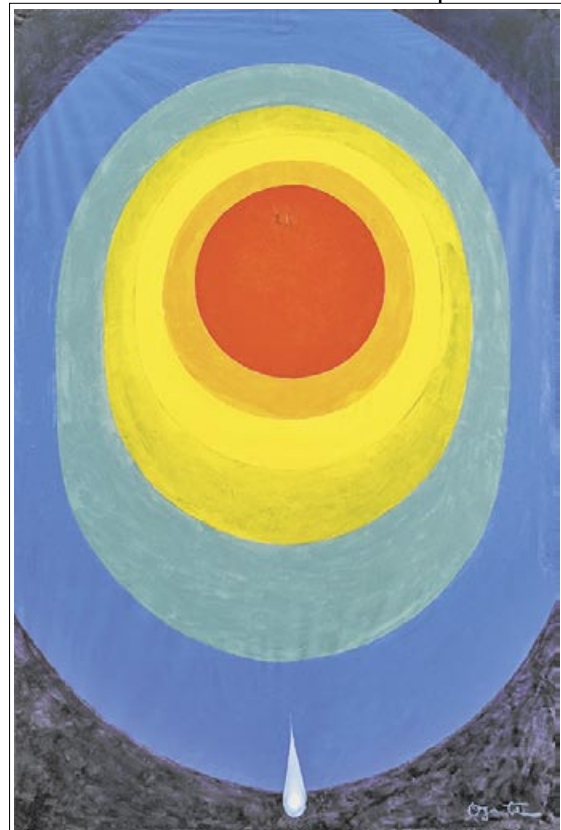
Cine a fost Sever Bocu? Născut în 1874, în satul Șistarovăț, județul Arad. Studii superioare (comerț și drept) la Viena și la Paris. Redactor, apoi director la ziarul *Tribuna* în perioada arădeană (1904-1912). Procese politice instrumentate de autoritățile maghiare. Voluntar în armata română (1916). În *Comitetul celor 12*, alături de Vasile Lucaciu, Ion Nistor, Octavian Goga, Zaharia Bărsan

ș.a., care declară simbolic război Austro-Ungariei (ianuarie 1917). Condamnat la moarte „în efigie” (=în contumacie). Organizator al legiunilor de voluntari formate din prizonieri ardeleni și bănățeni; unul dintre inițiatorii gazetei *România Mare* (Kiev, iulie 1917). 21 iulie 1917 – îl întâlnește pe Thomas Masaryk (cel ce avea să devină primul președinte al Cehoslovaciei). Plănuiesc organizarea unui Congres al tuturor națiunilor subjugate din Imperiu. „Drum prin Apocalips”, în 87 de zile, alături de Octavian Goga, de la Iași la Paris, prin Odessa, Kiev, Moscova, Petersburg, Finlanda, Suedia, Anglia, pentru a participa la tratativele de pace de la Paris, unde pune la dispoziție două broșuri, scrise direct în franțuzește, despre starea Banatului (1918-1919).

Deputat pe lista Partidului Național Român (1921). Președinte al Partidului Național Țărănesc din județul Timiș-Torontal (1927). Întemeietor al ziarului *Vestul* (1930). 1946 – la alegerile generale (falsificate de comuniști cu sprijinul ocupantului sovietic), este singurul deputat al PNTJ din județul Timiș-Torontal. 21 ianuarie 1951 – „binemerită” de la țară: moare la Sighet, în închisoarea elitei politice românești. Actul de deces a fost emis abia în 20 iulie 1957. Câteva idei-forță ale lui Sever Bocu: „Eu desfățuiesc neamul meu să treacă la o politică șovină. Să ne ferim de un naționalism arogant, orgolios, brutal. (...) Să rezumăm patriotismul nostru la două noțiuni: dreptate și iubire.” Dar și: „Eu sunt un regionalist. (...) Eu cred că provinciile vor trăi, vor progresa și vor muri pe această chestie a descentralizării”. Imediat după Marea Unire o spuse, dar n-a fost băgat în seamă: „un om care nu-și iubește întâi satul, provincia sa natală restrânsă, nu-și iubește țara”. Atrăgea mai târziu atenția că, printr-o politică proastă de la centru, și marile orașe din vest vor ajunge, „pe urmele Iașilor, ruinele glorioase în profitul unui singur oraș, al Bucureștilor”.

A însemnat o provocare să scriu tocmai în 1988-1989 un roman care, în bună parte, să fie construit pe situații și pe întâmplări narate de Sever Bocu în volumele *Drumuri și răscruci. I. Memorii*, Timișoara, 1939 și *II. Discursuri*, București, 1945. În *pasaj*, cartea mea, trebuia să apară la sfârșitul anului 1989, la Editura Militară. După cum mi-a spus ulterior Mariana Avanu (excelent redactor de carte), volumul a fost respins ca subversiv, în luna decembrie a acelui an crucial, de către funcționarii Consiliului Culturii și Educației Socialiste, în ciuda precauțiilor pe care autorul și editura și le luaseră. Până la urmă, cartea a văzut lumina tiparului la începutul lui 1990, când dădea bine să publici un timișorean, cu îndreptări făcute în grabă, iar subsemnatului, angrenat în tumultuoase clinciuri civice, nu-i prea ardea de literatură.

În *pasaj* are două partituri narative: prima este o rememorare „întreprinsă” de Augustin Hampu (personalitatea lui Sever Bocu se transferă parțial în structura acestui erou literar), deținut politic într-o închisoare comunistă a anilor '50, în tinerețe unul dintre fruntașii ardeleni/ bănățeni ce au luptat pentru Marea Unire. Procesul de refacere a trecutului ambiționează să găsească fisura, așa-zisa greșală care l-a adus în această ipostază pe unul dintre clădătorii democrației românești din perioada interbelică, cel care a condus în chip strălucit *Gazeta de Vest* într-un oraș nenominalizat, dar care se subînțelege că e Timișoara. Cea de-a

Zmeu, de Joshin Ogata

doua este generată de fluxul memoriei lui Iunian Hampu, un ins de vreo 40 de ani, trăitor în plină epocă ceaușistă. (Rudenii lor rămâne sub semnul incertitudinii).

Pretextul rememorării îl oferă o călătorie cu un tren încărcat de cruci. Imaginilor din armată, personajul le asociază alte sfidând cronologia: copilăria în plin stalinism, cu frustrări și angoase care s-au transmis omului matur; tinerețea marcată de compromisuri; contemporaneitatea cenușie, jalnică. Singura incidență luminoasă e dialogul-hobby cu moșii, cu bătrânii sfătoși (și acesta nu lipsit de asprimi și de arțag), oameni care mai poartă, în forme trunchiate, însemne ale vechii Românie. Astfel răsar portretele unor eroi anonimi ai războiului ultim și ale unor fotbaliști de odinioară de la granița de vest (team-ul *Ulpia* este construit după modelul *Ripensiei* Timișoara), români, șvabi, unguri, evrei, sârbi, trăind într-o dulce devălmășie, liberă de orice șovinism, o vreme ne bună, ne bună, ne bună... Cele două planuri ale romanului se ating rar, dar comunică subteran.

Sărbători în absența protagoniștilor

Evreii din Timișoara (2)

Viorel MARINEASA

În prefața la volumul *Destine evreiești. Portretul comunității timișorene din anii interbelici până în zilele noastre* de Getta Neumann (Hasefer, București, 2018), Smaranda Vultur vorbește despre „efectele amelioratoare pe care timpul și rememorarea le aduc cu sine, dintr-o nevoie de a pune în echilibru, de a raționaliza, de a găsi explicații și consolări chiar și pentru cele mai de neînțeles și șocante întâmplări ale vieții sau aberante experimente istorice”, precizând însă că un astfel de *optimism memorial* nu înseamnă

Zmeu, de Alexandru Jakabhazi

nă eliminarea judecății critice și a celei morale. În principiu, așa este, numai că aplecarea spre confiență poate fi clătinată de „prezentul schimbător”, apt să găzduiască, pe lângă multiculturalitate și interculturalitate, un antisemitism subiacent, cu stereotipurile de rigoare, ca să nu mai vorbim de diavolii xenofobiei și ai rasismului, gata mai mereu să-și arate coada.

Să revenim la interviurile Gettei Neumann. Tiberiu Mozes povestește ceva ce concurează *Ora 25* a lui Virgil Gheorghiu. Prin 1940-41, liceul german Banatia, deja nazificat, îl primește cu pompă pe un general SS sau SA sosit de la Berlin. Acesta, ca să dea bine pentru presa venită din Germania, culege din mulțime un copilăș (nimeni altul decât Tibi Mozes, pe atunci de 5-6 ani) care se conforma canonului arian (blond, ochi albaștri) și se fotografiază cu el în brațe pentru fotoreporterii veniți din Germania. Încercând să explice resorturile antisemitismului, domnul Mozes își amintește râzând de replica unei cunoștințe: „... cu toate că e evreu, e un om foarte cumsecade”. Când comunismul românesc a schimbat placa, 1964 fiind un an de răscruce, dând decisiv internaționalismul pe naționalism, a simțit că i se fac obstrucții în evoluția profesională. A ajuns în Suedia. Extrage din imaginea Timișoarei, pentru păstrat în memorie, tot ce a fost minunat

(„au rămas serile acelea frumoase, când veneam de la o petrecere cu un grup mare și aveam același drum pe Loga, ...mergeam în mijlocul drumului, era după ploaie. Parcă și acum simt mirosul teilor, mergeam, ne iubeam cu toții, țineam unul la altul, eram prieteni...”), dar își spune câteodată că n-ar trebui să iubească atât de mult Timișoara.

Ajuns într-un post de conducere în Capitală, Tomi Laszlo percepe „un antisemitism latent și neoficial în guvern și în partid”. Înainte de aceasta nutrise iluzia că „evreii au un viitor în socialism”, doar fuseseră promovați fără reticențe în anii 1948-1950, însă curând s-au ivit retrogradările din funcție, procesele măsluite, așa că „a învățat să tacă”. Când pleacă definitiv în Israel, îl conduce un general de Securitate și chiar îl îmbrățișează, ca semn de recunoaștere a meritelor lui profesionale. Annie Hammer a fost dată afară din postul de la Institutul de Medicină sub pretextul „îmbunătățirii compoziției sociale a cadrelor didactice”. Șeful de catedră o aprecia în felul său: „Annie e o fată bună, cu toate că e evreică”. Parcă e o perpetuare a paradoxurilor. Copil fiind, Arnold Junger este atacat la patinoar de niște nemți timișoreni arborând uniforme cu svastica. Cine-l salvează? Vecinul său, membru într-o formație SS. „Erau antisemiți, dar fiecare avea evreul său”, concluzionează cu umor specific.

Pe aceeași linie a unui destin supus asaltului unui *prezent continuu* imprevizibil, Albert Ari Eizenscher, născut la Cernăuți în 1941, se vede obsesiv într-o fotografie stranie, din nefericire răstăcită: „...eu, cu o stea galbenă de mărimea jumătății toraxului, eram la pomul de Crăciun, invitat de nevasta comandantului militar al ghetoului! De necrezut această manifestare de umanitate în mijlocul barbariei, în spatele sârmei ghimpate!” Vorbind despre aserțiunea lui Sartre că „societatea îi obligă pe evrei să se simtă evrei”, domnul Eizenscher vede lucrurile mai nuanțat și punând în discuție propriile tribulații identitare: el e întotdeauna „din țara de lângă”; francezii l-au considerat elvețian, iar elvețienii – alsacian; în România n-a fost român; până și-n Israel „eram din România, dar pentru românii din Israel nu eram român, eram din Timișoara sau eram din Bucovina. Aveam o particularitate în cadrul particularității. Nu simt atât că alții mă văd ca evreu, pe cât simt *eu* că sunt evreu”. Oameni și oameni. Soțul mătușii lui Robi Stahl a fost „un creștin care-și punea pălăria și mergea la *șil* (=sinagogă) la toate sărbătorile evreiești”, iar mătușa „mergea la sărbătorile creștine și, când era cazul, se comporta ca o creștină”.

Dacă, după cel de-al Doilea Război Mondial, o parte a comunității evrești a optat pentru comunism, o alta a balansat către ideea reunirii (*Alia*) în Israel sau chiar pentru mișcarea sionistă. La porunca Moscovei, organizațiile sioniste au fost interzise și de slugile de la București. Același Robi Stahl fusese membru al organizației *Gordon* (cu sediul într-un beci din cartierul Fabric). Fiindu-i depistate antecedentele, nu a fost primit la facultatea muncitorească, iar armata a făcut-o „la lopată”. În schimb, fratele său a ieșit cu gradul de sergent la trupele de Securitate! În cetate funcționa *Dor Habonim*, mărturisește Andrei Weisz. I-au găsit securiștii. Aici jucăm ping-pong, le-a spus la interogatoriul domnul Weisz.

Baciul George Tâpu frige răchie la Chicago

Daniel VIGHI

- Todore, haida numa' să vezi tu ceva, i-a spus într-o după masă.
- Da' unde vrei, brata Tonăs, să mergem?

- Lasă că-i videa, haida' numa'!
Au apucat-o prin dosul avliei bortului către niște șoproane și au deschis o ușă din lemn la un fel de cotinează în care Tonăs a intrat cu gesturile sigure ale ăluia care i-ar fi proprietar de drept, chit că toate de aici-șă erau ale lui baci George Tâpu, asta nu încăpea la îndoială. Înăuntru, la căsuță – miros de borhot și de comină, de răchie, la fel ca la cazanul de făcut țuică a lui Draja, deputatul fărănist, aflat pe malul Mureșului. Așa era și ăsta din bort, destul de mare, dar nicidecum atâta cât ăla din Radna, cu scurgere afară pentru borhotul fiert.

- Ai groapă afară?
- Am, cum să nu, merge direct sub o săpătură afundă pe care am acoperit-o cu tablă să nu dea mirosul afară și să ne afle careva.

- Tâpu știe?
- Ei, cum să nu, crezi că aș fi putut face asta, dacă nu mi-ar fi dat el slobod. El ia de acolo borhotul și-l dă la porcii din cocină. Îi știi care?

- Cum să nu, purcelușii pe care-i crește pentru cantina bortului.

- Dreptu-i că nici cu porcii nu-i slobod, că dacă te prind polițenii te pigluie, nu așa cum ar fi dacă m-ar găsi pe mine, dar orișicâtuiș o amendă mare ar primi Tâpu, așa că are mare grijă, tot timpul spală cocinile și are canalizare neștiută de jândari, ține totul rendez ca la neamț în spaț. Căcatul porcilor mere direct la canalizarea de la oraș și de acolo se pierde mirosul. Are apă continuu la bort tot de la oraș, apă cu ceas și plătește folosința, dar și aici baci Tâpu a făcut el un mișmaș cu un obersteiger care se spune pă englezește foreman și pă limba noastră maistru șef la apele de la primărie. A primit herr Obersteiger o glajă de răchie de la Tonăs și pe dată a făcut el cea făcut și a aranjat în așa fel încât țagările de la ceas să arate un sfer din câtă apa foloseau, așa că aici s-au aranjat ca și cu sistemul de canalizare.

- Bună treabă, da' dumne'tale cum ai aici?

- Păi, cum să am? Vezi că am cazan cu scurgere la groapă, am cadă mare cu răcitor tot din cupru, am țevi din cupru, tot ce trebe am.

- Da' și cum le-ai făcut, brata Tonăs, că astea nu cresc la drugstore, cum se zice!

- Am avut pe unu', un foreman lăcătuș, covaci la atelierele de la mezernița- slaughterhouse și m-am tocmi cu el și mi-a făcut toată instalația după cum i-am desenat-o pe foaie și l-am plătit în răchie, o sută și cincizeci de litri – răchie din prună și din ciorovețe de tot felul din piață. Acum m-am displătit și-i cazanul meu.

- Bună treabă, brato!
Tonăs l-a pofțit la o masă din căsuță și a slobozit răchie dintr-un butoi mare

cu pipă de lemn pe care oltenii o numesc canea iară în Ardeal îi zice pipă sau șaitău, iar bănățenii din Făget îi spun slăvină.

- Și aiaste slăvine le fac singur că mă pricep la pintărit și la dogărit, că am lucră la via grofului Bohuș din Șiria.

- Lasă că și io am pintărit în Podgorie și cunosc cum se fac doage și pipe la vas.

- Uite am și sfărtaie tot din lemn de zece litri și am mai făcut rost de un grădăltor de-i zice alcohol thermometer. Cu greu am făcut rost de el de la niște ortaci de-a lui covaciul-foreman de la mezerniță, aceia îl aveau de pe vremea când era slobod să faci răchie, așa că acum știu exact cum să opresc, când să rup și să dau drumul la boastă în groapă. Asta mă ajută să fac și răchie prăfripită sau dublu întoarsă de șazececi și șapte de grade, atât o las să curgă la cazan în sfărtaul de lemn că mai scade în butoi vreo două-trei grade când să răcește și ajunge la șazececi și cinci ca pălincă sau ginars, cum zic moroșenii.

- Asta trăbă, brato, că-i faină!
- Stai numa' să-ți dau să vezi cum îi!

Tonăs a apucat două țoiuri din mai multe pe care le avea pe un stelaj, nu departe de masă, s-a dus la un butoiăș de vreo optzeci de litri și a slobozit slăvină în țoiuri și le-a adus pe tavă la masă. Todor a ridicat cincizeca în lumina care venea pe ferestruța colibei și a privit cu atenție culoarea galben-pai a țuicii și a sorbit cu sorbitură agale și pe dată i s-a umplut gura și nările de mireasma parfumată de căisă, care se mai cheamă măgdălană, o bunață!

- Băi, brato, da' dumne'tale ai făcut o minune de pălincă, așa ceva rar găsești! Tonăs îl privește cu aer de general care taman a câștigat o bătălie, învârte țoiul în palmă să-l simtă. Îi spune cum capătă gust, aromă și culoare de la butoiul din lemn cu doage din dud amestecate cu din acelea de stejar – stejarul dă asprimea gustului, dudul dă culoare și ține parfulum în bună stare.

- Acum să știi că nu dau eu la beute din asta, am din aialaltă, nu-i rea, dar o fac din ce poame vin la rând în piață și nici nu o frig dublu-ntoarsă, o las băubilă, îi și mai lezne, mai ieftină, și-i la treizeci și patru de grade.

Oricum e răchie de poame, curată, nu așa cum fac mulți acum, că acum de când cu prohibiționul tăta lumea vrea să beie, 'na-înte vreme, când am venit noi la America nu era așa o bolunzală, acum au căzănele mici și fac rachiu din orice, am auzit că și din prăjituri și dulcetuuri din gunoaie, din medical alcohol, nu mai spun, ba astă iarnă la apotica-drugstore s-a dat ceva împotriva guturaiului sau troană, un fel de ceva tărie la sticlă ca să sârvești cu ceva inhalation de ceai, da' bețâcii și negrii cu alte nații de vândrălăi și bate-poduri, alta aveau ei de gând cu sticlăle alea, și nu numai ei, dar și oameni cumiști s-au așezat la coadă la apăica-drugstore de la cinci dimineața în gerul Bobotezei ca să capete uieguțe din acelea.

- Acum cred că bețâcii din Radna de la Vultur Negru – Pătru Cocolic ăl Tânăr, Pătru Cocolic ăl Bătrîn, moș Golomoz, a lu' Blegea și Trăilă Marcu, să bucură ei tare mult că au aicea ceva țâță de supt.

(fragment de roman)

Jurnalul despărțirilor (19)

Paul Eugen BANCIU

În una dintre cărțile lui, de vreo 450 de pagini, Paul Brunton încerca să-și apropie conaționalii, care tocmai pierduseră o colonie, India, precum și întreaga gândire europeană-americană de spiritualitatea orientală, de modul în care practicantul yoga, cu toate variantele existente în Extremul Orient, reușește să se detașeze de limitele raționalului, prin câteva demonstrații prolixo, ce nu aduc mai aproape în niciun fel cele două tipuri de civilizații. Cine reușește să ducă până la capăt cartea, și are ceva noțiuni de fiziologie umană și de filozofie, o va cataloga în rândul celor ce fac apologia unui solipsism *sui-generis*, unde creierul, cu carapacea lui de os, devine un obiect din realitate, iar gândirea, deci produsul acestui organ, e văzută ca un fel de emanație exterioară ființei, de proveniență universală. Comunicări difuze trăiesc mai toți oamenii, fără ca de pe urma lor să intre în vreun calendar religios și să devină, astfel, pentru alții, ei înșiși obiecte de cult.

Poate că noi, în nebunia raporturilor cauză-efect, nu suntem capabili să trecem dincolo de barierele unui raționalism rigid, pe care ei au reușit cu suplețea felului de a gândi (poate nu e cuvântul potrivit, de vreme ce însăși gândirea e privită ca fiind un obiect straniu, greu de așezat în vreo eprubetă europeană) să și-l apropie, să-l primească în sinele lor, ce ni se relevă mult mai complex decât al omului de aici sau de peste Ocean, să-l plieze propriilor reguli de viață, de supraviețuire în condițiile unui teritoriu aflat mereu în fața unor mari cataclisme naturale, în mare parte arid. Uneori, din cele citite fie din beletristica japoneză, altminteri de prim rang, fie din cărțile de spiritualitate filozofică perfect întrepătrunse pentru a include în preceptele lor și morala, și etica, și estetica specifică, pe care noi le-am privit și încă le socotim extrem de dure (de multe ori, receptarea culturii respective, cea extrem-orientală, rezumându-se la filmele cu Jacky Chan sau Bruce Lee), fără a trece, a putea face efortul de a ne depăși condiția de eroi mitologici greci sau romani, de „super”-ceva căruia i se par ridicole temenelele de la simplele întâlniri dintre doi străini cu un localnic.

Ba mai mult decât atât, se fac ciudate paralele între rigoarea regulilor lor de viață, venite, la japonezi, din vremea shogunatului, care seamănă, să zicem, cu războiul celor două roze, de pe arhipelagul de la celălalt capăt al Eurasiei, din care facem și noi parte, în mică măsură, doar pentru că și într-un capăt de supercontinent, și în celălalt s-a vărsat mereu enorm de mult sânge, datorat unor arme diferite. Așa cum nici Europa, deși turcii s-au oprit la porțile Vienei, n-a renunțat la formele săbiilor lor pentru a prelua iataganul. O apropiere a celor două tipuri de spiritualitate se va realiza, dacă nu s-a și făcut parțial, nu prin preluarea tehnicilor yoga, în care euro-americanul vede un fel de exercițiu de control, de autocontrol, dirijate rațional și devenite metode de relaxare psihică, ci ca o pânză freatică, cum se întâmplă deja, fără să știm, de când India a devenit vârful tehnologiilor IT, cu o mână de lucru foarte ieftină, dar cu reguli de viață mult peste ceea ce poate imagina un european mândru de sorgintea lui germanică sau franceză ori saxonă, ce vede doar mizeria masei de cerșetori (acolo, ci-team, la 50 de ani, bărbatul renunță la familia sa și se dedică spiritului, trăind poa-

te la limita subzistenței până când cenușa îi va fi aruncată în Gange); o masă de un miliard și trei sute de milioane de oameni, care, alături de alt miliard și aproape jumătate de chinezi, separați de subcontinentul indian prin munții Himalaya și deșertul Gobi – și el straniu pentru noi, prin credințele numeroaselor triburi (să le zicem așa) de tătari, care-n istoria nu prea îndepărtată au cucerit Europa, Asia Mică, India, Pakistanul de astăzi ș.a. – fac la un loc jumătate din populația globului, dacă-i punem la socoteală și pe japonezi, singaporezi, melanezieni, micronezieni, thailandezi, filipinezi... cei din urmă, e drept, trecuți în mare parte la islam.

Dar noi în mândria noastră deja desuetă, ne continuăm jocul de-a „marele imperiu rațional... cu CERN-uri și concernuri menite să demonstreze celorlalți, adică miliardelor respective de oameni de la celălalt capăt al lumii, că niște formule ne-au indicat prezența, undeva în submateria invizibilă și pentru cele mai performante aparate de mărit, a unei particule dincolo de care totul se rezumă la vibrația, poate chiar muzicală (că doar Pitagora a fost prin ținuturile Indiei), zisă a lui Dumnezeu, Higgs, ca să i se spună cumva.

Și asta pentru că noi nu putem pricepe, concepe chiar că nu totul trebuie să aibă un nume și să se supună, în infinita sa micime, invizibilă și nedetectabilă pentru minunata noastră logică ce exclude din capul locului orice intruziune a unei spiritualități de altă natură.

Cartea lui Brunton nu reușește decât să îndepărteze supraparaționala noastră configurație ADN-ică de spiritualitatea orientală, încercată de el ani la rând, înțeleasă, dar explicată în termenii noștri, ca un fel de traducere literală a unor înscrisuri de hieroglifă de pe pereții templelor de la Abu-Simbel, care-ți povestesc biruințele faraonilor, marile lor fapte dintr-o viață pământească, dar nimic despre trecerea lor într-o supraviețuire veșnică promisă de zeii de atunci. Orientul rămâne încă o necunoscută, chiar și pentru unii mai inițiați, cu toate aparaturile suprasofisticate ale vremilor noastre, pe care ei, acolo, le-au realizat deja, fără a face tapaj enorm din asta, ci lăsându-ne cu figurile înțepenite de modul în care reușesc să-și controleze spiritul, să-l apropie firesc de logica umană universală, să scoată cărți pentru lectorul european, poate necitite la ei, sau filme care să se așeze în rând cu vedetele hollywoodiene, pentru uzul nostru și gusturile noastre, în care ființa umană e o entitate cu drepturi nelimitate și obligații numărabile.

Dacă ar trăi acum, Brunton și-ar retrage poate o parte din afirmații, deși ar rămâne la convingerile lui, dobândite alături de niște spirite aparte, dar ar prefera să privească doar cu un alt fel de detașare, nu superioară, pentru că un om trecut prin filtrele spiritualității orientale nu poate avea acest sentiment, ci tăcut, ca un adevărat om aflat în contact cu marele univers, către Mallorca, Broadway, Paris, ori spre pustiu straniu al Arizonei, spre plajele din Dubai sau cele mai ieftine, grecești, spre o mulțime dezgolită de orice sfânt, de orice moralitate, minunându-se de o estetică ieșită din limitele vreunei continuități spirituale măcar de sorginte europeană, de lipsa acută a unei axiologii, atât de dragă cândva raționalismului de pe continent și nu numai. Concluzionând, poate, am putea spune că efortul său a fost, ca și al multor alora, doar particular, și că va mai trece mult până când omul va reuși să treacă dincolo de speculații.

Zmeu, de Delia Corban

Jurnal de familie

19

Pia BRÎNZEU

8 august 1965. Tata vorbește la telefon. Repetă preocupat: – Intuiția. Intuiția se va pierde cu totul și atunci? Ce se va întâmpla oare?

– Tu ce crezi despre chirurși? mi se adresează mie peste o oră. Ar putea fi și chirurgii filozofi?

– Nicidecum, sar eu cu răspunsul prompt și atotștiutor. Doar taie și scot, concret și la obiect. Dacă s-ar lăsa atrași pe teritorii abstracte, dincolo de hărțile anatomiei, ar înfige bisturiul unde nu trebuie.

– Nu ai dreptate. Și intuiția lor? Se pierde încet, încet, din cauza tehnologizării tot mai avansate a medicinei. Până acum intuiția ajută medicul să lege toate detaliile pe care le observa datorită experienței sale. Mă tem că se va ajunge atât de departe încât nici nu va mai fi nevoie să vezi pacientul. Măinile celui care consultă vor fi înlocuite de aparate. Iar tehnologia va anula intuiția. Va câștiga medicul, va câștiga pacientul? Greu de spus. Așa crede și profesorul meu, René Leriche, într-una din cărțile lui, intitulată chiar *Filozofia chirurgiei*. Era frământat de viitorul diferit al chirurgiei, unde totul se va reduce la aparatură și nu ar mai fi loc pentru ceea ce nu pare imediat relevant din punct de vedere pragmatic. Dacă pentru Aristotel existau trei filozofii de bază (matematica, fizica și teologia), de ce să nu adăugăm și chirurgia? Ea ar putea răspunde unor întrebări importante legate de viață și moarte, durere și suferință.

În plus, omul nu e doar un mecanism fiziologic. El gândește, speră, se teme. Aparatele nu pot înlocui o privire plină de încurajare, un cuvânt delicat, un gest uman pe care pacientul le așteaptă de la medicul său, înainte sau după ce a fost întins pe masa de operație pentru a i se scoate o parte din trup. Este o relație cu totul deosebită, ce trebuie salvată în modernitate. Nu e doar carnea care îl doare pe bolnav, este și sufletul în căutare de ajutor. „Chirurgia riscă să își piardă adâncimile, iar medicii să se înstrăineze de bolnavi”, spunea Leriche.

Tehnica va deveni un zid despărțitor. Cine poartă răspunderea dacă se robotizează chirurgia? Medicul sau mașina? Iar respectul față de bolnav? Va mai exista el? Deja înainte de război spitalele erau anti-umane. Corpurile bolnave culcate în prea mare apropiere unele de altele, lipsa intimității, indecența unui vecin de pat sau moartea privită cu prea mare indiferență de cei care te îngrijesc, nu sunt toate deprimante? Iar dincolo de ele se cuibărește frica. O frică uriașă de durere, de moarte, de a-ți pierde o parte din corp. Iată ce-i chinuie pe toți pacienții. Are timp medicul de toate îngrijorările lor? Chiar dacă nu i se cere prea mult – doar un cuvânt sau un zâmbet liniștitor –, poate că nu are timpul și dispoziția să le ofere.

În plus, se mai adaugă ceva. Ca și Leriche, tata e împotriva celui mai recent principiu bioetic: respectul față de autonomia pacientului. Conform acestui principiu, bolnavul e independent, doar el decide ce trebuie făcut și se poate opune la oricare dintre hotărârile medicului. Așa se întâmplă în unele țări, cum ar fi Turcia bunăoară, unde medicul este limitat prin lege. Nimic fără aprobarea bolnavului. Dar cum poate bolnavul cunoaște toate detaliile unei evoluții postoperatorii? Sau care ar fi urmările intervenției peste o săptămână, o lună, un an? Chirurgul trebuie să fie liber să-și urmeze intuiția. Și atunci tehnica mai ajută la ceva? Da, dacă nu anulează ceea ce medicul, după ani de experiență, simte acolo, în subteranele minții și ale inimii. Și dacă nu îl oprește să-și manifeste personalitatea în sala de operație: unii chirurși sunt eleganți și liniștiți, alții talentați ca un magician, dar vorbăreți sau puși pe ceartă. Nu e destul că anestezia a suprimat total contribuția pacienților?

picătura de cucută

Zmeu, de Adriana Lucaciu

20

O întâmplare de nepovestit

Robert ȘERBAN

Știi, se zice că înainte să dai colțul îți vezi rapid toată viața, de când erai mic și până în ultima clipă. E, când te îneci, filmul vieții nu-ți rulează. Nimic, nimic! Probabil că, sub apă, mintea e prea ocupată să-ți găsească ceva de care să te agăți și nu-i arde de proiectat blockbustere. Îți spun sigur asta, era să mă înec de patru ori. Niciodată, dar nici măcar o dată, n-am văzut vreo secvență de film.

Daniel a privit cum frumusețea din barcă zâmbește. A continuat să vâslească. O fluierase scurt, de două ori, și ea se opri din înot. Tăia apa ca o torpilă și trecuse bine de geamandură, putea să-i zică vreo două ori putea chiar s-o amendeze, dar nu la amendă îi stătea lui capul. Văzuse pe plajă, în anii de când lucra ca salvamar, bunăciunile de pe lume, de toate națiile și culorile, bronzate sau albe ca pasta de dinți, pălugi cu picioarele ca niște tentacule, aerodinamice ca niște rechini, dar o femeie

mai frumoasă decât cea care-i sta la pupa bărcii nu. Nu, nu.

E un curent puternic în zona aia în care erai, bine că te-ai oprit. Oricum, te-aș fi ajuns... Mai sunt care nu se opresc indiferent cât i-ai fluiera și cât i-ai striga, mai ales tinerii. Se cred șmecheri, se cred campioni. Sunt pline burțile guvizilor de campioni ca ei... Femeia a zâmbit iarăși, s-a aplecat puțin spre stânga și apoi și-a lăsat mâna în apă. Cu stropii de pe degete și-a umezit buzele. Daniel a rămas câteva clipe cu vâslele în aer, a tras aer în piept și a continuat să scoată barca spre larg. Sper că n-ai rău de mare. Mergem puțin mai încolo, apa își schimbă continuu culoarea, e o splendoare, merită văzut. Vrei? Da? Să știi că tăcerea e acceptare, eu așa am aflat.

Nu știa ce să facă, fiindcă nici prin cap nu-i trecea să o ia cu ori te..., ori te dai jos. Malul nu se mai zărea, iar ramele continuau să lovească apa de parcă salvamarul și-ar fi căutat cuvintele prin ea. Deodată, femeia s-a ridicat și a sărit în mare. Daniel a zâmbit, s-a oprit din vâslit și s-a ridicat și el în picioare, așteptând. Doar că la suprafață n-au mai apărut decât, pentru o clipă, depărtate, vârfulurile unei cozi de pește.

O statuie cu Marx (2)

Radu Pavel GHEO

Da, asta-i Buna-Veste, noul Crez
Întru care vă reasc și vă botez
În numele lui Marx și Lenin și Stalin
Acum și-n vecii vecilor și pururea Amin!
(A. Toma, „Adevăr zic vouă“)

Nu știu alții cum sînt, dar mie statuia de patru metri și jumătate a lui Marx, instalată anul acesta în Trier, mi-a amintit imediat de monumentalismul festiv al epocii comuniste. Lenin, Stalin, Marx, mai rar Engels, au avut zeci, sute de reprezentări similare – ca dimensiune și concepție – în Europa de Est, după Cortina de Fier. În Europa Occidentală, însă, astfel de reprezentări monumentale sînt, după știința mea, destul de rare. De obicei ele sînt dedicate unor divinități (cum erau statuile zeilor greco-romani din Antichitate), unor eroi legendari sau unor personaje simbolice. Și mai există, e drept, pe întinsul planetei nenumărate statui gigantice ale unor personaje istorice definitorii pentru o țară, o epocă, un teritoriu, de la faimosul memorial american de pe Mount Rushmore pînă la Hermannndenkmal din Germania, monument închinat șefului de trib cherusc Arminius, cel care i-a înfrînt pe romani în secolul întii d.Hr. și a păstrat astfel independența triburilor germanice de dincolo de Rin. Sau, de ce nu, pînă la statuia ecvestră a lui Ștefan cel Mare de la Podu Înalt: aproape șapte metri cu tot cu cal.

În general, însă, cum e de la sine înțeles, astfel de reprezentări istorice preamăresc o figură ori o faptă glorioasă (sigur, dintr-o anumită perspectivă, a celor care își revendică triumfal acel personaj și faptele sale). Așadar, care vor fi fost triumfurile istorice ale lui Karl Marx, de a binemeritat o asemenea reprezentare realist-socialistă, bașca prezența la inaugurare a președintelui Comisiei Europene, domnul Jean-Claude Juncker? Care e moștenirea sa istorică – nu din perspectiva Republicii Populare Chineze, de unde a venit statuia-cadou, ci din cea europeană, adică a spațiului unde comunismul a lăsat în urmă munți de cadavre, a cufundat în sărăcie o bună bucată din continent și a distrus fibra morală a cîtorva națiuni? (Nu că pe restul planetei ar fi făcut altceva.) De ce era nevoie de un fel de Marx Păsări-Lăți-Lungilă, mare cît ziua de post, aici, în inima capitalismului biruitor?

În discursul său de la statuie, domnul Juncker l-a exonerat pe Karl Marx de crimele comise de unii și de alții dintr-o interpretare voit greșită a gândirii sale. L-a delimitat, cum ar veni, pe gînditorul vizionar – sau, cum spunea Domnia Sa, „un filozof care a gîndit în viitor și a avut aspirații creative“ – de construcțiile totalitare bazate pe concepțiile și ideile sale sociale. Să zicem că se poate și așa. Să presupunem că nu există o conexiune directă între aspirațiile creative ale lui Marx și regimurile criminale ce și l-au luat drept portdrapel, rostogolindu-i ideile pe nemestecate. Dar dacă Marx nu poartă vina pentru comunism, al doilea mare flagel al secolului al XX-lea, atunci ce rămîne din personalitatea sa? Care e relevanța lui istorică?

O fi fost un gînditor de excepție – căci nu îmi permit să-mi dau cu părerea, de vreme ce nu i-am citit opera capitală, *Capitalul*. M-am limitat doar la *Manifestul Partidului Comunist*, care mi s-a părut un text teribilist, pe alocuri alunecos, foarte propagandistic, oricum depășit și, la o adică, periculos – sigur, dacă e interpretat „greșit“, dar cum de n-a fost interpretat altfel decît greșit vreme de un secol și mai bine? De dragul discuției, să acceptăm că unora li se poate părea un gînditor remarcabil, care a marcat istoria gîndirii universale prin viziunea lui umanistă – lăsînd la o parte comunismul. Ori prin viziunea lui nu chiar atît de umanistă, uneori chiar rasistă și un pic antisemită, deși aici contextul naționalist din secolul al XIX-lea i-ar putea oferi o jumătate de scuză pînă și lui, internaționalistului prin definiție. Doar Marx însuși a scris cîndva, probabil la nervi, că „popoarele slave sînt niște gunoaie etnice“. Sau, altundeva, sentențios: „Clasele și rasele care sînt prea slabe pentru a face față noilor condiții de existență vor fi înfrînte“ (apud Andrei Pleșu, „O statuie bîntuie lumea: Karl Marx“, în *Dilema veche*, nr. 743, 17-23 mai 2018).

Fie și așa: cu toate micile sale derapaje rasiste, va fi fost el totuși un Aristotel, un Spinoza, Kant, un Hegel, un Schopenhauer al proletariatului? Nu știu, nu mă pot pronunța, dar poate că nici nu contează. La urma urmei, cîți filozofi sau gînditori ai lumii au statui acromegalice, de patru-cinci metri?

Nu, teoreticianul pur Karl Marx nu ar fi ajuns niciodată o statuie de asemenea statură – nici măcar la el acasă. Altceva transmite megalitul îmbrăcat din Trier. Marx a fost și rămîne important pentru istoria omenirii prin doctrina comunistă și regimurile politice instaurate sub egida ei, adică exact pentru ceea ce domnul Juncker îi nega diplomatic și cam stîngaci. A explicat-o foarte bine politologul Sorin Ioniță într-un text apărut *online*: „Numai că dacă n-ar fi fost regimurile politice care l-au revendicat ulterior, el rămînea doar un alt scriitor german cam greoi, impenetrabil, din secolul XIX, cum sînt destui – de care Juncker n-ar fi auzit și la a căror statuie n-ar fi depus omagiile. Carisma saturniană a marxismului vine din ce au făcut marxistii pe urmele lui Marx-agitatorul, nu din scrierile seminarizabile ale autorului. Profet, cum zic unii, o fi fost, doar că profețiile lui «științifice» s-au cam infirmat în realitate“ („Un pipi de protest pe junckerul Marx“, pe *site*-ul contributors.ro, 7 mai 2018).

Așadar, rămîne să ne hotărîm, eventual laolaltă cu domnul Juncker. Dacă acceptăm să îl judecăm pe Karl Marx limitîndu-se la scrierile lui și importanța lor în domeniul filosofiei economico-sociale, ignorînd impactul pe care l-a avut prin opera „pretențiilor săi urmași“, atunci monumentalizarea lui cred că s-ar putea limita la un bust micuț pe holul vreunei universități germane. Dacă luăm totuși în calcul copleșitoarea relevanță pe care a avut-o în istoria secolului al XX-lea – care, orice s-ar zice, nu poate fi evaluată nicidecum fără a ține cont de comunism și de influența marxismului asupra istoriei globale –, atunci, date fiind rezultatele dezastruoase ale doctrinei propovăduite de filosoful ce s-a dorit profet al vremurilor noi, nu-l onorăm cum se cuvine doar cu o statuie de cinci metri. O țepușă înfiptă undeva în mormîntul acestuia ar fi mai nimerită, pentru ca, într-un final, stafia marxistă să nu mai umble prin Europa.

Din această dilemă nu putem ieși. *Dixit*.

play

Istorii florentine

Dana PERCEC

1492. Unul din anii de răscruce pentru Europa. La câțiva ani după ce, în Răsărit, Bizanțul cade în mâna păgânilor, în Apus, Regii catolici finalizează Reconquista și îi alungă pe mauri definitiv din Spania. Cristofor Columb pornește într-o expediție comercială și descoperă America. Un meteorit uriaș cade în inima bătrânului continent, băgând spaima în oameni, care încă mai cred că sfârșitul lumii e aproape. Evreii sunt expulzați din Spania și Sicilia. Iar Papa Borgia este ales de conclav, al 214-lea urmaș al Sfântului Petru și al doilea papă din acest neam catalan.

Despre familia Borgia s-au scris cel puțin 60 de romane, piese de teatru, operete și biografii, autori dintre cei mai celebri întrecându-se să capteze ceva din terifianta ei reputație, începând cu Victor Hugo sau Alexandre Dumas Tatăl, pe la 1840, și terminând cu Mario Puzo, creatorul unei saga italiene cel puțin la fel de infame, *Nașul*. Sarah Dunant revine anul acesta în Raftul Denisei cu o continuare a poveștii Renașterii italiene spuse prin ochii unor femei. După *Nașterea lui Venus* (2003) și *În compania curtezanei* (2006), scriitoarea britanică închină clanului Borgia un duet: *Sânge și splendoare* (2013) și, acum, *În numele familiei*¹. Mai ales acest din urmă roman se înscrie în voga – nu lipsită de teme – a revizionismului istoric. După secole în care memoria colectivă a restituit-o pe fiica papei ca pe una din cele mai hulite criminale, Sarah Dunant ne aruncă mânușa: *being* Lucrezia Borgia. Cum era să fii copilul cuiva care depusese jurământ de celibat, deci care te condamna la statutul oficial de bastardă? Cum era să fii măritată de trei ori de acest tată iubitor, dar și nemilos, fără ca, măcar o dată, să ai un cuvânt de spus? Cum era să știi că soțul, pe care ai învățat să-l iubești, a fost eliminat atunci când o alianță matrimonială mai convenabilă s-a ivit la orizont? Cum era să-ți lași fiul de numai un an în grija curtenilor pentru a pleca departe, ca să fii loială altei familii și, posibil, mamă altor copii? Cum era să-ți vezi pruncul murind la naștere?

Dacă aceste speculații pot fi lansate despre cele mai multe femei ale veacurilor de mijloc, Sarah Dunant face o minuțioasă muncă de documentare, reconstituind din scrisori private ale membrilor unor familii italiene de vază, precum și din corespondența diplomatică oficială, viața fulgurantă a copiilor papei Borgia, Lucrezia în primul rând, dar și Cesare, cardinalul răspopit, ajuns general de oști. Amândoi au fost receptați de contemporani și transmiși posterității ca niște monștri depravați. Ambiția și cruzimea fratelui erau egale de poftele trupești nestăpânite ale surorii, toate acestea girate de păcatele părintelui, unul dintre cei mai corupți și mai războinici pontifi, care a adus la Roma din Spania natală rețeta unei otrăvi imbatata-

bile, cu nume amăgitor, *la cantarella*, și o compoziție macabră – arsenic și măruntaie de porc putrezite.

Pentru Sarah Dunant, însă, toate acestea sunt niște mituri, în spatele cărora se ascund oameni. Cesare, frumos, tânăr și impulsiv, urmărește cu ochi de șoim harta ca o tablă de șah a Italiei fărâmițate în zeci de principate minuscule și își dorește o țară care, doar unificată, poate fi suficient de puternică să ridice capul în fața unor rivali precum Franța. Proiectul lui, urât atunci pentru că Borgia nu erau decât niște venetici, va deveni marele vis al Risorgimento-ului în secolul al XIX-lea. Lucrezia, împinsă în joc de orgoliul patern, trebuie să lupte singură împotriva prejudecăților celor din jur, prejudecăți care o vizează pe ea, ca femeie frumoasă, și pe familia în care s-a născut. Aparent copilăroasă și petrecăreață, ducea poartă în suflet mari tristeți și luptă pentru supraviețuire cu forța și inteligența unui diplomat de carieră. Chiar și papa este umanizat, Sarah Dunant prezentându-l ca pe un bărbat cu constituția și gusturile unui om de la țară, mare amator de sardine și de umor frust.

Celor trei le ține piept un alt personaj istoric, și el neînțeles și controversat, deși fără patimile ascunse de clanul Borgia – Niccolò Machiavelli. Ca secretar al gonfalonierului florentin, Machiavelli îl întâlnește pe Cesare în timpul campaniei militare fulger pe care acesta o pornește pentru a-și însuși câteva cetăți din centrul Italiei. Între cei doi se naște o prietenie ciudată și incomodă: diplomatul este intrigat de imprevizibilitatea ducelui, iar fiul papei apreciază onestitatea cu care florentinul îl privește în ochi. „Care dintre noi va rămâne în istorie, mă întreb. [...] Statuia voastră, sau statul meu?”, îl face autoarea pe Cesare Borgia să se întrebe, punctând astfel ipoteza că modelul principelui ale cărui scopuri scuza mijloacele a fost nimeni altul decât tânărul Borgia. În spiritul unei filosofii actuale a managementului reputației, această lecătură a *Principelui* – pe care Machiavelli o va scrie la un deceniu de la evenimentele cărții și la șase ani de la moartea ducelui – ni-l aduce mai aproape pe geniul gândirii politice moderne.

De fapt, tocmai în această apropiere stă meritul principal al romanelor istorice marca Sarah Dunant. În locul unei galerii de figuri de ceară, personajele ei sunt vii, în sensul cel mai fiziologic al termenului. Prezența lor fizică este dublată de aglomerația de culori, mirosuri și gusturi redate neașteptat de convingător, care completează *un tableau vivant* al Italiei la fine de Quattrocento, ce se zbate între războaie civile, epidemii de friguri sau procesiuni religioase isterice și arta unui Michelangelo, proiectele de arhitectură ale unui Leonardo ori versurile unui Pietro Bembo.

Sarah Dunant, *În numele familiei*, București, Humanitas Fiction, 2018, 459 p., traducere din engleză și note de Irina Bojin.

Zmeu, de Dacian Andoni

Dr. Schmidt

Adriana CÂRCU

Stau în sala de așteptare încercând să deslușesc cuvintele cărții pe care o țin în mână, dar neliniștea crescândă, pe care o simt înaintea fiecărui control, nu-mi dă pace. Sunt programată pentru ora 11. Dr. Schmidt mă salută cu obișnuita-i cordialitate, iar eu simt cum trăsăturile mi se destind pe loc într-un zâmbet. Acum 7 ani, când am pășit pentru prima dată în cabinetul său pentru un control de rutină, viața mea avea să-și schimbe cursul într-un singur minut. Trezită din narcoză, am auzit atunci, printre păcăniturile înfundate ale sondei de biopsie, cuvintele fatidice: „nu putem decât să sperăm că este benignă”. Mai târziu, în sala de așteptare, doctorul mi-a comunicat că mă așteaptă o serie întreagă de examinări și că, după părerea lui, mă aflu cu puțin înainte de foarte târziu. Așa a și fost. Iar tot ce a urmat timp de 33 de zile nu a făcut decât să confirme, treptat, diagnosticul inițial. Exista salvare. Am fost salvată.

Un an mai târziu, la primul control post-operatoriu, privind în computer ca într-un glob de cristal, Dr. Schmidt spunea dând din cap: „Văd aici că ați avut o experiență dură, Frau Carcu. Extrem de dură. Mă bucur că sunteți din nou sănătoasă.” Ceva din tonul vocii lui mi-a spus atunci că dr. Schmidt e altfel. Nu mai omenos, pentru că profunda omenie îi caracterizează pe toți doctorii din Germania, dar cumva, mai simțitor.

Anii au trecut, iar acum mă aflu din nou pe masa de examinare, la un control de rutină, temătoare ca întotdeauna. În timp ce-mi căuta vena, dr. Schmidt m-a întrebat ce semnificație avea bentița aurie pe care o port la încheietură. I-am răspuns că am primit-o cadou împreună cu un buchet de ghiociei la lansarea ultimului meu volum și că mi-am promis s-o port, ca un memento, până se va destrăma singură. În timp ce-mi aplica narcoticul, doctorul a mai vrut să știe despre ce e vorba în cartea mea. Ușor moleșită i-am răspuns că este vorba despre acele momente perfecte, pe care de cele mai multe ori nu le trăim conștienți, și pe care le identificăm atunci când, așezate în memorie, ele emană o radiație aurie. Și am adormit.

„Nu vă faceți nicio grijă, Frau Carcu, totul e în ordine”, au fost cuvintele pe care le-am auzit apoi, ca prin pânză, în timp ce mă trezeam. Mai mult, tonul lor îmi indica lipsa pericolului. Mai târziu, în sala de recuperare, în

timp ce încercam să deslușesc aceleași cuvinte din aceeași carte, dr. Schmidt s-a apropiat de mine și mi-a spus: „După dumneavoastră a urmat un pacient care este clarinetist în orchestra filarmonică din Heidelberg. Cu siguranță că este o întâmplare, dar lucrul acesta, împreună cu cele cele aflate despre firul acela auriu din cartea dumneavoastră, mi-au adus în memorie un moment din propria mea existență: mă aflu în Africa, soarele se scufunda dincolo de dealurile din zare iar eu ascultam adagioul din concertul pentru clarinet al lui Mozart. Acela a fost un moment auriu, pe care mi-l amintesc și azi foarte bine.” Și ochii doctorului Schmidt s-au umplut de lacrimi. Copleșită de emoția momentului și de buimăceala post-anestezică, am îngăimat ceva politicos și mi-am abătut privirea, ca să nu-l stânjenesc. Două zile mai târziu am lăsat volumul *Golden* la recepția cabinetului, cu dedicația: *Für Dr. Schmidt, in Dankbarkeit*.

Azi-dimineață m-am trezit cu un telefon. Dr. Schmidt luase, de bună-seamă, numărul din fișa mea medicală. Mi-a spus că citise cartea peste week-end și că ea l-a făcut să înțeleagă cât de important este să captăm în materie sensibilă momentele aurii ale existenței noastre. A făcut-o mult mai frumos decât în evocările mele. Au urmat multe cuvinte ce dădeau expresie simțirilor care de-acuma ne legau. Am uitat multe dintre ele. Îmi mai amintesc doar că atunci când, deplângând starea omenirii, mi-a zis că pentru a ne salva trebuie să teaurizăm cu grijă pepitele memoriei, i-am răspuns că este în firea noastră s-o facem și că, deci, pericolul nu este real. A urmat: *Sie sind eine großartige Frau!* În încheiere Dr. Schmidt mi-a comunicat cum că joi seara în aula Facultății de Muzică are loc un concert în care se va cânta Beethoven. I-am mulțumit și am pus telefonul jos.

Joi, mână de curiozitate, m-am dus la concert. Un concert de sonate beethoveniene, avându-l ca solist pe violonistul japonez Nobuhiko Asaeda. În cvartetul de coarde din partea a doua, Dr. Schmidt cânta la violoncel. Aflasem de pe net că face parte din orchestră, dar în timp ce-l ascultam m-am gândit că am în față un om care-și trăiește visele. După concert, când l-am întrebat unde găsește timp pentru muzică, mi-a răspuns că o face pentru sufletul său și pentru că, lipsit de muzică, n-ar putea practica medicina. La despărțire, în timp ce-i mulțumeam pentru invitație, Thomas Schmidt mi-a atins bentița aurie de la încheietura stângă și mi-a spus: „Să o purtați mereu!”

Continentalul gri

Cultura în subteranele Securității

Daniel Vighi,
Viorel Marineasa

Critica criticii

- Primește: Cpt. Bota Gheorghe
- Sursa: Arbore N.
- Data: 23 nov. 1959.

NOTA

În legătură cu atitudinea lui V. IANCU¹ față de critica ce s-a adus cursului său de istoria literaturii universale.

Luni 16 nov. 1959, a avut loc la Facultatea de Filologie cea de a doua ședință în legătură cu analiza cursului de istoria literaturii universale ținut de conf. V. IANCU. Această ședință avea ca scop - conform celor sugerate de tovarăsa APOSTOLESCU de la C.C. al P.M.R. -

facultății, care prezida ședința, a cerut înscrierea la cuvânt pentru discuții. A luat cuvântul sursa președintele comisiei de analiză, care a arătat justețea sugestiei de a se ține o nouă ședință, dându-se lui V. IANCU timp să examineze cu mai multă atenție conținutul referatului de analiză a cursului său. Scoțându-se în evidență marea deosebire dintre atitudinea lui V. IANCU din prima ședință, când a respins aproape toate criticile aduse și cea de acum, când acceptă toate observațiile, sursa arată că V. IANCU în prima ședință, se pare că a fost preocupat mai curând să ia atitudine negativă, decât să caute să înțeleagă lipsurile cursului și să-și dea seama de necesitatea de a le remedia. Explică aceasta prin impulsivitatea cu care V. IANCU reacționează față de ceea ce nu-i convine și prin subiectivitatea de care dă dovadă în aprecierea unor situații obiective, în care e vorba de propria lui persoană. Arată că, în prima ședință, V. IANCU, chiar dacă nu acceptă dintr-o dată obiecțiile ce i se aduseseră - și nici nu

După sursa a luat cuvântul lectorul IGNAȚIE BOCIORT, care a căutat să arate că el, chiar dacă nu totdeauna cu tactul necesar - a căutat în mai multe rânduri să-i arate lui V. IANCU că face în cursul său anumite greșeli, care acum, cu ocazia analizei ce s-a făcut acestui curs, s-au dovedit întemeiate. Se oferă să-i ajute lui V. IANCU să-și remedieze lipsurile din curs.

La sfârșit a luat cuvântul tov. decan I. STOICA, care l-a întrebat pe V. IANCU și i-a cerut să se exprime răspicat dacă își însușește în mod real criticile aduse - și nu face aceasta pentru a se pune la adăpost de unele neplăceri. V. IANCU declară că își însușește complect și fără rezerve toate criticile aduse și anunță că va ține lecții deschise la care să asiste oricine doarește tocmai cu problemele care au făcut obiectivul criticilor celor mai importante. Tov. STOICA s-a declarat mulțumit și a ridicat ședința.

După ședință, V. IANCU s-a exprimat că stătuse de vorbă înainte cu rectorul GH. TH. GHEORGHUI, care-l sfătuisă să accepte toate criticile, dar că de fapt și el era decis să le accepte.

Sursa: Arbore N.

Observații:

Nota este dată de agent în urma problemelor discutate legat de poziția lui VICTOR IANCU în ceea ce privește cursul său de literatura universală.

În continuare agentul a fost instruit în direcția stabilirii care va fi poziția lui V. IANCU în viitor față de lipsurile manifestate în cursul său.

Agentul a fost avertizat că în viitor nu este necesar ca el să fie cel mai hotărât în discuțiile care le poartă, în asemenea cazuri este bine să lase să-și spună părerea alte persoane. La fel s-a discutat cu agentul că în conținutul notei nu era cazul să redea întreaga expunere a sa.

Nota va fi predată în copie la Bir. I (tov. BOTOACĂ) și una la Biroul 6.

Cpt. Bota Gheorghe

Dosarul bate viața

Mr. Santo P.

10.05.68

„Pascal Anton”

Notă informativă

Sursa vă informează că în ziua de 1 Mai 1968, dimineața, cu ocazia adunării salariaților și studenților Universității pentru defilare, s-a asociat un grup de cadre didactice, compus din conferențiarul V. Iancu de la Fac. de filologie și încă doi asistenți de la aceeași facultate. Sursa s-a apropiat de grup tocmai când V. Iancu vorbea ceva despre zile vesale și zile triste. Când sursa s-a interesat despre ce este vorba, Iancu a spus următoarea glumă: Un evreu l-a întrebat pe rabin dacă îi este permis să aibă relații cu femeile și în zile de sărbătoare, la care rabinul i-a răspuns afirmativ, dar i-a atras atenția că fiind vorba de o sărbătoare tristă, nu are voie să se atingă de propria sa soție.

Sursa nu știe ce s-a discutat în grup înaintea venirii sale, dacă gluma lui Iancu i-a fost sugerată de 1 Mai sau de o altă temă de discuție.

10 mai 1968

A. Pascal

A fost plecat în 1969 în RFG și Austria la rude, cont(act)ând o serie de elem(ente) fugare.

Mr. Santo Petru
s. „Mureșan Dan”
d. 11.04.1968
c. „Universitate”

În legătură cu evenimentele interne și internaționale din ultimul timp, sursa a reținut doar un singur caz al prof. V. Iancu pe care sursa l-a mai semnalat în atitudini similare, și care cu ocazia conferinței ținute cu studenții și unele cadre didactice de către tovarăși din Comitetul Central a afirmat următoarele, într-o discuție cu prof. Ivănescu²:

„Discuțiile au fost «aranjate» și ele trădează faptul că conducerea se teme de reacțiunile eventuale ale studențimii – având în vedere precedentul din 1956 de la Timișoara. Au pus pe unii să adreseze întrebări la care să aibă prilej de a răspunde în așa fel încât să rezulte că la noi nu se va putea întâmpla un caz asemănător cu cele din Polonia și Cehoslovacia”.

Aspectele de mai sus au fost relatate sursei de către asistentul I. Crașovan³ care a asistat la discuția dintre prof. V. Iancu și G. Ivănescu.

Timișoara 11-IV-968

Ss indescifrabil

N.B.

Iancu V. este șeful catedrei de literatură universală, fost conduc. PNTJ, luat în evid. generală pt. acest fapt. A mai fost semnalat de multe ori cu atitudini de acest gen, notele fiind date în copie tov. Mr. Bota, în legătura căruia se află.

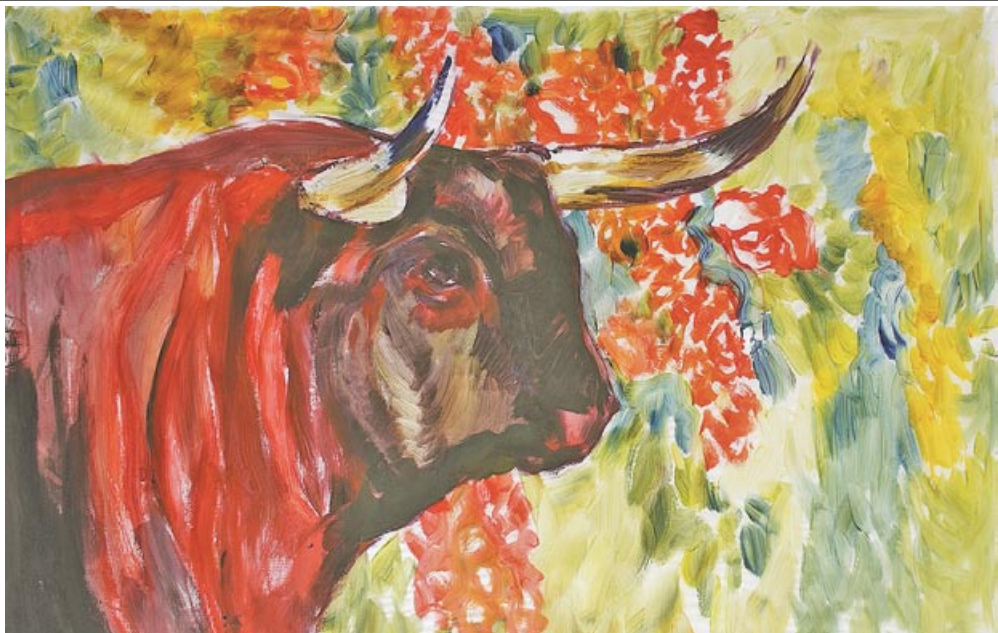
Notă la cap. IV

Ss indescifrabil

¹ Despre profesorul Victor Iancu am mai scris. Avea un doctorat strălucit în Estetică, luat în Germania, pe care instituțiile comuniste i l-au recunoscut târziu și cu fițe. Apropiat de Lucian Blaga, s-a numărat printre actorii principali ai Cercului Literar de la Sibiu. Adus la Institutul Pedagogic de 5 ani, Facultatea de Filologie, trebuia să însemne un plus de valoare pentru iminenta Universitate din Timișoara. Datorită trecutului său, prin acțiuni orchestrate ale Partidului, ale conducerii institutului și ale Securității, omul urma să fie înfricoșat și emasculat. Primul document este din 1959, iar următoarele – din 1968, presupusa perioadă a destinderii. Supravegherea nu a slăbit, deși V.I. se predase de mult timp. Cornel Ungureanu vorbește despre „un personaj absolut minunat”, și are dreptate. Unii foști studenți își amintesc de o anumită stare lăncedă a profesorului și a expunerilor. Pot zice (VM) că nu a fost deloc rău cursul despre marii tragici greci, doar că un pic lungit. Victor Iancu și-a redobândit aplombul când a fost lăsat să susțină un curs/ seminar facultativ despre filosofi/ esteticieni germani ai secolului al XIX-lea. Însă asta (prin 1965-1966) a durat foarte puțin. În scriptele Securității, V.I. e adesea confundat cu omonimul său din Baia Mare, mult mai tânăr, și el cu o carieră universitară, legat de Timișoara prin faptul că a publicat câteva cărți la o editură de aici.

² Gheorghe Ivănescu, lingvist cu vase conexiuni internaționale, specializat în romanistică; profesor la Universitatea din Timișoara în perioada 1962-1969.

³ Trebuie să fie vorba despre Dumitru „Mișu” Crașoveanu, discipol al profesorilor G.I. Tohăneanu și Gheorghe Ivănescu (altfel adverși, principal, dar și prin structură somatică), un grămatic cu un excepțional simț al limbii și cu o pedagogie menită să deștepte flerul naturilor timide.

Zmeu, de Gheorghe Fikl

să stabilească dacă V. IANCU, după două săptămâni de reflexiune de la prima ședință, și-a însușit observațiile critice făcute în referatul comisiei de analiză.

La cea de a doua ședință au luat parte membrii consiliului științific al facultății, membrii comisiei de analiză (cu excepția tov. ESTERA GORO-FRANKEL) și membrii colectivului catedrei de limba și literatura română.

Ședința nu a durat prea mult. S-a citit procesul verbal al ședinței precedente și s-a dat apoi cuvântul lui V. IANCU spre a-și fixa atitudinea față de observațiile din referatul de analiză a cursului. Numitul a început prin a arăta că în prima ședință nu a fost în măsură să ia o atitudine întemeiată față de criticile aduse cursului său, deoarece nu avusese decât 24 ore de studiere a referatului comisiei de analiză și nu putuse să pătrundă sensul exact și complet al observațiilor din acel referat. Acum însă, după două săptămâni de aprofundare a observațiilor și după discuțiile pe care le-a mai avut cu membrii comisiei de analiză, e în măsură să ia atitudine corespunzătoare față de lipsurile semnalate. După această introducere, a dat citire unui text în care arăta principalele critici ce s-au adus cursului său, exprimând totodată acceptarea complectă a acestor critici, precum și angajamentul de a-și revizui cursul în sensul cerut de observațiile comisiei de analiză.

După ce V. IANCU și-a terminat expunerea, tov. I. STOICA, decanul

ar fi fost corect să le accepte dacă nu era convins de justețea lor - ar fi putut adopta o altă atitudine decât aceea de a respinge atât de categoric cele mai multe din constatările comisiei care-i analizase cursul: ar fi putut adopta „îndoială” ca metodă filosofică pentru găsirea atitudinii juste față de problema pusă. Anume, ar fi trebuit să-și pună întrebarea dacă nu cumva cei trei membri ai comisiei de analiză au descoperit în cursul său lipsuri care trebuiesc examinate și înțelese și că deci este posibil ca el să se fi înșelat în modul de a înțelege și trata unele probleme ale cursului său. Atitudinea de „îndoială” față de justețea propriilor sale concepții și poziții l-ar fi ajutat foarte mult pe autorul cursului de a găsi atitudinea justă față de observațiile formulate de comisie. Ar fi putut arăta că, în principiu, el admite că observațiile comisiei de analiză pot fi juste, dar practic el încă nu-și poate da seama de acest lucru și cere să i se explice mai pe larg lipsurile semnalate spre a se putea convinge de sensul acestor lipsuri și de căile remedierii lor. În loc să adopte această atitudine, arată sursa, autorul cursului, lăsându-se depășit de propria subiectivitate, s-a grăbit să respingă observațiile, explicându-și concepțiile și pozițiile sale. Faptul că de la respingerea aproape fatală a observațiilor în prima ședință – adaugă sursa - autorul cursului trece astăzi la acceptarea fără rezerve a tuturor observațiilor, ar putea să dea naștere la îndoieli cu privire la sinceritatea acestei acceptări.

„Latinii Bizanțului”

Bogdan ȚĂRA

Încă nu s-au stins ecourile pe care cea mai recentă carte a profesorului și romanistului Alexandru Niculescu, intitulată *Creștinismul românesc: studii istorico-filologice*¹ și apărută la sfârșitul anului trecut, le-a produs în spațiul cultural, lingvistic, istoric și teologic autohton. Mărturie sunt mesele rotunde organizate cu ocazia lansării acestui volum și, mai ales, Premiul Special pentru anul 2017, acordat de Uniunea Scriitorilor din România.

Lucrarea abordează una dintre cele mai importante teme ale limbii și culturii românești, un subiect despre care cu greu se mai pot aduce informații noi pe baza cercetărilor deja făcute, însă un subiect care se află mereu în actualitate, deoarece se adresează fiecărei noi generații, dintr-o altă perspectivă. În cazul de față, este cartea unui învățat care a strâns, de-a lungul unei cariere impletite cu însăși viața Domniei Sale, un fond de cunoștințe asupra cărora a meditat în profunzime, până la conceperea unei *viziuni* proprii. La 90 de ani, Profesorul ne propune nu o cercetare bazată pe surse fundamentale noi, ci o sinteză orientată spre punerea dovezilor într-un context nou, unitar, care să primească un sens la scara istoriei. Textul se citește cu un interes special, care nu vine, cu prioritate, din ineditul informației, ci mai ales din cursivitatea expunerii, care împletește logic și firescul într-o narațiune ce atrage și convinge cititorul.

Autorul ciclului de lucrări dedicate *Individualității limbii române între limbile romanice* (I, 1965; II, 1978; III, 1999; IV, 2003) consideră această nouă contribuție ca fiind doar cel de-al V-lea volum al cunoscutelor serii de studii, deși importanța, implicațiile și amploarea temei tratate recomandă noua apariție editorială drept corolar al unei opere personale vaste, bogate în idei argumentate și în sugestii deschise reflecției.

Observațiile erudite ale profesorului Alexandru Niculescu sunt completate cu rezultatele cercetărilor asupra textelor românești vechi ale profesoarei Florica Dimitrescu și cu expertiza istorică a profesorului Adrian Niculescu. Încercând o ieșire din multiplele clișee mai mult sau mai puțin confirmate de lucrările anterioare, autorul are o seamă de intuiții remarcabile, privitoare la cauzalitatea proceselor istorice, lingvistice și culturale, pe fondul evoluției creștinismului la români. Pentru explicarea acestora, în știință nu există o ordine prestabilită: termeni ai limbii pot explica sursa unei influențe culturale, așa cum un eveniment istoric poate dovedi apariția unei religii (confesiuni) noi, iar un astfel de eveniment cultural major poate genera un șir de succesiuni istorice și de evoluții lingvistice.

Conținutul acestei lucrări de referință structurate în cinci mari capitole (*I. Orient și Occident creștin, II. Barbarii și creștinismul, III. Abba! Pater noster. Pater hēmōn. Oțce nād. Tatăl nostru, IV. Maria – Theotōkos, V. Addenda*) depășește tema anunțată în titlu. În primul capitol, analiza creștinismului din teritoriile locuite ulterior de români începe odată cu apariția lui în Antichitate, în mediile grecofone de la malul Pontului Euxin (sec. II-III) și din fosta provincie romană Dacia (sec. III-IV), înaintea formării românei ca limbă romanică: „A fost deci creștin [poporul], înainte de a-și defini o identitate de «român»!” (p. 25). Imaginii actuale a unui creștinism unitar, autorul îi opune o analiză în care subliniază diversitatea creștinismului ori-

ginar, diferit lingvistic (greacă vs latină), pătruns în epoci succesive (sec. II-III vs sec. III-IV) și în zone diferite (est vs vest). Acest creștinism, care „de la începuturi și până azi, a fost legat de Bizanț, prin sudul Dunării și Marea Neagră, păstrând întotdeauna o caracteristică rurală, populară, dar bine implantată în spiritualitate” (p. 15), s-a confruntat cu și, în mod paradoxal, a fost susținut de încreștinările ulterioare ale „barbarilor” migratori: goții și, mai ales, slavii, în nordul și în sudul Dunării, de-a lungul fluviului. Este discutat apoi, pe larg, șocul religios, cultural și lingvistic al contactului cu catolicismul prin intermediul Ungariei și Poloniei, cu toate complicațiile politice, sociale și etnice implicate.

Devenim, în timp, „singura comunitate latino-romano-fonă multietnică și multiculturală, care s-a născut și s-a dezvoltat «cu fața către răsărit», dar care a reușit să se înscrie târziu în lumea romanică occidentală” (p. 56), în condițiile în care accesul la centrele culturale din Orient (Bizanțul) și din Occident (Roma) se putea face numai prin „intermediari nonlatini” (p. 80). Concluzia autorului este una (poate prea) dură: suntem „o cultură de second-hand” (p. 67). Probabil că ea ar trebui redusă la cadrul instituțional, nu și la creștinismul vechi, autentic, primit și păstrat din perioada premergătoare marilor migrații.

Terminologia religioasă de origine latină este dovada cea mai clară nu numai a vechimii creștinismului în această zonă, ci și a continuității sale, cu aportul unor influențe lingvistice străine. E dificil de precizat de ce unii termeni religioși latini au fost moșteniți în română, iar alții, înlocuiți cu cei slavi. Perspectiva unei „conștiințe conservative latente” (p. 68) merită nuanțată cu studii precise de lexicologie în fiecare caz în parte. Când următoarea afirmație aparține specialistului romanist, ea nu mai trebuie citită cu mândrie exagerată, ci cu conștiința unei identități create prin diversitate: „Româna are, în structura ei, elemente neromane care, alături de cele moștenite din latină, dau utilizării ei posibilități semantice și stilistice mult mai nuanțate decât alte limbi romanice ale Occidentului latin” (p. 81-82).

Subcapitolele I.III *Catolicismul*, I.IV *Reforma* și I.V *Unirea cu Roma catolică* au în centru relația „ortodoxiei românești” (p. 87) cu celelalte confesiuni din Transilvania „multietnică și pluriconfesională” (*passim*), până la sinteza greco-catolică. Observația că prin catolicismul maghiarilor s-ar fi introdus latinitatea în cultura superioară a Transilvaniei („Ungurii scriau cu litere latine, aveau oficii religioase în latinește, manipula o limbă latină administrativă și culturală” (p. 101)) este adevărată, însă nu și reprezentativă pentru impactul pe care limba latină îl putea avea asupra unei populații majoritare, care nu cunoștea limbi străine din motive în primul rând politice, sociale și etnice. Rolul Reformei, care „a promovat o cultură în limba română” (p. 97), este incontestabil, însă, așa cum arată autorul, din motive diferite de cele ale formării unei culturi identitare. Ele erau pur religioase, fiind aceleași pentru care se promova cultivarea limbii proprii și în cazul germanilor sau al maghiarilor convertiți de la catolicism. Autorul își exprimă convingerea că „prin Reformă (și cea luterană, și cea calvină), românii erau conduși spre lumini ale culturii” (p. 103). [...]

Cu siguranță, subcapitolele despre *Ortodoxie și Reformă – sec. XVI-XVII-* (p. 144) și, mai ales, cel despre *Diaconul Coresi – între Reformă și pravoslavnicie* – (p.

158) sunt cele mai incitante, dată fiind complexitatea subiectelor și nevoia unor interpretări pe bază de deducție, în lipsa unor atestări fără echivoc. Este surprinsă o anumită ambiguitate în desfășurarea unor evenimente, de aceea, toate afirmațiile trebuie înțelese în context. „Reforma – luterană și calvină – începuse opera de «românizare» a cultului bisericesc” (p. 185), dar ceea ce, în epocă, era o încercare de spargere a ortodoxiei românilor ardeleni, avea să devină, în timp, unul din momentele importante de creare a unei culturi românești scrise. Însăși personalitatea diaconului Coresi, despre care mărturisese o întreagă literatură, este una duplicitară: ortodox, dar colaborator al reformaților, spirit ecumenic sau rezultat al unui compromis de moment, tipograf sau traducător etc. Deși tipăriturile coresiene vor avea un larg ecou între români, nu același lucru se întâmplă cu protestantismul. Profesorul Al. Niculescu observă că „aceste confesiuni recent apărute nu atingeau decât elitele, îndeosebi pe cele urbane” (p. 162), populația majoritară respingându-le ca pe o „consecință a izolării ortodoxiei de mentalitățile occidentale” (p. 175). Desigur, această opoziție față de o confesiune impusă de sus în jos își avea motivele ei, mai profunde, expuse în carte, care țineau de teama de maghiarizare și de pierdere a identității culturale. Devenită un simbol al culturii noastre vechi, imaginea diaconului Coresi a suferit exagerări pe care autorul încercă să le demonteze: „A atribui lui Coresi intenții naționale (promovarea limbii române, apărarea ortodoxiei etc.) sunt extrapolări docte (chiar politizate) ale filologiei și istoriei românești ulterioare” (p. 187).

Pe parcursul a 70 de pagini sunt analizate condițiile, cadrul, mijloacele și consecințele apariției Bisericii Unite cu Roma, văzută de autor ca fiind „Biserica etnică a românilor” (p. 193). Sintagma, care naște controverse, se justifică în mediul cultural și politic al Transilvaniei secolelor XVII-XVIII. Dacă „«valahii» refuzau «românizarea», tocmai pentru că ea ascundea «calvinizarea»! Iar «calvinizarea» ascundea maghiarizarea!” (p. 197), lucrurile au stat diferit cu propunerea de presiuni (le) venite de la Viena: „Religia – *recepta* și ea! – a greco-catolicilor era *exclusiv* a «valachilor», pentru etnia lor și pentru demnitatea social-politică” (p. 208). Ea a devenit singura soluție pentru aceștia de a ieși dintr-o umilitoare stare socială și culturală după trei secole de stagnare într-o condiție etnică inferioară. Între ortodocșii și uniții din Ardeal, Profesorul Al. Niculescu optează pentru cei din urmă, considerând că, din perspectiva istoriei, ei s-au aflat de partea cea „justă” (p. 222). Devenind „biserica etnică a românilor”, deși nu acesta trebuia să fie atributul unei biserici a creștinilor, efectele în plan social și cultural, mai puțin teologic, s-au dovedit cu adevărat benefice pentru întreaga populație românească transilvăneană. Grație propriilor elite culturale create în acest context, românii nu au renunțat să adauge sentimentului religios pe cel etnic: „Nu credem a exagera afirmând că *patriotismul românilor s-a născut în Transilvania, prin Biserica Unită cu Roma!*” (p. 256). Deși sunt amintite câteva dintre numele importante, în frunte cu Inochentie Micu, în acest capitol nu este analizată activitatea culturală, istorică, filologică și teologică a Școlii Ardelene. [...]

Partea a III-a a cărții este un articol-fluviu (p. 309-394) despre avaturile celei mai cunoscute rugăciuni creștine, *Tatăl nostru*, în urma traducerii ei succesive în limbile de cult din Antichitate și din Evul

Mediu. Nu se urmărește o rezolvare a filiației textelor, în sens strict filologic, ci, mai curând, relevarea importanței formei în care se prezintă ea în anumite regiuni și epoci, pentru a se putea stabili posibilele interconexiuni culturale și teologice ale mediilor respective. Cele două subcapitole dedicate Fecioarei Maria, din partea a IV-a a lucrării, aduc în atenția cititorului diferențele clivaje de interpretare dintre creștinismul antic și cel medieval, dintre ortodoxie și catolicism, dintre înalta teologie și percepția maselor de credincioși. De remarcat cele două imagini ale Mariei: una proprie creștinismului oriental: apropiată, misterioasă, milostivă, și alta, creștinismului apusean: rațională, solemnă (vezi p. 408).

În sfârșit, în ultima parte a cărții, sunt reunite trei articole referitoare la relația limbă-religie: *Din terminologia vieții spirituale românești: rom. suflet*

Zmeu, de Alex Nadas

– *lat. flatus (O ipoteză), Despre numele Dumnezeu în limba română și Religie și lingvistică (Cuvânt de încheiere)*. Textele urmăresc termenii respectivi în diacronie, evoluția acestora, precum și a conceptelor pe care le desemnează făcându-se prin raportare la limba din care provin: latina („Limba română dispune, pentru a denumi Divinitatea unică, numai de termeni de origine latină [...]”, p. 441). Credem că apelul preponderent la perspectiva romanistilor, în cazul strict al latinei târzii, creștine, ar putea să accepte unele clarificări din partea latinistilor.

Rămânând fidel, până la sfârșit, convingerii sale că „o caracteristică principală a creștinismului nord-dunărean [este] multiculturalismul” (p. 462), profesorul Alexandru Niculescu aduce soluții inedite de interpretare a golului generat de absența atestărilor clare asupra unor evenimente istorice. Fiind aproape de nerealizat sinteza unui număr nesfârșit de lucrări și autori dintr-o bibliografie atât de vastă, meritul profesorului Al. Niculescu este acela de a nu abandona și de a propune explicații, bazate uneori și pe intuiții proprii, care, desigur, nu îi vor mulțumi pe toți specialiștii unor domenii precise, dar care oferă o *viziune* de ansamblu, asigurând totodată un suport atât pentru cercetări viitoare, cât și pentru polemici constructive.

¹ Alexandru Niculescu, *Creștinismul românesc: studii istorico-filologice*, [București], Editura Spandugino, 2017, 506 p.

Poeme de Robert ȘERBAN

EKG

deseori
inima nu-i
decât
o pompă

Ce-ar mai conta

*tragi cu ochiul la mine
să vezi cum mi se duce frumusețea*
îmi spui

în timp ce te demachiezi
iar pe mine mă înmoaie brusc
o tristețe de moarte

mă așez încetișor și pământiu
pe un taburet

tu nu bagi de seamă
atentă fiind să te cercetezi meticulos
ca un vameș ce una vede și alta știe

o dischetă albă
îmbibată în lăptișor
strânge de pe frunte de pe obraji
de jur împrejurul ochilor
și chiar de pe gât
un fel de polen

te privești atentă în oglindă
să nu-ți scape ceva
de parcă ar mai conta ceva
când frumusețe nu e

Operație nereușită

m-am întors de la pansat
e a cincisprezecea zi
plaga încă supurează
iar chirurgul se simte atât de vinovat
încât chiar el mă doftoricește
cu mânușele lui

mă curăță cu spirt
îmi pune apă oxigenată rivanol nitrat de
argint
iarăși apă
apoi îmi așază peste operație
atent
ca o asistentă în stagiatură
tampoanele de tifon
și leucoplastul prin care pielea respiră

face asta de cincisprezece zile încoace
dimineața și seara
cu vinovăție și devotament
cu încredere și înrâncenare
zi după zi

stau întins pe pat
gol pușcă
privesc pansamentul
și îmi vine să-l smulg
iar apoi
să-mi fac
o minune

Forma singurătății

un nor
nu e decât un nor
chiar dacă
uneori
se arată în chip de fiară
de explozie atomică
de bătrân zbârlit și furios
de cireadă hăituită
de cavaler cu sabia ridicată

chiar dacă aruncă fulgere
bucăți de gheață cât oul
și pare că fierbe înnebunit
un nor
nu e decât o formă a singurătății
care
uneori
îți dă puțin de lucru

Retragerea & replierea

scrii conjunctural
ucigaș de la distanță
devenit din pricina glaucomului
un caftangiu
ce primește
de milă
câte o țință căreia să-i administreze trei
patru palme
niște capete-n gură ori o bătă pe spinare

cu versurile tale ațoase
coși peticele unei vieți începute ca o
lambada
și continuate
ani buni ca un vals
când mai împleticit când mai blues când
mai săltat

firește tu ai pus muzica
tu ai schimbat placa ai dat mai tare ai
mixat
tu ai ținut firul de wolfram între degete
până s-a făcut lumină

lingav
cu burtică și perciuni

te uiți la coala de hârtie ca la un plasture
pe care nu știi unde să-l pui
fiindcă nu-ți mai amintești unde ai
zgârietura
buba
rana

Stai, mândruța mea,
Nu te speria,
Că vrem să glumim
Și să te zidim
Stai, mândruța mea,
Nu te speria,
Că vrem să glumim
Și să te zidim

Legenda meșterului

*dacă nu faci ceva la dulapul cu cărți
o să pice pe noi
nu vezi cât s-a lăsat
vrei să ne omoare?*

n-avem noi norocul
să murim așa
îți răspund
dar tu pufnești supărată
și intri în dormitor trântind ușa

ai dreptate
e prea-nclinat
o să cadă

înfig umărul stâng în dulap
mă opintesc
iar sub el
strecor rapid o cârtică de-a mea
ca să țină
apoi
mă pornesc să recitit cu patos
Stai, mândruța mea,
Nu te speria,
Că vrem să glumim
Și să te zidim!

Anonimat

treci prin viață
ca prin monetăria unei țări
lipsite de eroi

niciun chip
pe niciun ban
nicio față
pe nicio față

Ce rămâne

dorul de copiii mei
mă spintecă de sus până jos

din mine ies atunci
amintirile visele furia tristețea
iese toată viața

doar dragostea mai rămâne
fiindcă pe ea
n-o vede nimeni

Amnezia

aidoma unei nubile
ce zâmbește într-un fel în care
nu știi dacă e provocatoare sau tâmpă
dar te uiți la ea
țință

fix și lung
până când
nu mai rămâne
decât
un gol luminos

Telefonul cu manivelă

într-o clădire veche
ce sta să cadă
un telefon cu manivelă
plutea pe parchetul vălurit

m-am oprit câteva clipe
să revăd o secvență din copilărie

intram
cu bunica cea mică și iute
în sediul CAP-ului
am făcut dreapta
pe holul ce dădea într-o cameră fără ușă
înăuntru
o masă acoperită cu catifea bordo
murdară și arsă cu țigarea
două scaune
și-un gras ce cucăia pe unul dintre ele
lângă
un telefon negru
cu manivelă
pe pereți
propoziții sfârșite cu semnul exclamării
și o poză cu tovarășul Nicolae
Ceașescu

bunica i-a spus patru cinci vorbe repezi
grasului
iar el a început să învâртеască manivela
o dată și încă o dată și încă o dată
cu degetele lui scurte și iuți
ca niște șoricea îmbuibăți
în timp ce eu abia așteptam clipa
când telefonul urma s-o ia din loc
așa cum o luau toate jucăriile cu cheiță

Jucătorul

Dumnezeu joacă șah
din nou

azi
a ales
negrele

Veche, nesigură

cobor în josul poeziei
rând după rând
încet
ca pe scară veche
și nesigură
cu precauție
mușește
prudent
foarte prudent
vers
după
vers
până când ajung la ultimul

stau acolo câteva clipe
mă uit în sus
atent
sticlos
apoi
mă arunc

Poezii din volumul *Tehnici de ca-
muflaj*, în curs de apariție la editura
Tracus Arte

harfa de iarbă

Bărbați, războinici, pederasți, actori

Adina ȘTEFĂNESCU

Lumea grecului liber, bărbat și cetățean se împărțea între meseria pe care o avea (dacă nu era pur și simplu nobil și nu trebuia să muncească), vizitele la gimnasion și palestră, la terme, uneori la temple, la bordel și la banchete sau simpozioane. Și, desigur, în interiorul familiei, dacă avea o familie. Și de obicei avea. Nu pentru că era vreun mare iubitor de femei, ci pentru că statul și tradițiile strămoșești îl obligau să se înmulțească și să dea viitori cetățeni capabili să lupte. Atunci când situația o impunea (mult prea des, căci se știe că nu treceau cinci ani fără vreun conflict), pleca la război. Grecii se numără printre cele mai războinice popoare, cu o puternică identitate masculină. Trăsătura aceasta ajusese motiv de dezbatere în tragediile și comedii lor, dar statul nu a încetat niciodată să o încurajeze. Atunci când nu era la război, cetățeanul decidea politic pentru polisul său. Mult mai des însă mergea la teatru și participa ca actor sau spectator la unul dintre nenumăratele festivaluri elenistice de atletism, muzică și poezie, concursuri de frumusețe masculină și alte virtuți.

Calendarul anual al grecului semăna mult cu calendarul românilor: plin de sărbători și zile libere. Și vorba lui Creangă, când nu erau sărbători, erau praznice și nuntă, ba chiar și din înmormântări reușise să facă un spectacol: după ce se termina înmormântarea, urma pomana, care se lăsa cu râsete și veselie. Dar și cu organizarea de jocuri sportive și dramatice susținute în cinstea și amintirea defunctului. Câtă vreme aveau sclavi care să muncească și femei în gospodărie, situația lor era invidiabilă. În tratatul *Despre venituri*, Xenofon jubilează afirmând că orașul Atena are atât de mulți sclavi încât „fiecare cetățean al Atenei trebuie să fie ținut pe cheltuială publică”.

Într-un polis mare, precum Atena, Delos, Efes sau Milet, la o populație de 200.000-250.000 de suflete, numai 30.000-50.000 erau cetățeni cu drepturi politice. Restul nu contau, pentru că erau sclavi (foarte mulți sclavi), străini sau barbari, femei și tineri sub douăzeci de ani, care erau tratați tot ca niște femei. Așadar, era democrație, dar (vorba fabulistului) nu pentru... căței. Nu lipseau nici preocupările religioase. Inventiv și nu foarte pios, grecul reușise să le diversifice, dezvoltând în jurul cultelor festivalurile mai sus amintite.

Însăși arhitectura așezărilor grecești, în principal a orașelor, stă mărturie a stilului de viață al grecului. Avea mult timp liber și cel mai mult îl petrecea în afara casei, în spațiul public. Uneori mă gândesc, iertat să-mi fie, că numai un stat sclavagist (în lipsa mașinilor), dar în care funcționa democrația, și le acorda cetățenilor timp liber pentru orice, inclusiv pentru gândire, putea dezvolta atât de bine filosofia.

Coloana, de care lumea antică greacă era suprasaturată, reprezenta simbolul

ei clasic. Ea delimita spațiile importante, cel mai adesea cu un rol public. Templele erau susținute de coloane. În piețele publice existau lungi culoare de colona-de sau *stoa*, de unde provine și termenul de stoic, „cel care filosofa în stoa”. Galleriile comerciale erau și ele brodate cu coloane, ca și băile și termele, palestrele și gymnazium-urile. Spațiile clădirilor municipalității, cele judecătorești și legislative se aflau în interiorul unor șiruri de coloane. Există o adevărată competiție între orașe, cine are mai multe coloane și mai frumoase, în special la temple. Chiar și în spațiul domestic apăreau coloanele: o casă avută nu putea să nu aibă măcar un peristil (cei bogați aveau două, unul pentru bărbați și unul pentru femei), o sală de recepție, atriumul, și andronul (sala bărbaților), zone în care se primeau oaspeții, se încheiau afaceri sau se dădeau banchete. Aceste oșpețe se dădeau, cel mai adesea, în scop politic.

Cel bogat depindea de voturile celor săraci, dar liberi, și una dintre metodele de-a le capta atenția și bunăvoința era să-i invite la mese îmbelșugate, stropite din plin cu vin îndoit cu apă. Hetairele dansau, cântau și întrețineau intelectual și sexual convivii. Acești întreținuți, care dădeau la schimb voturi și linguseși, se numeau *parasitoi* (grupați în jurul celor care dau de mâncare). Desigur, nu veneau doar parasitoidii, ci și oameni egali intelectual și în avere. Există o largă rețea socială care trebuia întreținută asiduă. Subiectul banchetelor este atât de savuros, încât îl vom trata diferit într-un episod viitor, când vom vorbi despre pederastie sau amorul grecesc, dar și despre *paideia*, educația tinerilor.

Conceptul de intimitate este o invenție modernă. Grecii erau arareori singuri. În casă, se călcau pe picioare, bărbați, femei, copii și sclavi. Piețele și agora gemeau de lume. Acolo se făceau legi și târguieși, se bârfea, se aflau noutăți direct de la cei mai informați, sofiștii. Printre coloane și porticuri se făcea educație. La început, educația a avut un scop strict utilitar. Și anume, exercitarea drepturilor cetățenești și publice în adunări și la judecări prin virtuți oratorice și, mai ales, prin corectarea a ceea ce am numi analfabetismul funcțional. Ca să votezi, trebuia să și înțelegi ce votezi. Așadar o lume asurzitoare și densă, plină de culoare politică, demagogie și ideologie. Nu e de mirare că această cultură antică este una a orgoliului și competiției.

Alături de coloană, la loc de cinste se află statuia. Există o industrie bine dezvoltată a statuilor și picturii pe vase de ceramică, marmură sau metal. Totul se făcea cu un sens — cel mai adesea subordonat interesului statului și instituțiilor sale. Este de-a dreptul dezarmant să încerci să pricepi toate tipurile de vase folosite de greci, fiecare cu canonul său și regulile sale de utilizare. Multe dintre acestea erau pictate pe interior și exterior, având un mesaj clar: eroic, erotic, justițiar sau religios. Miturile, legendele, producțiile de teatru, competițiile spor-

tive, muzicale sau de poezie, toate aveau scopul de a-i aminti grecului identitatea și responsabilitățile sale de cetățean. Cei care câștigau competițiile sportive sau artistice dintre orașele-stat deveneau eroi ai comunității. Li se ridicau statui, li se dădeau bani și bunuri, li se închinău imnuri, iar familiile lor deveneau onorabile și respectate în comunitate. Mizele erau uriașe pentru protagoniști. Unii ajungeau să trăiască adevărate drame sau chiar să moară de la prea mult antrenament, efort și dopaj. Sună cunoscut, nu?

Paiderasteia (pederastia), care înseamnă „iubire de băieți”, era o instituție atât de răspândită și de firească încât întâlneai scene specifice pe multe obiecte ceramice. Din ele se mânca sau bea la oșpețe, având inscripția „Ho pais kalos” („Băiatul este frumos”), chiar dacă pe farfurie figura un tip chel și cu burtă. Într-o societate războinică, precum a grecilor, statul avea numai de câștigat de pe urma acestui „sport”. Educația tânărului și echipamentul pentru campaniile militare erau gratuite, ca să nu mai vorbim de relațiile pe care cel vârstnic le punea la dispoziția iubitului său în viitoarele funcții publice. Căci dacă nu ai relații, nu ai nimic — atunci și acum.

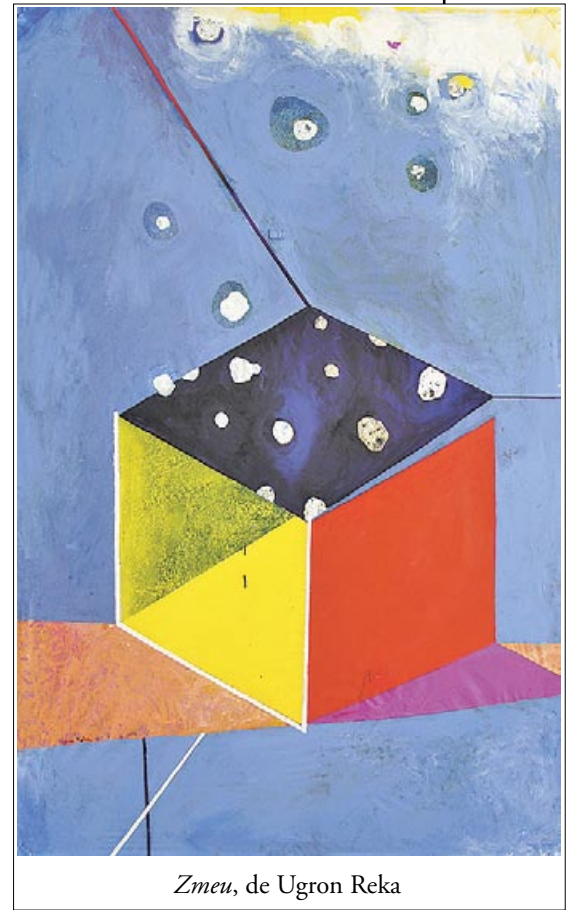
Dragul meu Zoon Emotikon, am să încep lecțiile de filosofie cu un dar pentru tine. Vom vorbi despre chipurile tragice și comice, adică despre măști. Așadar, descindem în lumea greacă prin teatru. Teatrul a apărut ca o consecință a ceremoniilor dionisiace (da, acelea unde se dădea liber la băut și dezmăț). La început era format doar dintr-un cor de satiri (costumați cu blănuri și coarne de țap — „tragos”). Atât de mult le-a plăcut grecilor distracția asta cu iz religios și mistic, încât, cu timpul, s-au amenajat spații speciale pe dealuri, numite amfiteatre. Ele au fost puse sub patronajul zeului Dionisos. Se organizau festivaluri de dramaturgie de mai multe ori pe an, întinse ca durată. Unele reprezentații durau chiar o zi întreagă. Descoperiseră și legile acusticii, astfel încât orice șoaptă se auzea până în ultimul rând. Pasionali din fire, spectatorii interveneau, fluierau, dădeau sfaturi, îi certau pe actori, așa cum fac bărbații la un meci important. Din acest motiv, angajații teatrului erau înarmați cu bețe lungi. Cu câteva lovituri viguroase îi linișteau rapid și jocul putea continua.

Era o onoare să joci la teatru. Corul era format din cei mai bogați cetățeni ai orașului (doar bărbați), iar corifeul (cel care organiza și coordona corul, numit de un mare magistrat — arhonte) avea obligația să asigure hrană și băutură pentru public. Se înțelege că îl ținea buzunarul. Actorii erau profesioniști și educați în arta dramatică, iar cei mai talentați erau foarte bine plătiți. Teatrul devenise o industrie comparabilă cu a Hollywood-ului de azi (păstrând proporțiile).

Cele mai mari teatre erau cele din Efes, Atena și Epidaur. Puteau găzdui între 20 de mii și 60 de mii de spectatori. Ușor ironic, Platon spunea că în Atena domnește teatrocratia, nu democrația.

Nu e de mirare: în Atena, statul plătea cetățenilor săraci dintr-un fond special creat, care nu era atins nici în cele mai dificile și nefericite împrejurări, dreptul de a frecventa spectacolele.

O reprezentație teatrală arăta ca o manifestare suprarealistă din zilele noastre. Pentru sensibilitatea unui spectator modern, teatrul antic este de domeniul *horror*. Cred că măștile de frumusețe pe care și le aplică femeile azi, ascunse în baie, mai păstrează ceva din aspectul tulburător al măștilor din tragediile antice. Actorii stăteau pe niște platforme înalte (coturnii), spre a fi văzuți până în ultimul rând,

Zmeu, de Ugron Reka

purtau haine foarte largi și aveau chipul acoperit de măști uriașe din lut (un fel de emoticoane de-ale noastre, dar deloc simpatice, nu ca tine, Zoon Emotikon!), care mai de care mai hidoase, fie că erau pentru tragedie, fie pentru comedie. Ele aveau rolul de-a transmite clar spectatorului caracterul și morala personajului. Măștile aveau semnificații limpezii: nu se încurcau în detalii, și erau centrate pe vicii sau virtuți. Evident că cele dedicate viciilor erau mai numeroase.

Subiectele abordau situații „tari”: trădare, viol, incest, crime de toate felurile, martiraj și sacrificiu, răpire, orgolii paroxistice. Filmele de azi, prin comparație, par niște *music-hall*-uri pentru domnișoare de pension. Era destul să auzi cum vuieste lugubru corul antic, mascat destul de straniu și acesta, ca să te treacă spaima până în rărunchi. Trebuia să ai stomac, atât pentru tragedii, cât și pentru comedii. Comediile erau mai mult decât licențioase, grecii având un apetit dezvoltat pentru „porcării” și caractere indezirabile. Aristotel spunea că versurile tragediei sunt formate din ditirambi, iar ale comediei din cântece falice. Spectatorii urlau de spaimă la tragedii sau, la comedii, adresau actorilor obscenități. Ideea era mereu aceeași (Euripide a diversificat tematica): un erou se luptă cu destinul, cu o durere morală sau cu o pasiune violentă și, invariabil, pierde. Numai zeii erau capabili să depășească asemenea situații. Dar tocmai neputința omenească îi dădea măreție.

zoon emotikon

Being Marius Giura

Adriana CÂRCU

Ziua întâi. Ca în fiecare an, ajung la Festivalul de Jazz de la Gârâna joi pe la trei și mă prezint direct în Poiană. Știu că Marius Giura, directorul festivalului, e deja acolo și mai știu că nimic nu e gata. Îl văd de departe, uitându-se preocupat în telefon. Nu m-am înșelat. Când îl întreb cum merge treaba, îmi răspunde sumbru-telegrafic că nu merge deloc: „N-a ieșit încă nimic din ce am vrut. Am o echipă nouă de voluntari, care încă nu s-au rodat. Am rămas cu lateralele neridicate, semnalul telefonic foarte prost îngreunează comunicarea. Sus, la Râsruce, nici nu s-a început instalarea scenei.”

Eu știu că totul va fi gata la timp, dar nu i-o spun, pentru că am impresia că o asemenea încurajare la ora asta i-ar strica și mai mult dispoziția. Îmi spune că azi nu putem face nimic, pentru că mintea lui e împrăștiată în vreo douăsprezece direcții. Și, în sfârșit, vestea bună: toți muzicienii care cântă azi sunt deja prezenți.

Câteva ore mai târziu îl găsesc pe Marius într-o lojă, aplecat peste două table excel pe care se află, ordonate în tipar minuscul, datele de transport și cazare, marile dureri organizatorice. În acel moment, realizez că singurul lui birou e telefonul. Decid că loja aceasta va fi locul în care îl voi aștepta să vorbim, pe toată perioada festivalului, ori de câte ori va avea timp. Timp? Telefonul sună într-una. Marius pleacă la un interviu și lasă telefonul pe masă. Din când în când, îi strig numele de pe *display* și la semnul lui răspund sau nu: va suna înapoi, momentan e ocupat.

Marius revine la masă. Are un aer preocupat. Tac. Un taur foarte supărat bănuie în jurul poienii, sperînd lumea, nu numai copiii și femeile. Ca să mai relaxez spiritele, îl întreb dacă a fost cumva angajat de *security*. Tace. Sună telefonul. În timp ce Marius primește fiecare veste (telefonul nu aduce vești bune) cu aceeași aparentă seninătate, mă gândesc că semnalul pe care și l-a ales (primele acorduri din piesa lui George Thorogod & The Destroyers „Bad to the Bone”) spune mult despre faptul că, *deep down*, el a rămas un rocker.

jată de vocea ei se așterne peste poiană și ne ține pe toți într-o atentă ascultare. La pauză, mă țin după Marius, care se îndreaptă spre ea, probabil ca s-o felicite, și urmăresc uluită cum, în timp ce Marius îi vorbește, Youn Sun Nah îi sărută mâna. Ziua se încheie cu Studnitzky Quartet, marea surpriză a serii, care prin fina inserție a efectelor electronice în densa țesătură armonică, mă fac să închid de mai multe ori ochii și să mă las dusă de frumoasa lor unduire. La un moment dat, mă trezesc dansând. Mă întreb din nou unde îi găsește.

Ziua a doua. Urmează să mă întâlnesc cu Marius la zece și jumătate în fața bisericii din Văliug, înainte de începerea concertului-instalație Gheorghe Fikl. Până vine Marius, stau la taclale cu echipa de filmare de la TVR. Cu zece minute înainte de concert, apare Fikl senin și proaspăt ca o viorea. Îl întreb dacă nu are emoții (știind că eu în asemenea situații mă dau de ceasul morții). Gyuri îmi zice: „Nah, rutină”. Marius vine la 11 și zece. Nu are nevoie de scuze, știu deja că iar s-au întâmpnat lucruri neașteptate. Apuc doar să-i spun: singura explicație că faci în continuare festivalul ăsta trebuie musai să fie aceea că ție îți place, de fapt, chiar și stressul lui. Marius îmi răspunde sec: „Nu-mi place”. Și pleacă spre altar ca să prezinte artistul.

După concert, îl pândesc în fața bisericii. Vorbește cu multă lume sau răspunde la telefon. Aș vrea să aud despre ce, dar nu pot să-mi forțez prezența în preajma lui. La un moment, dat dispăre în spatele bisericii, unde e parcată o dubă-aprozar, și se întoarce, într-un târziu, cu patru plase pline de fructe. Îl întreb în glumă dacă face cură de slăbire. Marius îmi răspunde cu duioșie: „Măi, am nepoți acasă”. Îl ajut să ducă plasele la mașină, după care îl pierd iarăși printre conversații și telefoane.

În mașină, în drumul spre Gârâna, Marius îmi face sumarul primei zile precedente: „Youn Sun Nah a fost cel mai puternic moment muzical al serii și totodată și cel mai emoționant. (*Sună telefonul. E nevoie de cazare pentru un întârziat. Chris Dahlgren și Tilo Weber au închiriat o mașină și nu mai au nevoie de transport*). Feelingul zilei? Senzația a fost cam amestecată, dar și foarte stufoasă în ceea ce privește conexiunile, în special cele de transport, iar greutățile cu cazarea mi-au creat o stare de iritare perpetuă. Pe de altă parte, în prima zi toată lumea vrea să schimbe o vorbă cu mine, iar eu nu prea am timp de așa ceva. Unde mai pui că a venit poliția, după ei jandarmii, iar după aia echipa de intervenție rapidă, și uite așa. Muzical nu am ce comenta, eu am ales *lineup*-ul. Mie mi-a plăcut foarte mult și n-am avut semnale de la public că ar fi fost ceva în neregulă. Zilele de joi au fost mereu bune. Din 2008, când Jan Garbarek a cântat tot într-o zi de joi, nu am mai avut un asemenea vârf de audiență. Cuvântul care definește prima zi este: promițătoare.”

După-amiază ne întâlnim iarăși în loja de la scenă. Atmosfera de festival s-a stabilizat, vremea e bună, domnește

o euforie așezată. Marius îmi spune calm că Robbie Shakespeare a pierdut avionul la Miami. Mai aflu că echipa lui Nils Petter Molvæer are în total 9 membri și că asta în termeni de logistică înseamnă trei mașini. Îl sună pe unul dintre șoferi: un muzician trebuie luat de la aeroportul din Timișoara pentru un concert care începe într-o oră. După care închide telefonul și, de parcă ne-am afla pe o bancă în parc, îmi povestește plin de încântare despre ultimele isprăvi ale nepoților săi, Tudor și Vladimir. În timp ce-l ascult, îmi amintesc că într-un interviu mai vechi îmi declara că este coleric și aș vrea să știu unde își deversează emoțiile.

Incepe concertul Courtois, Erdmann, Fincker – o performanță foarte sofisticată, în care trioul dezvoltă o gamă de stări muzicale ce fluctuează între ludic și solemn, între patos și autoironie, stilizând teme folclorice ce se dezvoltă în largi debușuri improvizatorice. Marius vine cu un dosar subțire sub braț, pe care scrie „Cazări”, și începe să-l studieze. Mă întreb dacă aude muzica. În timpul concertului lui Avishai Cohen, îmi spune că a primit un telefon de la managerul acestuia, care a aflat deja că imaginile se transmit pe ecranele din extremele scenei și că se filmează concertul. Asta înseamnă costuri suplimentare. *Showbiz* american pe care îl cunoaștem de acum câțiva ani, când Esperanza Spalding a cerut un gaj dublu, doar pentru că numele ei era scris cu majuscule pe afiș.

Ziua a treia. Ziua de după noaptea în care Marius nu a dormit deloc. Are ochii roșii și cearcăne adânci. Ne întâlnim târziu, în lojă, înainte de începerea concertelor: „Highlight-ul muzical de ieri a fost Courtois, Erdmann, Fincker: a avut de toate, clarinetul ăla a sunat demențial. Sunt puțin îndoit de Avishai Cohen. Au alternat momente foarte bune cu momente de umplutură, dar e o opinie personală și poate că și discuțiile neprincipiale cu managementul și-au spus cuvântul. Cert este că din momentul ăla n-am mai putut să fiu obiectiv. Au existat mai multe momente încărcate emoțional. Cu mașinile, cu întârzierile, cu cazările. Ieri și azi și întotdeauna. Am rezolvat chiar și o situație aparent fără ieșire. Am avut o cazare defectuoasă, care a generat probleme adiționale, ce s-au întins până pe la 4 dimineața. Până atunci, m-am ocupat de corespondență, mailuri, telefoane, iar după aceea n-a mai putut fi vorba de somn. Cuvântul zilei? Soare.” Trece o dronă deasupra noastră și cineva vine să i se plângă prompt lui Marius. Când imaginea este transmisă instantaneu pe ecrane, din public se ridică un freamăt general de încântare.

Incepe concertul Puba Jazz Connection. Paul Weiner și Puba Hromadka sunt în formă maximă. După-amiază, când am asistat la ultima repetiție, totul părea nefinalizat. I-am auzit disputând modalități de abordare și repetând pasaje întregi. Show-ul lor, alcătuit în mare parte din compozițiile lui Puba, a sunat încheiat și fluid. Paul, viguros și eteric în același timp, Puba, mânat de o energie care purta cu sine tot *drive*-ul trupei. După concert, i-am întrebat dacă sunt multumiți. Mi-au răspuns fără ezitare: Da! Și de ei

Foto: Richard Hottel

Mă retrag și îl observ de la distanță. Este ceea ce am să fac pe tot parcursul festivalului. Marius fumează țigară de la țigară, vorbește cu toți cei care-l opresc la fiecare pas, răspunde neîncetat la telefoane. În spatele răspunsurilor sale de un calm exemplar ghicesc tensiunea, dar mai ales profesionalismul. Pe scenă începe proba de sunet a lui Youn Sun Nah. Vocea ei pare să pună liniște în mișcările tuturor. Trag cu urechea în două direcții. Youn Sun Nah unește lumile într-un suav fir melodic care, amplificat de ghitară lui Ulf Wakenius, crește umplând poiana de sunet și ritm, ca tangajul unui vas plin de mirodenii, ce leagă estul de vest. O doamnă de la Crucea Roșie are nevoie de cazare. Un muzician vrea să repete în cameră și solicită un contrabas. Lui Marius îi este prezentat cel mai tânăr spectator; o mână de om într-un marsupiu de pânză, care parcă s-a născut ieri. Aflu că are două luni.

Incepe festivalul. Lateralele de la scenă atârnă frumos la locul lor. Florian Lungu, zis Moșul, prezentatorul oficial al festivalului de optsprezece ani încoace, nu e de găsit niciunde. Marius, pe scenă, prezintă *highlight*-urile. Apare într-un târziu și Moșul, care face anunțurile cu farmecul obișnuit. Spune: la ora asta, optzeci la sută din Europa vă invidiază. Îmi place ideea. Mircea Tiberian face o deschidere florală în registru clasicizant: o infuzie de armonii lirice urmate de o descindere largă în zona abstractă. În pauză aud că scena de la Râsruce stă în picioare.

Urmează Youn Sun Nah, care îmblânzește publicul după doar câteva tonuri. Să stai pe o scenă în aer liber – în fața a vreo cinci mii de spectatori, încă agitați de bucuria primei zile și de mult așteptatele întâlniri –, doar cu vocea ta, acompaniată de o ghitară acustică, nu e lucru ușor. Urmăresc cum liniștea dega-

jazz

înșiși, și unul de altul.

Într-un moment de acalmie, Marius, privind spre standurile unde are loc bursa de viniluri, inițiată de el în fiecare an, îmi povestește cu nostalgie despre perioada când a fost directorul postului de radio Analog. Într-un interviu mai vechi îmi mărturisise că a fost rolul în care s-a regăsit pe deplin. Ajungem cu vorba la pasiunea lui pentru LP-uri cu Pink Floyd. Știam că e un colecționar împătimit de pe vremea când începusem să-i vânez *bootleg*-uri prin Heidelberg și pe la Amsterdam. Când îl întreb câte viniluri are în total, îmi spune că s-a oprit din numărare la două mii, dar nu crede că a ajuns încă la trei. Aflăm că e nevoie de camere de hotel pentru șase șoferi, care datorită zborurilor întârziate trebuie să înnopteze în Timișoara.

Urmează Adam Baldych, în formulă nordică – un concert fenomenal, care calibrează perfect balansul dintre grandioarea simfonică și lirismul diafan punctat de tensionări extatice. Aflu că Adam Baldych are o vioară de la 1800. Când Nils Petter Molvær cu Sly & Robbie încep show-ul, mă prezint în fața scenei, ca să-l pot urmări nederanjată de discuții. În timp ce fluidul muzical mă lansează în acele călătorii pe care doar muzica le poate iniția, mă trezesc mirându-mă de însoțirile ritmice pe care de-a lungul anilor Nils Petter le caută în mod predilect și cu o intuiție foarte sigură. Și mă las fermecată de modul în care secția ritmică, de o profunzime aproape tridimensională, în loc să reducă impactul trompetei, îi amplifică visarea. Eivind Aarset adaugă acea atingere melodică ce, acționând ca un liant delicat, dar ferm, leagă stările. După concert – pe care l-am dansat cap-coadă – mă reped la Marius și îi mulțumesc, sărutându-l pe ambii obraji. Mă privește doar. Și deodată înțeleg că, deși pe chipul lui nu vezi nici o schimbare, atunci când se bucură, ochii îi luminează altfel.

Ultima zi. Azi ne-am înțeles că voi fi asistentă lui Marius. Este un truc la care m-am hotărât să recurg, pentru a mă păstra cât mai mult în apropierea lui. În biserica din Văliug, după concertul lui Teo Pop – un excurs antrenant în lumea clapelor electronice –, adunăm împreună cablurile de la microfoane. Instalația sonoră trebuie transportată de urgență la Râscruce, unde peste o jumătate de oră începe concertul lui Horea Crișovan. În timp ce, pătrunsă de importanța misiunii, duc stativale la mașină, realizez că Marius reușește să fie prezent la fiecare dintre cele douăzeci și cinci de concerte ale festivalului. Nu știu cum face. Eu ratez zilnic cel puțin două. Începe să-mi vorbească despre ziua de ieri: „A fost o zi plină de superlative. Raul Kusak a fost excepțional, la Râscruce a fost o zi tare, în ciuda sau chiar cu ajutorul scurtei ploii care a mai împospătat spiritele. Iar la scena mare, Paul Weiner a fost excelent, cu un pachet de suflători buni.” Suntem întrerupți brusc și, pentru că nu sunt destul de *chutzpah* ca să-l urmez peste tot, nu mai reușesc să-l întâlnesc toată ziua. Seara, îl văd din când în când ocupat cu oameni și cu telefoane. Nu vine deloc în lojă.

În timp ce stau de vorbă cu Mircea Tiberian – căruia reușesc să-i înmănez, în sfârșit, cele două ediții ale volumului *JazzStories*, unde se află și un interviu cu el –, devin martora unuia dintre cele mai emoționante momente ale festivalului: într-un gest de maximă eleganță, Paul Weiner și Puba Hromadka vin să-și salute confratele mai tânăr. Mircea se ridică și-i îmbrățișează pe rând. Pe când ei se întrețin cordial, mie îmi dau lacrimile.

Îl urmăresc din ochi pe Marius, dar știu că nu are rost să mă apropiu. Începe concertul lui Bugge Wesseltoft. Simt cum mă cuprinde emoția. Setul începe cu trei piese, fiecare scrise de câte un membru al trioului, grupate într-un *adagio*, care prin solemnitatea sa bine gradată pare să aducă un omagiu celui plecat. Muzica celor trei degajă treptat o stare de spirit în care plutirea hipnotică păstrează trează conștiința unei performanțe muzicale vecine cu perfecțiunea. Pe la mijlocul setului, văd cum Marius, care dă un interviu, face un gest clar spre scenă, gest care pune, în sfârșit, capăt întrebărilor. Îl așteptam demult. Mă întreb în sinea mea cât jazz trebuie să cunoști sau cât de bine îl știi pe Marius Giura, ca să te apuci să faci un interviu cu el tocmai când cântă Bugge cu cei doi „orfani” de la Esbjörn Svensson Trio: Dan Berglund și Magnus Öström. O nouă ocazie să-i admir răbdarea și calmul.

Urmează Mohini Dey. Este uluitor de tehnică, degetele ei pe coarde parcă tricotează sunetele. Dar mie mi se pare încă „crudă” în zona muzicalității. Stanley Clarke, The Lord of Bass, aduce acea rotunjime melodică și acel atac de profundă vibrație, care-mi lipseau. El zice că asta e viitorul. Îl cred. Ratez session-ul final, datorită tradiționalei enterocolite gărzeneze, care se instalează încet, dar sigur.

Luni dimineața. Îl caut pe Marius în Poiană pentru *wrap-up*. Aștept să văd ce are de spus dincolo de ceea ce se vede cu ochiul liber: vreme perfectă, organizare impecabilă, public excelent. Îl găsesc ocupat cu finalizări logistice și cu plăți. Nu mai am de ales. Mă așez la masa lui și dau drumul la reportofon. Vom fi întrerupți de mai multe ori la fiecare întrebare:

– **Prin ce se deosebește acest festival de edițiile precedente?**

– În primul rând, a fost o ediție mai extinsă. Au fost șaisprezece concerte la scena din Poiană, șase la Râscruce (șapte cu spectacolul de teatru) și trei la Văliug. Niciodată nu am avut o ediție de asemenea amploare. Aceasta ar fi marea deosebire.

– **Și muzical?**

– Muzical, eu nu m-am abătut de la linie. Există un factor de continuitate, pe care-l urmez cu consecvență.

– **Ce pondere a avut factorul de *entertainment*?**

– Eu nu m-am gândit la asta și nu mă gândesc așa niciodată. Spre exemplu, nu m-am așteptat la Roberto Fonseca să cânte cum a cântat și să aibă un asemenea succes. Dacă aș fi fost spectator nu mă bucuram deloc.

– **Pe mine m-a impresionat „am-bitusul” de reacții al publicului, care a interacționat la jocul lui Fonseca, dar a reacționat la fel de bine și la lucruri extrem de elaborate și de subtile.**

– Nu a fost nimic rău ce s-a întâmplat pe scenă. Dimpotrivă. O muzică melodiosă, antrenantă, de sorginte latină, unde dansul e la mare preț. Fonseca a simțit foarte bine publicul și a acționat în consecință, pentru că el e un muzician absolut remarcabil. A găsit nișa spre aplauze. Și nu e nici el de condamnat, nici publicul pentru că a agreat ce a făcut el, dar eu m-am așteptat la altceva.

– **Faptul că publicul are asemenea apetențe te va face să reconsideri lineup-ul?**

– Nicidecum. Voi face în continuare „distribuția” festivalurilor în funcție de ceea ce consider că merită cunoscut și ascultat la Gărâna, și nu după criterii de popularitate.

– **Știi că există și un factor de întâmplare, deoarece fiind în plin sezon festivalier muzicienii au disponibilitate redusă, și cu toate acestea mi se pare că fiecare zi de festival are o structură diversificată și un arc de tensiune. Cum îți reușește?**

– Așa le gândesc. Lista pre-finală, ca să zic așa, constă dintr-un tabel în care trec mai întâi cu creionul structura zilei și, când am o certitudine, notez cu pixul. Merg mai întâi pe *headliner* și apoi grupez în jurul lui linia a doua, linia a treia și așa mai departe. După cum ai văzut, se mai întâmplă și zile în care există doi *headliners*, după cum a fost cazul sâmbătă, cu Adam în formula nordică și cu Nils Petter Molvær împreună cu Sly & Robbie. Ca să nu mai vorbim că duminică au fost chiar trei: Rymden, Mohini Dey și Stanley Clarke. Și firește că fiecare zi are un crescendo. Ceea ce nu știi tu este că, atunci când lista e gata, mai rămâne o listă de „refuzați”, de numere care nu au mai putut intra în concept.

– **Muzical ce te-a „afectat” cel mai tare din întregul festival?**

– Au fost atâtea lucruri bune încât îmi este greu să spun. Dar pot să afirm că concertul de seară al lui Stanley Clarke a fost unul dintre cele mai bune care s-au

întâmpat vreodată la Gărâna. A cântat cu o poftă incredibilă.

– **Care a fost ponderea de străini anul ăsta?**

– Nu pot cuantifica, dar au fost mulți nemți, au fost polonezi, au fost cehi, unguri, sârbi, iar numărul lor crește constant.

– **Cât ești de mulțumit sau de nemulțumit de ediția asta?**

– Sunt foarte mulțumit de ce s-a petrecut pe scenă. Prestația muzicală a fost perfectă, plus satisfacția că am văzut un public numeros, mai numeros ca în alți ani. Întotdeauna există și un fond de nemulțumire, pentru că mereu există o sincopă legată de finanțare, mai ales cea de stat. Dacă finanțările ar fi certe de la bun început și aș ști pe ce mă pot baza,

aș putea să construiesc cu ochii închiși. Banii, dacă îi primești, se aprobă în mai și se semnează în iunie, în cel mai fericit caz, dar de cele mai multe ori cu o săptămână înainte de începerea festivalului, cum a fost anul ăsta la Caraș-Severin. Iar pentru că la stat poți deconta doar plăți făcute la data ulterioară semnării contractului, ajung în situația nefericită de a nu putea plăti avansurile. Iar fără avansul achitat nu-ți vine niciun muzician, fiindcă nu-l lasă managerul. Unde mai pui că și contractul cu artistul trebuie făcut după data semnării contractului de finanțare. Nu ai idee câte încurcături și neplăceri se nasc din cauza asta.

– **Cum ajungi la motivația internă, care te transferă în anul următor?**

– Cred că aici funcționează o dimensiune psihologică, bănuiesc, nu știu. E atâta pasiune investită în chestia asta, plus certitudinea că dacă nu-l fac eu, nu-l face nimeni, încât mă gândesc că asta trebuie să fie motorul intern.

– **Cu ce te-a îmbogățit festivalul acesta? Ce ți-a adus ție, personal?**

– De profit material nici nu poate fi vorba. Singura mea satisfacție este legată de ceea ce se întâmplă pe scenă. De acele câteva minute când oamenii sunt fericiți. Cu siguranță, ăsta e și un gest de revoltă: la televiziune nu mai vezi nimic, la radio nu mai auzi nimic. Concertele sunt puține, deci ceva trebuie făcut. Asta este ce înțeleg să fac eu. Trebuie să rămânem, totuși, în rând cu lumea.

Being Marius Giura

Daniela ȘILINDEAN

Pentru timișoreni și nu numai, Asociația Solidarit înseamnă, de mai bine de un an, un grup dinamic, cu numeroase proiecte educaționale și artistice, derulate în comunități care se întâlnesc în jurul unor valori sănătoase. Basca, numele unei hale din fosta Fabrică de pălării, este un „spațiu pentru solidaritate și acțiune. Un spațiu de întâlnire între artiști, persoane vulnerabile și comunitate. La Basca se desfășoară proiecte de teatru, circ, film și muzică cu, pentru și despre persoanele aflate în dificultate.”¹ Echipa Solidarit este compusă din Ana-Maria

Cartierele orașului se află de mai multă vreme în atenția asociațiilor non-guvernamentale care doresc să le valorifice potențialul socio-cultural. Solidarit, la Basca, dar și Miscelaneu, la Misc.², Centru de Arte Diverse, „Spațiu independent dedicat artelor performative și artelor vizuale” (deschis în toamna lui 2017) oferă două atitudini exemplare în acest sens. La Misc. mă voi referi cu o altă ocazie, menționând acum doar echipa formată din Gabriel Amza, Andrea Wolfer, Zorislav Stojanović, Claudia Tănăsescu, Olga Török și Silvia Török.

Nevoia de acțiune, de implicare, de coeziune socială, de consolidare a comunității i-a dus pe membrii Solidarit aproape de

Temele sunt cel mai adesea sociale. Spațiul scenic poate fi ușor modelat, pentru că nu e nevoie de decor. „[F]olosește sau poate folosi toate resursele tuturor formelor teatrale cunoscute, acestora adăugându-li-se o caracteristică esențială: spectatorii – pe care îi numim *spectatores* – sunt invitați să intre în scenă și, interpretând în mod teatral, și nu doar folosind cuvântul, să-și dezvăluie gândurile, dorințele și strategiile care pot sugera grupului căruia aparțin un evantai de alternative posibile, inventate de ei înșiși; teatrul trebuie să fie o repetiție pentru acțiunea din viața reală, și nu un scop în sine. Spectacolul reprezintă începutul unei transformări sociale, și nu un moment de echilibru și odihnă. *Scopul este începutul.*”⁴

Între 15 și 19 decembrie 2017, echipa Solidarit a organizat la Basca un curs de inițiere în teatru-forum, cu durata de cinci zile. Formatorilor Victor Dragos, Oana Bajka și Romina Matei li s-a alăturat Rui Frati (Théâtre de l'Opprimé, Paris). Cursul și-a propus (și a reușit) să fie un proces de învățare pentru cei interesați de metodă, fie ei actori, studenți, profesori, lucrători sociali și de tineret. Participanții urmau să vadă cum ar putea fi folosite tehnicile de teatru-forum în munca lor, dar atelierul a vizat și o eventuală extindere a echipei pentru a avea mai apoi o rețea de oameni implicați, cu care proiectele deja inițiate să fie continuate la aceeași calitate, să poată fi susținute cu regularitate și să fie mai numeroase.

Afost o deschidere extrem de utilă și o dezvăluire practică a mecanismului prin care se lucrează la partea vizibilă a unui spectacol de teatru-forum. Aflați succesiv în rolul protagonistului sau în cel al antagonistului, participanții au putut reevalua, poate mai limpede, gradul de implicare într-o situație reală, dar și relevanța acesteia. Au văzut cum se construiesc personaje, cum se pune în imagine un conflict, ce gânduri pot însoți imaginea și cum se ajunge de la aceasta la o scenă care este oferită, în cele din urmă, publicului. Cu alte cuvinte, cum se edifică nu numai vârful, ci și o mică bucată din partea invizibilă a aisbergului.

Cursanții au văzut cum se fac înlocuirile, ce se schimbă și cum fiecare schimbare îmbunătățește sau nu situația inițială de conflict. E important faptul că, așa cum spunea Boal, oricine poate propune o soluție, dar nu expunând, ci acționând. Cu alte cuvinte, mergând pe scenă, pentru că „nimeni nu poate propune nimic din scaunul său comod”. „E foarte ușor să vorbești, e foarte ușor să sugerezi acte eroice, minunate. Cel mai greu e să le realizezi. Acești spectatori își vor da seama că lucrurile sunt puțin mai dificile dacă trebuie să le pună ei înșiși în practică.”⁵

Teatru forum în licee

Pe parcursul anului 2017, Solidarit a inițiat o serie de întâlniri cu liceenii. Două scene de teatru-forum, concentrate tematic pe izolare, violență, discriminare au fost prezentate în zece licee din Timișoara. Elevii acestor școli au devenit *spectatori*, au intervenit în spectacol, au empatizat cu „victima”, au căutat să amelioreze conflicte, și-au tras singuri concluziile fără a primi „lecții” moralizatoare. Iar la finalul reprezentațiilor au fost invitați să ia parte la ateliere, să formeze un nou grup și să creeze o nouă scenă. Adică, să continue cu o nouă experiență. La invitația lansată de Solidarit au răspuns elevi din cinci licee din Timișoara, iar noul spectacol a avut

ca temă consumul de droguri în școli. Aproximativ șaptezeci de persoane au luat parte la această reprezentație. Cele mai importante câștiguri ale proiectului, așa cum au fost ele definite de membrii Asociației, vin din faptul că elevii au experimentat cum să-și aplice principiile, cum să-și exprime gândurile și opiniile, să-și identifice problemele și să le găsească și soluțiile. În plus, au conștientizat faptul că au o voce care contează, că perspectivele asupra unui conflict sunt întotdeauna multiple și că e esențial să poată schimba unghiul de vedere pentru a înțelege și pentru a putea, în cele din urmă, acționa. Teatru-forum s-a constituit într-o modalitate prin care elevii au fost investiți cu puterea și încrederea că pot schimba cu adevărat o situație, influențând modul în care se întâmplă acțiunile în comunitatea mică sau mare în care trăiesc. Cu alte cuvinte, că fiecare individ contează, că nu ar trebui să existe oameni invizibili.

Istorii și istorie în Altă zi cu soare

Un proiect Solidarit l-a reprezentat și spectacolul *Altă zi cu soare*, care a avut premiera în luna mai 2018, în cadrul Festivalului Euroregional de Teatru TESZT, organizat de Teatrul Maghiar de Stat „Csiky Gergely”. *Altă zi cu soare* a fost prezentat în cadrul programului „Fo(u)r public spaces”, în colaborare cu ATCCE 2021. Distribuția i-a inclus pe actorii Victor Manovici, Ana-Maria Cazacu, Costa Tovarnisky, Bogdan Spiridon, Victor Dragoș și a fost jucat în Curtea Muzeului de Artă, spațiu deschis, cu această ocazie, publicului.

Spectacolul se constituie într-un decupaj și este important în primul rând pentru că poate redeschide discuții despre istoria văzută și prin lentila poveștilor personale despre colectivizare, comunism și utopie. Textul lui Andrei Ursu se bazează pe o poveste reală, culeasă în cadrul proiectului *Cămine în mișcare / Moving Fireplaces* și „e o încercare de a privi printr-o oglindă fermecată într-un trecut care a existat așa cum a fost, nu cum susțin unii care au re-scriș istorie c-ar trebui să ne imaginăm c-ar fi fost. Să nu fim nostalgici. Să fim sinceri. Brutal de sinceri. Să ne privim. Ca să vedem ce-am făcut, ce ne-am făcut. De ce-am fost în stare să facem. De ce-am ajuns unde am ajuns fiind cine am fost. [...] Ca să nu mai trebuiască să repetăm aceleași greșeli, forțați să ascultăm aceeași plăcă strică, la nesfârșit. S-ar putea să ne scoată din minți. Și din istorie. S-ar putea să fie comic. Până când devine trist.”⁶ Povestea reală este deopotrivă emoționantă și cutremurătoare, iar dramaturgul și-a propus o continuare.

Dacă mergeți la Basca găsiți „un grup de actori, scriitori, designeri, asistenți sociali și lucrători de tineret, cu experiență diversă atât artistică cât și socială și de management”. E un grup care crede în puterea comunității de a face și de a produce schimbare.

¹ v. <http://basca.tm.ro/>

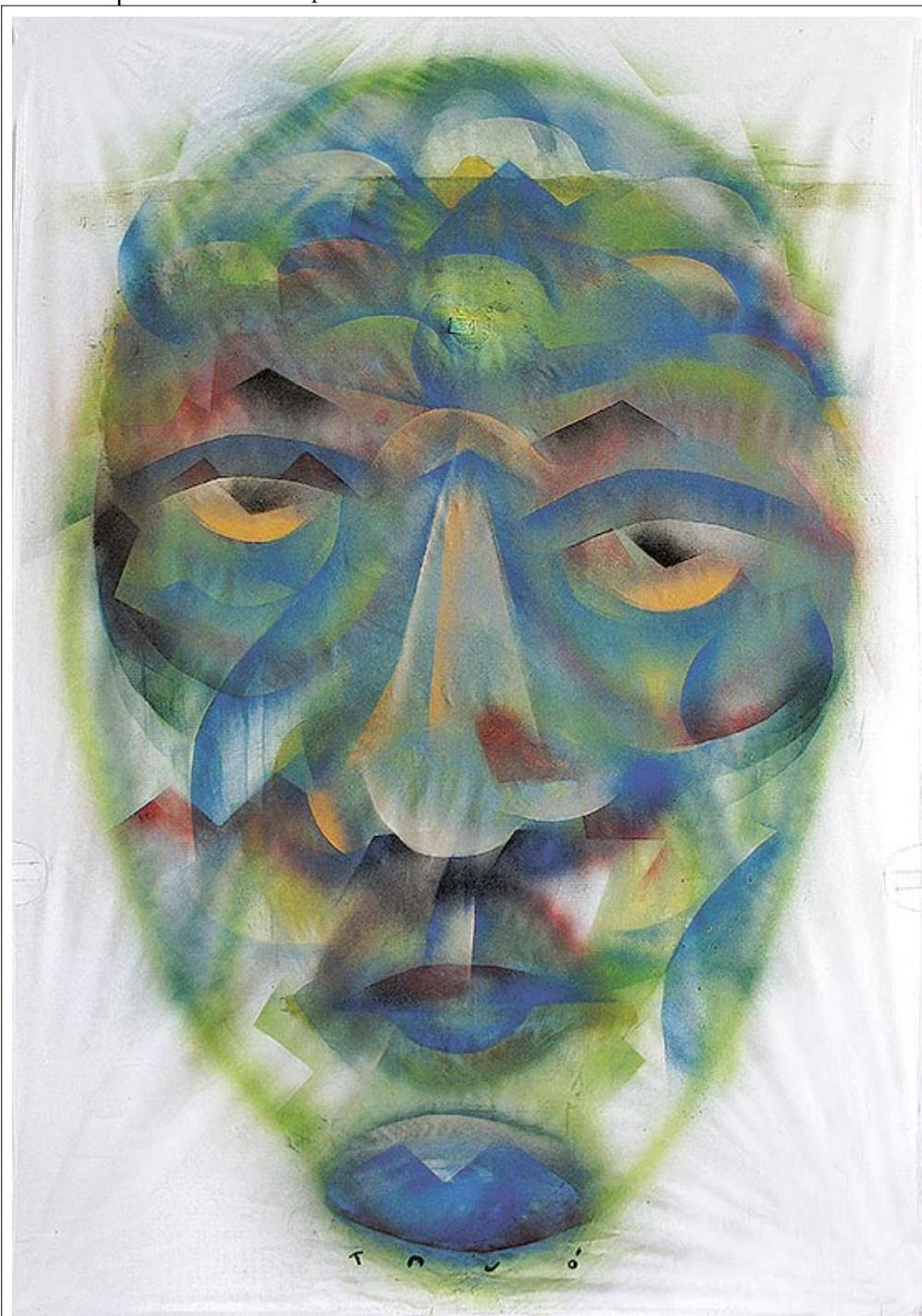
² Misc. se află în incinta fostei Fabrici de țigarete, în cartierul Iosefin.

³ Augusto Boal, *Teatrul oprimaților și alte poetici politice*, ed. Nemira, trad. Georgiana Bărbulescu, București, 2017, p. 27.

⁴ *ibid.*, pp. 26-27.

⁵ *ibid.*, p. 210.

⁶ v. <http://www.teszt.ro/ro/2018/home/blog/739/ori-esti-cu-ei-ori-impozitru/>

Zmeu, de Tajo

Cazacu, Oana Bajka, Andrei Ursu, Flavius Ilioni-Loga, Victor Dragoș.

Proiectele cu care se identifică includ ateliere și spectacole de teatru-forum, Atelierele de cartier, Serile solidare, festivalul Timișoara Refugee Art Festival (TRAF). Prima ediție a TRAF a însemnat și deschiderea spațiului către public. Atunci s-a născut Basca, unde a fost găzduită în luna mai a anului trecut prima ediție a acestui festival. În mai 2018, a doua ediție a TRAF, cu tema „Subiectificare”, a inclus în program teatru-forum, muzică, scurt-metraje, pictură, instalații, dezbateri academice, artă culinară. Printre participanți s-au numărat atât artiști profesioniști, cât și amatori.

teatrul forum, pe care l-au folosit și popularizat prin intermediul proiectelor lor. *Teatru forum* se leagă indisolubil de numele lui Augusto Boal, creatorul metodei, de ideea de acțiune și de forță a schimbării, de Teatrul oprimaților – care „caută întotdeauna transformarea societății, în sensul eliberării celor oprimați. Este acțiune în sine și reprezintă pregătirea pentru acțiuni viitoare”³. Conceput inițial ca instrument de schimbare politică, este folosit cu mare succes și în educație. Este o metodă participativă, prin intermediul căreia publicul e invitat să-și asume rolul de *spectator*, iar ceea ce vede este o scenă pe care o poate recunoaște (sau în care se poate chiar recunoaște), care îl intrigă sau îl revoltă.

Lună și bec

Dana CHETRINESCU

Dacă v-ați întrebat vreodată de unde vine expresia „curat lună”, să știți că toate explicațiile etimologice la care v-ați gândit sunt de prisos. Mai bine v-ați fi uitat pe site-ul NASA. De aici, ați fi aflat că suprafața aseptică a satelitului natural al Pământului nu conține miliarde de microorganisme, ci doar 809 obiecte. Dintre acestea le amintim pe cele mai semnificative: steaguri americane, mingi de golf, pungi cu reziduuri ale fiziologiei umane și bancnote de doi dolari¹.

Asta se întâmpla pe vremea primelor misiuni Apollo. Tot pe atunci, filmele SF alarmiste prevesteau apocalipsa adusă pe Pământ de patogeni strecurați, pe Marte, în costumele cosmonauților. Inspirați de Hollywood, câțiva cercetători (britanici) au emis ipoteze dintre cele mai revoluționare. Atât Ebola, cât și gripa au venit din spațiu. Teoria cercetătorilor era foarte simplă. Praful lăsat în urmă de meteoriți, în combinație cu exploziile solare, creează niște energii mai ciudate, care ne învâluie la fiecare 11 ani, adică fix când are loc vreo epidemie majoră. Asta s-a întâmplat când au murit 20 de milioane de oameni de gripă spaniolă în 1918 și tot asta a fost explicația pentru ravagiile făcute de Ebola în Africa de Vest în 2016. Pe moment, ipoteza aceasta a părut nespuse de atrăgătoare. Nimeni nu și-a mai amintit că virusii au nevoie de un mediu cald și umed pentru a se dezvolta, iar pe Marte e mai frig decât la Polul Nord. Cu aceste convingeri, de frică să nu aducă patogeni extraterestri înapoi acasă, NASA i-a ținut în carantină timp de o lună pe primii aselenizați.

Mai târziu, văzând că nu se întâmplă nimic și monștrii contagioși trăiesc doar în imaginația regizorală a francizei *Alien*, experții au renunțat la precauție. De la Apollo 15 încolo, călătorii în spațiu se plimbă ca pe Fifth Avenue, în pantofi cu toc și rochie de seară, dacă situația o cere, sau în trening, pentru situații *casual*. Doar când dau o raită pe-afară își iau masca cu oxigen la ei, pentru orice eventualitate. Cel puțin de asta ne asigură o producție artistică din 2016, *Passengers*, cu actrița Jennifer Lawrence în rolul turistei intergalactice. În spatele ideii acestui film nu putea sta altcineva decât Elon Musk, cel care ne invită să renunțăm la pachetele de vacanță plicticoase în Bahamas și să optăm pentru mai multă adrenalină, pe inelele lui Saturn. Dacă oamenii nu se prea înghe-suie să-i cumpere mașinile electrice Tesla, ba până și echipele de salvare ale copiilor din peștera thailandeză l-au refuzat, Elon Musk mai speră că măcar Calea Lactee să-i poarte numele într-o bună zi.

În toată această poveste ipohondră și conspirativă a pericolelor ce-l pasc pe om în spațiu, am uitat ceva: ce pericole îl pasc pe spațiu din partea omului. Nu se știe câte obiecte contaminate au lăsat civilizațiile altor planete în atmosfera terestră, dar știm sigur căte a lăsat Neil Armstrong pe Lună. Nu e biochimic posibil ca marile moline ale omenirii să fi venit din spațiu și nu știm dacă ele ar avea, în contrapartidă, pe cine să infecteze înapoi, în spațiu. Totuși, acest lucru nu este cu totul de neconceput. Așa cum gripa și variola au ajuns din Europa în America, pe vremea când aceste continente erau la fel de neconectate precum Pământul de Lună, reducând unele populații indigene de la câteva milioane la câteva sute, tot așa este foarte posibil să constatăm că marea cursă spațială a făcut mai multe victime altundeva decât pe Terra.

Aceasta este, oricum, o amenințare lirică. În 1944, adică înaintea începerii

concursului numit „Cine ajunge primul în cosmos?”, un poet excentric și ecologist ne îndemna, într-un sonet, să nu ne fie milă de monstrul ocupat, obsedat de progres, o boală confortabilă, dar extrem de molipsitoare, care a subjugat și urățit natura. Acum, când aceasta nu-l mai încape, monstrul e gata să plece în căutarea unui alt univers pe care să-l facă ferfeniță. Pe monstrul acesta, e.e. cummings îl numește o umanitate lipsită de umanitate, *manunkind*², anticipând narațiunile postapocaliptice de mai târziu. Cu alte cuvinte, nu vă întrebați, ca H. G. Wells, ce pot lăsa extraterestii în urma lor, ci ce ați lăsat voi în urma voastră în spațiul extraterestru. Lista de la început poate fi completată, la fel de aleatoriu, cu reflectoare, fotografii și unghiere.

Urmând observația lui E.E. Cummings, putem ușor face un top al celor mai murdare și poluate locuri de pe planetă. Pe locul întâi găsim un oraș chinez plin de termocentrale, Linfen, în care să respiri echivalează cu fumatul a trei pachete de țigări. Celelalte locuri din Top 10 sunt ocupate de așezări indiene, atât de supraaglomerate încât excesul de dioxid de carbon a îmbolnăvit, doar într-un an, trei milioane de oameni. În clasament se mai înscrie și capitala Etiopiei, urmată îndeaproape de Mexico City³. Ca să nu ne lase în Asia sau Africa, CE a dat în judecată România pentru că nu a rezolvat în timp util problema gunoaielor. Acest *infringement* ne aduce într-o companie foarte selectă, alte țări împotriva cărora Comisia Europeană a început procedurile fiind Franța, Marea Britanie, Olanda, Spania, Slovenia și Luxemburg.

Amenzile pe care trebuie să le plătim pentru nerespectarea normelor europene ajung la 140.000 de euro pe zi. Dacă, în ce privește gropile de gunoi, mai multe orașe românești stau prost în lipsa unui plan național unitar de gestionare a deșeurilor și a unui program de prevenire a generării deșeurilor (de parcă alte planuri naționale unitare am avea!), când vine vorba de poluarea aerului, situația e ceva mai roz. Doar Bucureștiul și Brașovul au probleme mari. De vreți la munte, să respirați aer curat, nu mergeți la Brașov. Primăria a alocat 270 de mii de lei pentru remedierea problemei, dar, deocamdată, traficul greu și numeroasele șantiere îi dau mari băți de cap.

Ți mișoara a montat strategic câteva măsurătoare de calitate a aerului pentru a da tuturor vești bune. Dar ce folos? Aflăm că, la începutul lunii august, contractul de salubritate se încheie și altul nu a fost semnat încă. Primăria ne spune să stăm liniștiți: e vreme berechet să vină o firmă din alt oraș să ne adune gunoaiele de pe stradă. Dar eu nu pot să uit că țăntarii, muștele și căpușele au pus stăpânire pe urbe după ce, în urmă cu ceva vreme, contractul de dezinsecție nu a mai fost reînnoit. Așa că am o viziune cu centrul pietonal în care oamenii își fac cărare printre gunoaiele care ajung la etajul al doilea al episcopiei catolice sau al operei. Viziunea îmi amintește de fotografi cu Londra la sfârșitul anilor 70, când, în timpul grevei gunoierilor, vitrinele magazinelor nu se mai vedeau de mormanele de cartoane. Totuși, acel eveniment a rămas în istorie ca „iarna vrajbei noastre” pentru că a avut loc în ianuarie. Episodul timișorean derulându-se într-un august torid, mă întreb dacă, în locul adierii de lubeniță fermentată, nu am prefera cu toții un concediu în New Delhi sau Addis Abeba.

¹ Hotnews,

² e.e.cummings, *Selected Poems*, Norton, 1994.

³ Statisticile sunt oferite de World Health Organization, cbs.com.

Zmeu, de Radu Mihăilescu

Orlando și unghiera de pe Lună

Ciprian VĂLCAN

„Data de 20 iulie 1969 are o importanță deosebită pentru istoria umană, reprezentând ziua în care astronauții misiunii Apollo 11 au aterizat pe suprafața Lunii. Până în anul 1972, NASA s-a întors pe lună de încă cinci ori, iar în cadrul celor șase misiuni lunare, agenția spațială a lăsat în urmă 809 obiecte, potrivit Science Alert. Când vine vorba despre explorarea spațiului, rareori ne gândim la impactul negativ pe care aceste misiuni l-ar avea asupra cosmosului. Conform publicației citate, în acest moment există pe Lună peste 187.000 de kilograme de deșeuri, rezultate în urma misiunilor spațiale. Catalogul complet al obiectelor lăsate în urma misiunilor spațiale poate fi consultat pe site-ul NASA. În cadrul misiunilor spațiale, astronauții NASA au aterizat pe Lună cu 15.200 de kilograme de module lunare și au abandonat pe suprafața satelitului vehicule de ascensiune de 4.672 de kilograme. Deși unele materiale sunt echipamente științifice lăsate în urmă de exploratori, multe sunt reziduuri nesemnificative. Printre deșeuri se află șase steaguri americane și patru retroreflectoare, 96 de pungi cu excremente umane, urină și vomă, două mingi de golf care au fost aruncate de astronautul Alan Shepard, în cadrul misiunii Apollo 14, o unghieră și un autopoortret al astronautului James Irwin. Potrivit sursei citate, pe Lună mai putem găsi 100 de bancnote de 2 dolari, lăsate în urmă de astronauții misiunii Apollo 15, care voiau să facă poze cu ele în spațiu, să le semneze și apoi să le vândă la licitație” (*Hotnews*, 5 februarie 2018).

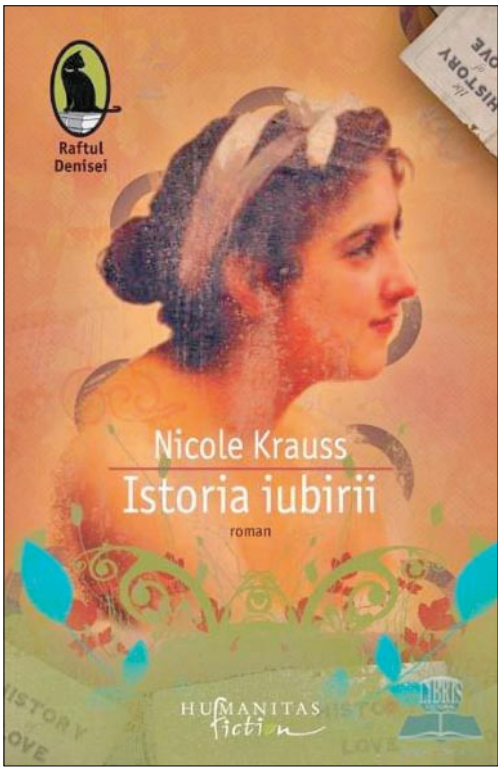
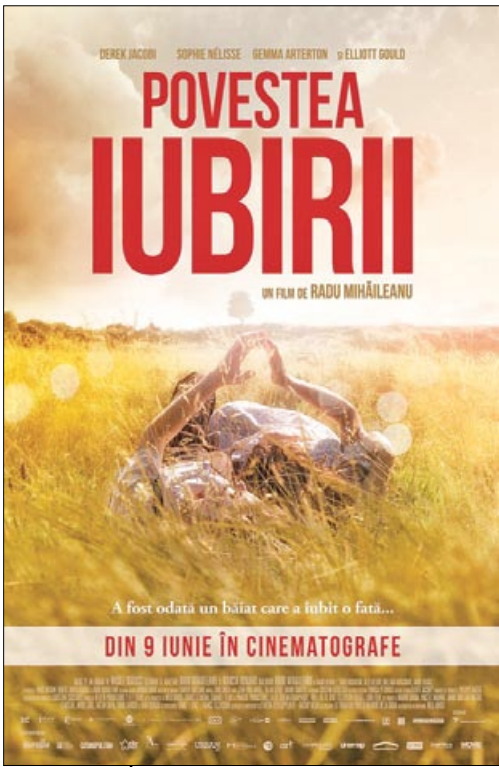
Deși cele 5040 de civilizații ale Universului, inventariate cu maximă rigoare în cartea lui Rogerius Mendelheim Simulacro, *Taxonomia sistemelor civilizationale sau dezvăluirea adevăratei doctrine*, sînt în majoritatea lor creația unor golani de drumul mare, a unor bătauși puși mereu pe ceartă, a unor proști dornici să înșfăce cît mai mult și cît mai repede, a unor canibali ce se înfruptă fără remușcări din carnea semenilor lor, există, totuși, câteva civilizații diferite ascunse printre miliardele și miliardele de stele ce desfid orice numărătoare. Una dintre acestea, descrisă îndelung și cu empatie manifestă de către Simulacro, e denumită „civilizația filosofilor sluți ce-și dau părul cu briantină”.

Întemeiată în urmă cu circa 600 000 de ani de niște urmași ai lui Adam asupra cărora nu s-au răsfrînt urmele păcatului, această civilizație și-a atins apogeul după 100 000 de ani, reușind să fie singura civilizație din Univers care n-a cunoscut decadența. Condușă dintotdeauna de filosofi, această lume s-a construit venerînd principiile rațiunii și străduindu-se să elimine agresivitatea, superstițiile, fanatismul. Facultățile logice ale locuitorilor erau dezvoltate de la cele mai fragede vârste în urma unui antrenament temeinic și ade-

sea extenuant. Copiii învățau doar ceea ce putea fi socotit perfect rațional și necesarmente demonstrabil, lăsînd deoparte orice cunoaștere aproximativă, imperfectă sau incompletă. În lumea filosofilor-sluți ce-și-dau-părul-cu-briantină nu era cunoscută muzica, nu era acceptată literatura, nu era admisă nicio formă de artă. Dușmanul principal ce trebuia combătut era imaginația, socotită o maladie extrem de molipsitoare, al cărei deznodămînt inevitabil era prăbușirea în nebulie, păcat de neiertat în această lume a rațiunii și pedepsit imediat prin condamnarea la moarte.

Visele erau considerate reziduuri intolerabile ale unui stadiu incipient al evoluției, urme ale unei condiții primitive ce trebuie atent eradicate pentru a nu alimenta detestabila declanșare a imaginației și, astfel, posibila contagiune a întregii societăți. Legislatorii prevăzuseră ședințe obligatorii de terapie pentru toți cetățenii încă de la vârsta de cinci ani, în așa fel încît aceștia să poată să-și însușească tehnicile cele mai avansate pentru obținerea unui somn adînc, perfect odihnitor și fără vise. Dacă aceste metode nu dădeau rezultate, se trecea la administrarea unor medicamente concepute special pentru a induce o stare de somn profund. Dacă, în ciuda tuturor eforturilor făcute, existau încă indivizi incapabili să doarmă fără a avea parte de vise, aceștia erau extrași din comunitate și internați într-un așa-numit Sanatoriu pentru boli onirice, în care erau supuși unor experimente de lungă durată pentru a distruge ultimele rămășițe de fantezie ce își făceau loc în somn. Bolnavilor li se repeta că „O minte clară nu are nevoie de povești, o minte clară are nevoie de fapte”. Cu toate acestea, foarte puțini dintre pacienții Sanatoriului pentru boli onirice reușeau să se vindece – cei mai mulți își pierdeau destul de repede mințile și erau imediat împușcați.

Simulacro pretinde că, în ciuda bunelor intenții ale filosofilor și a văditei lor pasiuni pentru o atentă pedagogie a intelectului, îndepărtata planetă pe care o guvernează a fost zguduită de numeroase rebeliuni, fanaticii imaginației reușind mereu să se regroupeze sub stindardul altor și altor idealuri, încăpățînîndu-se să de-teste armonioasa călăuzire a rațiunii, cerînd neîmpăcați dreptul la imperfecțiune. Filosofii sluți n-au putut să-i masacreze pe toți revoltații, fiindcă o asemenea soluție ar fi fost împotriva principiilor pe care le propovăduiau, așa că au găsit o soluție mai elegantă pentru a-i reduce la tăcere: i-au exilat pe Lună. Acolo îi pot găsi și astăzi astronauții noștri plecați în căutarea celor două mingi de golf aruncate de Alan Shepard, a unei unghiere tocite, a minților rătăcite ale lui Orlando furioso sau a imperiilor descoperite de Cyrano. Probabil că ar refuza să vină pe Pămînt, s-au obișnuit să fie singuri pe Lună, fericiți că pot să pornească o revoluție în fiecare săptămîină fără ca jandarmii să-i împingă cu mișcări atent studiate în dubele cele mai conforme cu rațiunea inventate în istoria Universului.

30

Povești de iubire paralele

Adina BAYA

Regizorul româno-francez Radu Mihăileanu se pricepe foarte bine la realizat comedii amare. Comedrame, mai exact. În care redă frânturi de vieți crescute în umbra unei drame colective, de obicei a Holocaustului, ascunzând printre dialoguri și situații pline de umor niște adevăruri răvășitoare. Am văzut asta în *Trenul vieții* (*Train de vie*, 1998), unde e urmărit tragicomicul unui fals tren de deportare a evreilor, pus pe roate de locuitorii unui șterl central-european în 1941, pentru a fugi în Palestina. Sau în *Concertul* (*Le concert*, 2009), conținând farsa savuroasă a unui fost dirijor al Orchestrei Balșoi, concediat cu decenii în urmă din cauza evreității sale, care conduce acum într-un turneu francez o trupă pestriță de muzicieni pretinzând că reprezintă celebra orchestră moscovită. În ambele cazuri, umorul e împletit strâns cu tragicul, iar răsul se dovedește a fi strategia salvatoare pentru surmontarea suferinței sau a frustrării.

Deși stilul său a devenit consacrat prin astfel de comedrame, din când în când Radu Mihăileanu pășește pe terenul dramei „curate” – livrate frust, fără zâmbete sau alte menajamente. Aceasta e situația în *Poveștea iubirii* (*The History of Love*, 2016), ecranizarea superbului roman al lui Nicole Krauss. Iar demersul, din păcate, e dublat și de o încercare prea vizibilă a regizorului de a sublinia „mesajul” în ochii privitorului. De un traseu narativ prea sinuos și cu explicații care vin târziu, cu momente care alternează între greutate emoțională perceptibilă și plonjeuri în artificial. Cu secvențe, poate prea scurte, în care privitorul e înhățat și transpus în adâncimile suferinței personajelor, și altele care sfidează legile cauzale ale narațiunii.

Filmul urmărește două povești paralele, legate vag prin existența unui roman scris de personajul central, al cărui titlu e identic cu al filmului. *Poveștea* nr. 1 începe la începutul anilor '40 în Polonia, într-un sat evreiesc care azi nu mai există, de unde tânăra și frumoasa Alma e trimisă de familia ei spre New York pentru a scăpa din fața iminentului prăpăd adus de apropierea trupelor naziste. Ea lasă în urmă trei pretenđenți care doriseră să o ia de nevastă. Și pe care avusese tactul să nu îi refuze – într-o joacă adolescentină le promisese că îi va lua, pe rând, pe toți, ca soți. Câte zece ani fiecare. Evident, primul ales, Leo, e și cel mai iubit. Alma se desparte în lacrimi de el și îi smulge promisiunea corespondenței frecvente și a reîntâlnirii

în America. Corespondența eșuează din cauza escaladării războiului, însă Leo scrie frenetic romanul iubirii lui pentru Alma în perioada în care cei doi sunt despărțiți. Roman numit *Poveștea iubirii*, după cum probabil ați ghicit. Peste ani, când finalmente Leo reușește să debarce la New York, o găsește pe femeia iubită măritată și cu doi copii (dintre care unul e al lui). Iar romanul ajunge publicat în Chile, printr-o succesiune complicată de evenimente. Și astfel intră în scenă puntea spre *poveștea* nr. 2. Cartea *La historia del amor* e făcută cadou, câteva decenii mai târziu, de un bărbat iubitei sale. Cei doi au o fetiță, căreia îi dau numele personajului principal din roman: Alma.

Traseul e mult mai alambicat decât schița pe care mi-am permis-o în paragraful de mai sus. Iar detaliile abundente te fac să te pierzi uneori. *Poveștea* traversează decenii și continente, e plină de coincidențe și întorsături imprevizibile, într-un joc ce nu e întotdeauna ajutat de claritatea sau verosimilul scenariului și de jocul actorilor. Spre exemplu, în scena finală a filmului, Leo, aflat în al optulea deceniu de viață, stă pe o bancă în Central Park alături de tânăra Alma, acum adolescentă. Ea îi înmânează manuscrisul *Poveștea iubirii*, tradus în engleză. El îl ia cu mâini tremurânde și ni se dă de înțeles că îl citește. Manuscrisul are în mod vizibil peste o sută de pagini. Câteva secunde mai târziu în film, camera de filmat stă tot pe ei, pe aceeași bancă, cu o lumină care sugerează cam același moment al zilei, iar Leo închide lacrimând ultima pagină. E greu de asimilat faptul că a reușit să parcurgă întreaga carte – fiindcă alternativa frunzării ei nu s-ar asorta cu încălcătura emoțională a paginilor – cu adolescența Alma alături, într-un interval minor de timp. Genul acesta de sfidări ale logicii cauzale, des întâlnite la Hollywood, de altfel, frânează potențialul filmului, puterea lui de a te imersa în substanța dramei. La fel și machiajul prea retușat al unor personaje. E greu să găsești veridică scena în care Leo află că iubirea vieții lui s-a căsătorit cu altcineva, când lacrimile din ochii ei alunecă pe un set de buze îngroșate cu Botox.

Deși inegal, cu joc actoricesc stângaci uneori și cu o narațiune care își dezvăluie coerența prea târziu, filmul *Poveștea iubirii* reușește să livreze cu suficiență dedicare tematica romanului din care se inspiră. E aproape garantat că va storce niște lacrimi. Atinge și impresionează, mai ales spectatorii dispuși să închidă câte un ochi la problemele de realizare și să urmărească cu interes cursul poveștii. Iar dincolo de asta, cred că reconfirmă faptul că Mihăileanu se descurcă cel mai bine atunci când din scenariu nu lipsește un ingredient vital, presărat în cantități generoase: umorul.

Copila și bătrânul

Cristina CHEVEREȘAN

Am scris inițial despre *Istoria iubirii* acum mai bine de un deceniu, când apărea prima ediție românească a romanului Nicolei Krauss. A doua carte a autoarei urma să o încununeze cu lauri și, deși îi anticipam succesul, nu prevedeam că un regizor român o va ecraniza peste ani, dându-mi ocazia să revizitez cu plăcere o scriitură egal tranșantă și rafinată, o poveste a existențelor și istoriilor întrețesute dinspre Europa Centrală către America, pe încălцитеle căi ale vremii, memoriei, ficțiunii. Între timp, am avut ocazia de a o întâlni pe autoare de două ori: în 2010, în cadrul faimoaselor seri de lecturi publice ale Harvard Bookstore, la Brattle Theatre din Cambridge, MA, unde și-a răsfățat fanii citind din recent lansata *Great House*, și în 2013, la aniversarea de optzeci de ani a inegalabilului Philip Roth, la Newark, NJ, când s-a amestecat, discret, în mulțimea venită să omagieze sărbătoritul.

De ambele dăți m-au frapat delicatețea, modestia, politețea rezervată, opusă așteptărilor de la o vedetă a mileniului media, amabilitatea blândă degajată de orice gest. Nu întâmplător, toate se regăsesc în rămas-bun-ul din *Prezența lui Philip Roth*¹, articolul publicat în *The New Yorker* la trecerea maestrului căruia îi trimisese o scrisoare fără a-l fi cunoscut anterior, și care avea să îi devină vecin, prieten, mentor. 'Se grăbea să glumească, să rememoreze, să explice, să investigheze, să contrazică, să se ridice după o carte, o fotografie, o scrisoare veche, să schițeze un iscusit portret verbal sau să imite pe cineva la perfecție, să îți ofere o sticlă din sucul lui de struguri preferat sau un exemplar dintr-o carte [...], toate cu un aer de liniște și împlinire ce ar fi remarcabil la oricine, dar care părea incredibil pentru cel considerat profesorul de agitație. Și totuși, chiar e de mirare? Nu era oare acesta cvasi-absurdul, dar până la urmă inevitabilul și profund emoționantul sfârșit pe care Roth și numai Roth l-ar fi putut imagina? Nu era tipic celui care luptase până la refuz timp de șazeci de ani, să se dăruiască, cu toată inteligența, energia și curiozitatea, celeilalte extreme? Tihnei?'

Am ales acest pasaj independent de *Istoria iubirii* anume pentru a evidenția un stil, o tonalitate, o adâncime a observației, o sensibilitate la nuanțe și o acuitate a percepției ce se regăsesc din plin în cartea discutată și în scrierile Nicolei Krauss în ansamblu. Pe de o parte, captivează ingeniozitatea poveștilor din poveste, pe care se sprijină romanul unui manuscris ce aduce laolaltă, în moduri neașteptate, lumi, mentalități, momente istorice, traiectorii personale aparent nelegate. Ceea ce poate fascina însă chiar mai mult la o a doua lectură e preocuparea pentru detaliul semnificativ, din care se nasc personaje pe cât de autentice, verosimile, pe atât de impresiionante în egala lor insignifianță și unicitate. Dacă necrologul lui Roth avea în centru un star al literaturii cunoscut (sau, mai degrabă, *necunoscut*), spuneam cu ani în urmă că "Leo Gursky, non-erou prin (auto)-definiție, inventator de adevăruri care să-l țină în viață, e invizibilul om de lângă noi. Experiența lui stă mărturie ironice banalizăți a lucrurilor capitale din viața marilor anonimi"².

Întreaga carte explorează sentimente, trăiri, reacții ale indivizilor în fața incontrolabilului. Krauss flirtează cu suspansul și proiectează abil mistere ce se vor rezolva pe parcurs, dar fundalul pe care acestea se derulează devine, pe nesimțite, adevărat nucleu al emoției: nu doar prin tema supraviețuirii Holocaustului în sine, ci prin amănuntele care compun portrete din fărâme - de timp, de spațiu, de oameni. *Poveștea iubirii* vorbește în secvențe greu de trecut cu vederea despre povara amintirii și elanul idealist al tinereții, despre dorințe, pierderea sau refuzarea lor, despre singurătate și curaj, despre loviturile subtile, dar devastatoare, ale îmbătrânirii, despre proximitatea continuă, de neignorat, a marelui final, despre felul în care, la vârste diferite, cu experiențe, origini și convingeri distincte, alegem să facem față traumei, să depășim obstacole, să ne redescoperim și înțelegem redescoperindu-i, analizându-i, înțelegându-i pe cei din jur. Pe de o parte, jocul textual, puzzle-ul narativ sunt elemente tehnice incontestabile ale scriiturii. Ce rămâne însă alături de cititor e, cu siguranță, acea *post-viață* a personajelor și evenimentelor, pe care Krauss îl învață că o datorăm magiei cuvintelor, care duc mai departe moșteniri.

Copila și bătrânul ar putea fi titlul alternativ al șirului de întâmplări ce i-o apropie lui Leo, la crepusculul vieții, pe Alma-cea-de-paisprezece ani, în New York-ul-patrie-a-imigranților prin definiție. Fiecare are un paradis pierdut și speranțe spulberate, dar umorul, altruismul, generozitatea scriitoarei care le dă glas (sunt chiar patru naratori!) îi fac atât umani și tangibili în vulnerabilitatea lor, cât și recognoscibili ca (proto)tipuri ce se construiesc și dezvăluie treptat, din modalități variate de articulare a discursului și consumare a propriilor dileme. Dislocarea, dezrădăcinarea, debusolarea, alienarea ce-l urmăresc pe bărbatul fără familie, care poartă cu sine un bilet cu datele cimitirului unde-l așteaptă un loc de veci, par a deveni coordonate generice ale unui univers urban dezumanizat, indiferent, ce amuștește personalități și individualități. O elegie prezentului delabrat, o reverență trecutului adeseori uitat.

¹ 24.05.2018. <https://www.newyorker.com/culture/culture-desk/the-presence-of-philip-roth>

² „Istoria «Istoriei iubirii»”. *Noua literatură* 11/2007, p. 9.

În articolul „Ce se întâmplă în creierul copilului tău când îi citești povești”, publicat pe site-ul *Hyperliteratura*, Ioana Vighi își argumentează răspunsurile pe care titlul le obligă pe baza unor cercetări recente. Și „pe bune”. De altfel, beneficiile lecturii se întuiau – căci se vede cu ochiul liber diferența dintre copiii expuși la citit și cei care spun „pas” cărților. Iată cum stau lucrurile științific. Ioana Vighi: „Descoperirile făcute arată în mod clar cât de «fertil» este cititul pentru un creier tânăr, în plină dezvoltare. Studiul a fost coordonat de Dr. John S. Hutton de la Cincinnati Children’s Hospital, cu ajutorul unui RMN care a evaluat schimbările petrecute în creierul a 19 copii preșcolari (3-5 ani) în timp ce acestora le erau citite povești. În prealabil, părinții au trebuit să răspundă unui chestionar referitor la stimularea cognitivă a copiilor, frecvența cu care le citeau propriilor odrasle povești și obiceiurile de lectură ale acestora. Așadar, ce s-a întâmplat în timpul scanărilor RMN?

Ei bine, oamenii de știință au observat cum, în timp ce ascultau poveștile, un anumit număr de regiuni din creierul celor mici din emisfera stângă se aprindeau și deveneau active. Aceste regiuni sunt implicate în înțelegerea și procesarea semnificațiilor cuvintelor și conceptelor, a memoriei, a imaginariului, iar toate aceste activități ale creierului erau mult mai intense la copiii obișnuiți să li se citească acasă de către părinți. (...) Prin urmare, dacă le citești copiilor de când sunt mici, activitatea aceasta le menține creierul activ și implicate, evitând posibilele tulburări de natură psihică. Astfel, pediatrii recomandă cititul din momentul în care se naște pruncul. Creierul se dezvoltă rapid de la vârsta de 0 ani până la 6 ani, deci, cu cât copilul are parte de mai multă expunere la lectură, de mai multă hrană intelectuală, cu atât va avea mai mult de câștigat pe viitor.”

Un cor măreț, wagnerian

Și, ca într-o replică la cele de mai sus, Mircea Cărtărescu spune într-un interviu acordat lui Doinel Tronaru, pentru *Adevărul*: „Optimistul cică spune mereu *și-o să fie și mai rău!* Dar de data asta i s-a nfundat și lui, căci, măcar din câteva puncte de vedere, mai rău ca azi nu se poate, decât dacă ne arestează pe toți și ne pun în celulă, zi și noapte, la difuzor, discursurile doamnei Dăncilă. De pe vremea când, prin 1950, erau luați oameni direct de la strung și de la mătură și puși în conducerea țării n-am mai avut o clasă politică mai abisală-n prostia ei. Dacă prostia ar dura, parlamentul ar deveni un cor măreț, wagnerian, care ți-ar zbârli părul de pe brațe. *C’est de la boue*, cum spune francezul, sau, după zisa profetică a lui Nino Stratan (poetul optzecist Ion Stratan, decedat în 2005 – n. red.): *Aici unde-am ajuns e mai bine ca binele./ Egali în prostie. Aici este finele*“.

Școala de poliție, horoscoapele și autodidacții

Foarte bun numărul 7 al revistei clujene *Apostrof*, cu multe pagini interesante, de la cronici și recenzii literare, proză și poezie, până la o anchetă culturală intitulată *Promisiunile generației Unirii*, realizată de către redactorul-șef al publicației, Marta Petreu, la care își aduc contribuția Ioan-Aurel Pop, Alexander Baumgarten, Iulian Boldea, Marian Victor Buciu, Oliviu Crăznic, Alexandra Medaru, Dan Gulea, Ion Urcan, Gheorghe Schwartz, Mircea Moș, Dumitru Cerna, Gellu Dorian. ● Nu lipesc din sumar nici interviurile. Ne-am bucurat să îi descoperim pe timișorenii Mircea Mihăieș și Ilie Stepan stând de vorbă (dialogul celor doi face parte dintr-o viitoare carte), cât și pe poeții Alice Valeria Micu și Viorel Mureșan. Ultimul, în calitate de intervievat. Am decupat o parte dintr-un răspuns al său, fiindcă vine de se leagă cu ceea ce au descoperit cercetătorii americani invocați de Ioana Vighi. Viorel Mureșan: „Am fost profesor de limbă și literatură română în două sisteme sociale diferite: unul în care citea literatură, fie și haotic, măcar ca un mic refugiu din fața unui val de neajunsuri zilnice, până și omul de pe stradă, din atelier, frizerița, portarul sau liftiera, și noua orânduire, când lectura, cartea în general, e ultimul lucru care ar putea tenta pe cineva.

Când oamenii mai citeau nesiliți de nimeni, profesorul care îi învățase să facă acest lucru avea alt statut în ochii lor, decât acum, când văd în el doar furnizorul unui mic repertoriu de stereotipii care le pot înlesni trecerea chinuită a bacalaureatului, chiar fără lectura operei, și o eventuală intrare în triumf la școala de poliție. Nu sunt înclinat să fac horoscoape, dar, dobândind deprinderi de internauți, cei mai mulți tineri, indiferent de profesie, țin în mâini sau vor mai căuta vreo carte doar din snobism. Nici orele de religie și nici biserica nu prea reușesc să-i învețe că suntem suflete chinuite de întrebări, chiar înainte de-a avea stringente nevoi materiale. Neobișnuiți cu rigorile gândirii, ei văd frumusețea vieții în altceva decât în poezie. Sărăcia exprimării arată că prea puțini tineri conștientizează că scriitorii din curricula sunt creatorii limbii literare.

Ipostaza mea de «poet» și «critic», așa cum spuneți, s-ar putea adresa doar acelor care citesc. Când am simțit că scrisul este meseria mea esențială, și văzând pustiiul care s-a întins peste școala românească, importanța celeilalte a început să se estompeze. După principiul vaselor comunicante, spiritul gregar din piață, sindicalismul de doi bani au invadat și cancelariile de școală. Apoi, cu câteva excepții, nu-mi dau seama cât de semnificative, cei împreună cu care mi-am ars anii de carieră, n-au tins mai sus de cultura de masă. Iar dacă am izbutit să deschid câteva minți pentru a ști culege un vers sau o strofă de valoare dintr-un context, la care eventual să se mai întoarcă, e bine. Cenacluri cu faimă n-am condus, unde să formez valuri de alumni, având convingerea, mai degrabă, că scriitorul trebuie să știe observa lumea și să fie în primul rând un mare autodidact.” (A.P.)

Ilustrațiile din acest număr au fost create în cadrul Festivalului Internațional de Zmeie de la Timișoara. Ele aparțin Fundației Herczeg.

Anemone POPESCU

● **Despre Eminescu** scrie săptămânal nu numai Alex Ștefănescu, ci scriu și jurnaliști care vor să se facă auziți. Unul dintre ei apare în fiecare săptămână la televizor și propune dezgroparea poetului, fiindcă oasele pot să-i spună cum a fost asasinat Eminescu. Nu știu dacă cei care dirijează televiziunile sunt imbecili sau vor doar să imbecilizeze telespectatorii. Pe alte canale vine știrea că Eminescu și Veronica Micle au avut o fiică, Valeria Sturdza, care a scris și ea poezii în care își mărturisea originea. Valeria Sturdza, vine altă știre, nu poate fi dezgropată ca să i se studieze rămășițele, fiindcă comuniștii au făcut să dispară de tot. I-au scos corpul din mormânt și... l-au făcut să dispară. ● **Și alte erori...** În numărul 35-36 al revistei *România literară* Alex Ștefănescu se ocupă de *Dumnezeu și om*, cu aceeași inteligență, fină apropiere de text care există și în celelalte analize. Există însă un P.S. care ar trebui transcris: „Ca loc al nașterii lui Isus, în poem este menționată, în mod scandalos, în orice caz în dezacord cu tradiția, o... *tavernă*. Ulterior se vorbește și despre *staul*, dar *tavernă* ne rămâne în minte fiindcă se repetă și pentru că rimează cu eternă”

Nu sunt cuvinte prea aspre? Criticul continuă: „În monumentală ediție critică inițiată și realizată în mare măsură de Perpessicius, în poemul *Dumnezeu și om* stă scris negru pe alb, *tavernă*”. Alex Ștefănescu crede că e o greșeală de transcriere. Eminescu ar fi scris, nu cum crede Perpessicius, *tavernă*, ci *cavernă*. „Cine a greșit cuvântul? Perpessicius? În mod sigur, nu. Ca dovadă, în notele referitoare la *Dumnezeu și om*, din volumul V al ediției din *Opere*, Perpessicius face referiri explicite numai și numai la *cavernă*. Rămâne de presupus că greșeala aparține zețarului, care a lucrat la carte, și că serviciul de corectură nu a sesizat-o (era în 1952, Stalin încă trăia, iar țara vuia de construirea comunismului)”. Mi se pare memorabil felul în care Alex Ștefănescu se împacă, totuși, cu Perpes-

sicius!! Marele editor n-a greșit! Când „țara vuia de construirea comunismului”, orice era posibil, Chiar exhumarea fiicei lui Eminescu și a Veronicăi Micle! ● **În același număr** al *României literare*, Sorin Lavric recenzează, ca un adevărat gânditor, cartea *Colecționarul de nuduri* de Mirel Taloș „Volumul *Colecționarul de nuduri* conține un șir de meditații venite din partea unor înrobiți de patima artei. Meritul lui Mirel Taloș este că, prin monologurile pe care le pune în gura personajelor, dă pregnanță literară acestui mod radical de a înțelege frumosul. ● O lectură palpitantă, în numărul 37 al revistei, o constituie „restaurarea” de către Gabriel Chifu a unui fragment dintr-un roman publicat inițial în 2001, *Cartograful puterii*. Citiți-l nu doar pentru valoarea în sine a textului, ci și pentru virtuțile sale psihologice. E un exercițiu de autoarheologie creatoare extrem de spectaculos. Maturitatea de azi a scriitorului se oglindește admirabil într-o proză care își găsisese încă acum douăzeci de ani drumul. ● În continuare, substanțiale, atrăgătoare, palpitate și necesare paginile realizate sub genericul „Centenar Marea Unire” de către Cristian Pătrășconiu. Ele reprezintă una dintre formele cele mai elegante și elevate de a ne referi la evenimentul care a dat sens major istoriei noastre. Suplimentul lunar, de câte opt pagini, al „României literare” face cât toate acțiunile heurpiste organizate de instituții care sunt plătite cu bani grei pentru a omagia marile evenimente istorice. ● **Dar prin edituri ce se mai întâmplă?** Prin editurile germane, poloneze, engleze? Versiunea germană a poeziei lui Slavomir Gvozdenovici (*Wir kehrten verwundet zurück in die Welt*) e realizată de Johann Lippert, care preia poemele scrise/ traduse în românește ale lui Slavomir Gvozdenovici și Peter Gehrisch împreună cu Piotr Patryk Lewkowicz, care le traduce direct din sârbă. Ex-timișoreanul Johann Lippert pare mai apropiat de substanța gvozdenoviciană, spun cei care au citit versiunea poloneză a poeziilor lui Slavomir, *O Białym bizancjum ci opowiadam*, traducere, prefață de Grzegorz Latuszynski.

download

ORIZONT

literar

Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș

Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu

Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Mădălin Bunoiu, Cristina Chevereșan, Radu Pavel Gheo, Viorel Marineasa, Marian Odangiu, Dana Percec, Vasile Popovici, Robert Șerban, Marcel Tolcea, Ciprian Vâlcă, Daniel Vighi.

Concepție grafică: Sorin Stroe.

Design pagini revista: Elisabeta Cionchin.

www.revistaorizont.ro e-mail revorizont@gmail.com

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3, telefoane: 0256 29 48 93, 0256 29 48 95

Marcă înregistrată: M/00166

Tiparul executat la S.C. "TIM PRESS" S.A. TIMIȘOARA

ISSN 0030 560 X

Vișniec la Avignon

Ioan T. MORAR

Înainte de Avignon, facem un ocol până la Sebeș-Alba. Nu acum, ci anul trecut, în mai. Prietenul Cosmin Pleșa mă sunase să mă întrebe când ajungem în România. Ar fi vrut să vedem premiera spectacolului *Tulburarea apelor*, de Lucian Blaga, la Sebeș. O singură reprezentație. Poate că o fi fost un telefon de politețe, dar mașina coincidențelor a jucat în așa fel încît ajungeam la București pentru lansarea celor *Șapte ani în Provence* cu o zi înainte de premieră. Iar Andreea, soția lui Cosmin, ne-a dus cu mașina, duminică, pînă în orașul care găzduia „Zilele Lucian Blaga” (născut lângă Sebeș, în Lancrăm, pentru cei care n-au fost atenți la Literatura română în școală). Spectacolul, dens, cu o distribuție în care au intrat Adrian Titieni, Mircea Constantinescu,

pentru veganism, iar pe o străduță paralelă doi tipi mascați într-un singur cal împart invitații la spectacole. Sprijinită de un copac, o vulpe și-a dat masca jos și fumează. Crezi că ne impresionezi dacă ești un rac roșu?!

Atelierele de reparații auto îți spun în timpul anului că-s foarte solicitate, iar în vacanțe că le-au plecat muncitorii și, deci, tot aglomerați rămân, deși solicitările-s puține. Estimarea pentru reparație: peste zece zile, să vedem. Asta e situația, n-am cum să ajung la Avignon anul ăsta. Îi scriu lui Matei că doar o minune mă poate salva.

Ceea ce se și întîmplă. Mă sună Cosmin și-mi spune că, dacă vin cu ei la Avignon, o zi, dau o fugă cu mașina din București pînă aici. Păi, cum să nu vin? Stabilim detaliile. Vor veni joia viitoare. Îi scriu lui Matei și-i cer să ne rezerve trei locuri la cele trei spectacole din ziua aia.

Constantin Dinulescu, Valeriu Andriuță și chiar Grigore Leșe, e o premieră absolută, textul fiind interzis oricărei montări în comunism. După spectacol, entuziasmat, îl felicit pe Cosmin și-i sugerez (ca și alții înaintea mea) să prezente piesa și în alte părți. „La Avignon?”, zice Cosmin, și eu îmi exprim rezerva: e un spectacol prea greu, prea solemn pentru nebunia de acolo. Plus că ar trebui tradus în franceză.

Lui Cosmin i-a rămas în cap ideea că Avignonul poate fi un punct interesant. I-am spus că singura modalitate de a se convinge dacă merge sau nu spectacolul, e să ajungă la Avignon. Pentru că, oricît talent aş avea (aici părerile sînt împărțite!), nu pot să-i descriu iureșul, forfota, supra-oferta de spectacole, energia risipită pe străzi de promotori, actori, figuranți și spectatori. La depărtare îmi spune că poate ajunge anul ăsta, cumva.

În iulie, în La Ciotat, primesc un mail de la Matei Vișniec (de care mă leagă o veche prietenie, am povestit asta în carte). Îmi spune că mă așteaptă la Avignon, unde, anul ăsta, i se joacă șase piese. Invitația îmi face plăcere. Numai că mașina mea nu mai are aer condiționat, trebuie s-o duc la reparat. Pînă la Avignon, pe căldura asta, aş ieși din mașină sub formă de rac roșu. Ceea ce n-ar fi grav, pentru că în atmosfera nebună de acolo ar trece neobservat! Rac? Mai înainte a trecut un urs, dincolo se mișcă niște găini gigantice care militează

(Mă autocitez: „Dacă un singur lucru nu e întîmplător, atunci nimic nu e întîmplător”. N-a fost întîmplător că am fost la Sebeș, nu întîmplător o să ajung la Avignon. Și, desigur, deloc întîmplătoare a fost invitația lui Matei!)

Așadar, Andreea și Cosmin Pleșa vin în La Ciotat marți seara. Găsesc loc la hotel (în iulie nu e cel mai simplu lucru), ne vedem și stabilim programul: joi plecăm de dimineață, facem în jur de două ore pînă la Avignon, mai ales dacă prindem un trafic neprietenos. Dar avem noroc. Traficul e fluid, intrăm în Orașul papilor la timp ca să căutăm o parcare în centru. Pe timpul festivalului există niște parcări în afara orașului. Sînt gratuite și conectate la navete care te duc spre centru. Cum data trecută, cînd am fost eu și Carmen, pe 14 iulie, navetele nu au prea circulat, suflăm și-n iaurt și ne ducem spre locurile de parcare cu plată. La Palatul Papilor e plin, dar la Oratoire găsim loc după ce am bijbiit un sfert de oră prin trei nivele subterane. Fotografiez cu telefonul numărul locului. E o metodă sigură de a nu uita unde te-ai parcat, ceea ce vă sfătuiesc să faceți pentru a vă simplifica viața.

Ieșim la suprafață și căutăm Teatrul Florentin, unde se joacă prima piesă. Matei ne-a spus să mergem la casa de bilete și să cerem invitațiile. Facem un slalom printre toți cei care doreau să ne ademenească la spectacolele lor. Ne ferim de personajele revărsate pe străzi și

depistăm sala. Ne luăm biletele și ni se spune că poarta se deschide fix la 11.30. Coadă e peste drum, la umbra unui zid. Ne punem și noi la coadă. Ca în vremurile de dinainte: „Da’ ce se dă aici, mai-că?!” Se dă Vișniec!

Înaintea mea, un domn mai în vîrstă, cu barbă, mă privește curios. Și el are invitație din partea lui Matei. „Îl cunoașteți pe Matei Vișniec?”, mă întreabă el, văzînd că sîntem invitați și că, între noi, cu Andreea și Cosmin, vorbim românește. Da, îl cunosc de mulți ani, sîntem din aceeași generație. Interlocutorul meu este actor, a jucat în cîteva piese de Vișniec. A fost și în turneu în România. Sînt curios cum l-a cunoscut pe Matei. „Cu mulți ani în urmă, în cutia poștală a unui mic teatru parizian a poposit un manuscris. După ce l-a citit, directorul a spus: «Trebuie neapărat să punem piesa asta în scenă». Autorul piesei era Matei Vișniec. Așa ne-am cunoscut. De atunci colaborăm mereu. Am jucat în cîteva spectacole ale lui. La Iași am fost nevoit să dublăm spectacolul, rămăsese public pentru încă o sală. Am acceptat să jucăm”.

Piesa pe care o vedem acum, după ce ni s-a deschis ușa, este *Cum am dressat un melc pe sîinii tăi*, un *one man show* susținut de actorul Salvatore Caltabiano. O oră și douăzeci de minute de joc inteligent, superexpresiv, cu un decor minimalist, pe un text tipic Vișniec: cu umor fin, cu o tensiune specială a cuvintelor și un substrat poetic mereu prezent. Mă uit la public. E foarte divers, tineri și vîrstnici, absorbiți de spectacol. Aplauzele durează minute în șir. Noi rămînem să-l felicităm pe actor, a fost prevenit de Matei că venim. Felicitările noastre nu sînt deloc de circumstanță: chiar am asistat la o performanță artistică. Iar faptul că se joacă cu sălile pline și după zece reprezentații deja, e semnificativ. Aici sînt programate o mie de spectacole în secțiunea OFF (cea mai importantă, zice eu). Programul tipărit al secțiunii are grosimea unei cărți de telefon.

Deja ora prînzului, oră la care, în toată Franța, mușchii masticatori fac legea. Căutăm loc la o masă. Nu găsim decît, cu greu, într-o piațetă, la o tavernă grecească, în fața unei biserici pe care Cosmin, ca absolut de teologie (înainte de teatru) chiar o și vizitează așteptînd să ni se aducă bucatele. Pe lîngă mese trece lume diversă. Unii cîntă, alții fluieră „Comandante Che Guevara”. De la ăștia nu accept pliante. Asta mi-ar trebui, să văd o piesă mistificatoare despre un ucigaș! Pentru că tot am ajuns la acest om al fărâdelegii și vorbim de bandiți, cel mai interesant dintre cei care ne-au îmbiat să vedem spectacole, pe noi și pe cei așezați la mesele din piațetă, e un tip care ne spune că își joacă viața. Iau pliantul și citesc că e vorba de un tip care a făcut zece ani de pușcărie pentru banditism. Acum e „curat” și face haz de universul carceral. Cosmin îmi spune că și el a montat o piesă în pușcărie. Unul din studenții la actorie din distribuția lui a fost arestat, așa că spectacolul s-a dat și în închisoarea de pe Popa Șapcă din Timișoara.

Ne zoric către al doilea spectacol, la Théâtre des Barriques, unde se joacă *Trezirea Șerpilor*. Recuperăm fără probleme

invitațiile, ne așezăm la coadă la timp: tocmai apare un ghid care ne duce la intrarea din spate a teatrului. Nu știu de ce, dar nici nu mi-am bătut capul. Și aici sala e plină. Doi clovni (personajele favorite ale lui Matei Vișniec) într-un univers închis, în care, dintr-o cutie, mai apare un personaj feminin. Joc bun, tensionat. Cam zece minute totul e în întuneric. Schimb de replici alerte, sensuri filosofice persiflate din cînd în cînd, final deschis. Aplauze minute în șir, la final. Ne ducem în fața teatrului unde ies actorii și-i felicităm. Sînt mai tineri decît ni i-a arătat machiajul. Le place Vișniec, pentru că le dă un anume tip de libertate de joc.

Următorul (și ultimul) spectacol e la 17.30. Tot în zonă, așa că nu trebuie să fugim. Ajungem la Teatrul Micului Căine (nu departe e Teatrul „Căinele care fumează”) cu cinci minute înainte de începere. Recuperăm invitațiile de la atașatul de presă al trupei și văd că e tipărit pe ele: în loc de preț *Morar (Matei)*. Cosmin se amuză, Andreea, la fel. Cădem de acord că Matei Morar e un nume frumos de scriitor inexistent. Piesa se numește *Sînt zile în care cuvîntul eu devine insuportabil* (adaptare după *Cabaretul cuvintelor*) și e regizată de Aurélie Audax, care joacă și ea în spectacol. Pe lîngă alți doi actori joacă și tatăl ei. Am spus „piesa” — îmi retrag cuvintele. Nu am văzut o piesă, ci un spectacol de teatru, un șir de jerbe strălucitoare de cuvinte, jucate cu multă plăcere de actori. Dresură de cuvinte, acrobații logice, metafore triste și vesele defilînd pe scenă. „Undeva între Ionesco și Urmuz”, zice Cosmin, „chiar o verigă între cei doi”.

După îndelungile aplauze din final (deja ne-am obișnuit cu asta), la ieșire discutăm cu regizoarea și cu Gérard Audax, care ne vorbesc despre reprezentațiile din România, de la Festivalul Internațional de Teatru din Sibiu, despre succesul pe care-l are vocea proaspătă a lui Matei în dramaturgia franceză contemporană.

Mărturisesc, nu am văzut, *live*, foarte multe spectacole de teatru în Franța. Părerea mea, de pînă acum, a fost că actorii francezi sunt superficiali (așa i-am văzut în piese difuzate la tv), că nu au vigoarea actorilor români. M-am înșelat, îmi fac *mea culpa*. Am văzut astăzi cel puțin patru-cinci actori foarte, foarte convingători și interesanți. Și sînt sigur că, în performanțele jocului, textele generoase ale lui Matei și-au avut rolul lor.

A fost un mic maraton: trei spectacole într-o zi. Pentru Cosmin a fost mai dificil, pentru că nu vorbește franceza. Andreea înțelege mult mai bine decît el. I-am spus asta și mi-a mărturisit: două dintre textele jucate astăzi le citise în românește, le știa bine.

Găsim parcare, găsim mașina, ne întoarcem spre La Ciotat. Îl sun pe Matei să-i mulțumesc (am uitat să vă spun că după primul spectacol m-a sunat el să mă întrebe dacă totul e în ordine!), îl felicităm într-un glas și Cosmin îi spune: următorul spectacol pe care vreau să-l fac este *Angajare de clovn*. Matei mulțumește pentru intenție și speră să vadă și el spectacolul, fie în România, fie, de ce nu, în Franța! Ideea pe care o are Cosmin pentru distribuție (nu vreau să vă stric surpriza) este una foarte bună și, sînt sigur, va fi un spectacol despre care se va vorbi. Poate anul viitor, la Avignon, la altă coadă la Vișniec!